

Elite, baantjesjagers, zakkenvullers of populistische retoriek?

*Een onderzoek naar de betekenisgeving van jongeren
aan mediabeelden waarin cynisme voorkomt*

Maarten van Heijningen
350224
maartenvanheijningen@gmail.com

Begeleider: dr. Chris Aalberts
Tweede lezer: prof. dr. Susanne Janssen

Voorwoord

In het voorjaar van 2010 besloot ik om te kiezen voor de master Media en Journalistiek. De keuze voor deze studie, en een andere stad, is achteraf een goede keus gebleken. De campus van de Erasmus Universiteit is weliswaar minstens drie keer groter dan de campus in Tilburg, maar ik voelde mij er net zo snel thuis. Dit komt grotendeels door de groep studenten waarmee ik, vooral in het eerste half jaar, met veel plezier heb samengewerkt.

De afgelopen vijf maanden stonden in het teken van het schrijven van de thesis. Het grootste probleem was de organisatie van de focusgroepen. Dank aan iedereen die heeft deelgenomen of voor mij op zoek is gegaan naar deelnemers. Zonder hen was het niet gelukt. Het schrijven van de thesis ging de ene week beter dan de andere, maar al met al heb ik het als een soepel verlopen proces ervaren. Dit was een stuk moeilijker geweest zonder de goede begeleiding van Chris Aalberts. Zijn betrokkenheid en deskundige opmerkingen hebben ervoor gezorgd dat ik nooit ben vastgelopen. Onze gesprekken leverden altijd genoeg nieuwe inzichten op om weer aan de slag te kunnen. Dank daarvoor.

Met het behalen van deze master komt er een einde aan mijn studententijd. In de afgelopen jaren heb ik een lange reeks van onvergetelijke momenten meegemaakt. Hieruit zijn veel goede vriendschappen ontstaan en ik hoop dat we die in de toekomst kunnen voortzetten. Naast het studentenleven in Tilburg ben ik in Sint-Michielsgestel blijven tennissen. Deze combinatie was niet altijd ideaal en ik geef toe dat trainen er niet altijd van is gekomen, maar zonder de goede vriendschappen daar was ik waarschijnlijk al lang gestopt.

De afgelopen jaren heb ik, vooral dankzij mijn huisgenoten, met veel plezier in Tilburg gewoond. Huisgenoten Michiel en Leo wil ik bedanken voor het controleren van deze thesis op taalfouten en ex-huisgenoot Teun voor de hulp bij het ontwerpen van het voorblad. In het bijzonder bedank ik studiegenoot, en vooral goede vriendin, Karlijn. De laatste twee jaar hebben wij intensief samengewerkt. Eerst een jaar in het bestuur van Studievereniging Flow en vervolgens tijdens de master. Zonder enig probleem en altijd gezellig. De competitieve strijd om maar niet achter te willen liggen op de ander heeft het afgelopen jaar zeker geholpen. Tot slot wil ik mijn ouders bedanken voor hun steun, waardoor ik terug kan kijken op een leuke, leerzame en uiteindelijk geslaagde studententijd.

Maarten van Heijningen

Augustus 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
---------------------------	---

1. Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek.....	6
1.2 Onderzoeksvraag	8
1.3 Relevantie	8
1.4 Opzet.....	9

2. Theoretisch kader

2.1 Cynisme	10
2.1.1 Oorsprong en definiëring van cynisme	10
2.1.2 Cynisme, wantrouwen, ontevredenheid of vervreemding?	13
2.1.3 Drie verschillende vormen van cynisme	15
2.2 Populisme	17
2.2.1 Ontwikkeling van het populisme in Nederland	18
2.2.2 Definiëring van het populisme	19
2.2.3 Een stem op een populist	22
2.3 De relatie tussen media en cynisme.....	24
2.3.1 Veranderingen in het medialandschap	24
2.3.2 ‘Spiral of cynicism’ versus ‘A virtuous circle’	28
2.3.3 Conclusie	31

3. Methode

3.1 Onderzoeksoepzet	33
3.2 Materiaal	34
3.2.1 Fragment 1	35
3.2.2 Fragment 2	36
3.2.3 Fragment 3	36
3.2.4 Vragenlijst.....	37
3.3 Selectiecriteria informanten.....	38
3.4 Informanten	39
3.5 Gefundeerde theoriebenadering.....	40

4. Resultaten

4.1 De media.....	42
4.2 De invloed van eigen ervaringen	51
4.3 Beeld van de PVV-stemmer	53
4.4 De persoon en politicus Geert Wilders.....	55
4.5 De invloed van taal	57
4.6 Geert Wilders als populist	59
4.7 De linkse elite en tekortkomingen van links	62
4.8 Toekomst van de PVV en vergelijking met de LPF.....	65
4.9 De Nederlandse compromissencultuur	70
4.10 Betrouwbaarheid van politici	72

5. Conclusie en discussie

5.1 Inleiding.....	78
5.2 Samenvatting resultaten.....	78
5.3 Discussie.....	81
5.4 Aanbevelingen	84

Literatuur	86
-------------------------	----

Bijlagen

- I. Vragenlijst
- II. Transcripten

Vanwege de omvang bevinden de bijlagen zich in een apart document.

Samenvatting

In deze masterthesis wordt onderzocht hoe jongeren betekenis geven aan mediabeelden over politiek waarin cynisme voorkomt. Jongeren moeten zich nog politiek vormen en dat doen ze voor een deel op basis van mediabeelden. In deze tijd, waarin vooral de PVV cynisme gebruikt als politiek middel, is het relevant om te onderzoeken hoe jongeren reageren op mediabeelden. Cynisme speelt namelijk een grote rol bij hoe burgers politiek ervaren. Burgers staan daar niet vaak bij stil, omdat cynisme niet duidelijk zichtbaar is en er ook nooit direct over cynisme wordt gesproken.

Het zijn vooral de rechts-populistische partijen die cynisch zijn. Cynisme komt tot uiting door negatief te doen over politici en het bestaande politieke systeem. De PVV valt de gevestigde partijen aan en dan vooral de linkse partijen. De PvdA en GroenLinks zijn in de ogen van de PVV de linkse elite. De media zijn voor de PVV belangrijk om dit discours en daarmee het cynisme te verspreiden. Het is niet zo dat iedereen zich herkent in het door de PVV geschetste beeld en daarom is in dit onderzoek gekeken naar de overeenkomsten en verschillen in interpretatie tussen PVV-stemmers en PvdA/GroenLinks-stemmers.

Bestaand onderzoek laat twee verschillende visies zien met betrekking tot de invloed van mediabeelden op gevoelens van cynisme. De ene visie zegt dat mediabeelden zouden zorgen voor toename van cynisme. Een andere visie is dat mediabeelden zorgen voor meer politieke kennis, wat leidt tot vermindering van cynisme. De verschillende visies ontstaan door verschil in gekozen onderzoeksmethodes, waarbij vooral de context onderbelicht is gebleven. Om dit op te lossen luidde de conclusie dat receptieonderzoek nodig is om meer duidelijkheid te krijgen. Het receptieonderzoek bestond uit zes focusgroepen met elk vier informanten. Aan de informanten zijn drie mediafragmenten getoond en deze fragmenten vormden de aanleiding voor het gesprek dat volgde. De gesprekken zijn vervolgens verwerkt volgens de constant vergelijkende methode.

De resultaten laten vooral zien dat er tussen de linkse stemmers en de PVV-stemmers veel overeenkomsten zijn in hoe ze naar de politiek kijken. Deze houding is eerder onverschillig dan cynisch. De groepen verschillen in hun houding tegenover de media en de invloed van eigen ervaringen, maar dit zorgt er niet voor dat anders over politiek wordt gedacht. Bestaand onderzoek zit er, door alleen naar de invloed van berichtgeving te kijken, naast. Wanneer jongeren de kans krijgen om hun verhaal te vertellen dan wordt duidelijk dat jongeren al een bepaald beeld in hun hoofd hebben en dat beeld komt steeds weer terug.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

“De democratie verkeert in haar grootste crisis sinds Thorbecke. Er bestaat een wereld van verschil tussen wat het Nederlandse volk vindt en wat de elites vinden.”

Verkiezingsprogramma PVV, p. 17

Negatief doen over politici en het bestaande politieke systeem is een tactiek waar nieuwe politieke partijen vaak en graag gebruik van maken. Het lukt de gevestigde politiek namelijk nooit om iedereen te vertegenwoordigen. Dit heeft tot gevolg dat er altijd een groep is die zich niet gehoord voelt en regelmatig wisselt van partij of zelfs helemaal niet gaat stemmen. Een partij met een nieuw geluid kan met name de mensen aanspreken die zich niet thuis voelen bij de reeds aanwezige partijen.

In een maatschappij waarin een grote groep zich niet gehoord voelt kan een nieuwe partij gemakkelijk voet aan de grond krijgen. Deze nieuwe partij zal duidelijk moeten maken dat zij anders is dan de gevestigde politieke partijen en dat zij het beter en anders gaat doen. Om dit gevoel op potentiële aanhangers over te brengen is het voor een nieuwe partij noodzakelijk om zich duidelijk af te zetten tegen ‘wat er op het pluche zit’. Het doel daarvan is om mensen het gevoel te geven dat er eindelijk iemand opkomt voor hun standpunten en dat iemand eindelijk eens problemen durft te benoemen. Als een nieuwe partij zich niet profileert als een goed alternatief dan zal een kritische, negatieve burger zeggen dat het meer van hetzelfde is. Deze burgers hebben een cynische houding tegenover de politiek en zijn wantrouwig tegenover de gang van zaken binnen het politieke bedrijf. Het zijn met name rechts-populistische partijen die inspelen op deze gevoelens onder burgers door zelf de politiek cynisch te benaderen. Het afgelopen decennium hebben in Nederland nieuwe rechts-populistische partijen als de Lijst Pim Fortuyn (LPF) en de Partij voor de Vrijheid (PVV) ingespeeld op het cynisme onder de bevolking. Niet zonder succes.

Het uitgangspunt van deze thesis is dat cynisme vaak een grote rol speelt bij hoe mensen politiek ervaren. Cynisme zelf staat nooit op de politieke agenda. Cynisme vanuit de politiek zit verweven in vergaderingen, interviews en debatten. De burger kan de islamkritiek vanuit de PVV duidelijk horen en lezen, maar het cynisme tegen het politieke systeem bevindt zich in een onderlaag. Kiezers zullen zich daarom zelden tot nooit beseffen welke rol cynisme eigenlijk speelt bij hun keuze voor een politieke partij. De gevoelens van cynisme worden

onder meer aangewakkerd door cynische politici. Geert Wilders spreekt bijvoorbeeld steevast over ‘de linkse elite’. Hij doelt hiermee op de politici van de Partij van de Arbeid (PvdA), GroenLinks en D66. Deze linkse elite zou baantjes voor vriendjes en voor zichzelf regelen en niet luisteren naar het volk. Volgens Geert Wilders is de PVV anders en behartigt zij wel de belangen van het volk. Het doel van dit onderzoek is niet om na te gaan of dit waar of niet waar is. Dit onderzoek richt zich op wat jongeren met verschillende partijvoorkeuren vinden van een dergelijke cynische benadering van politiek. Hoe kijken zij aan tegen een partij die zich afzet tegen bijna alles wat de gevestigde politiek doet en heeft gedaan?

Voor informatie over politiek zijn burgers voor het grootste deel afhankelijk van de media. De media hebben dan ook veel invloed op de gevoelens van cynisme onder de bevolking. Met de manier waarop media berichten over politiek sturen zij het beeld dat mensen hebben van het politieke systeem. Daarnaast zijn media erg gevoelig voor nieuwe partijen die tegen de gevestigde orde schoppen. Rechts-populistische partijen voegen, bijvoorbeeld met controversiële standpunten en uitspraken, iets nieuws toe en dat wekt de interesse van de media. Als ook de bevolking belangstelling toont voor de nieuwe partij dan is het voor de media zeer lucratief om vrijwel dagelijks aandacht aan de nieuweling te besteden. Dit kan resulteren in berichtgeving over het politieke systeem waarbinnen cynisme een belangrijke rol speelt.

De laatste jaren staat de PVV in het middelpunt van de belangstelling. Vrijwel alles wat er speelt rondom de PVV wordt door de media opgepikt. De PVV probeert handig gebruik te maken van de media om mensen te overtuigen dat de politiek slecht functioneert door te wijzen op misstanden binnen het politieke systeem. Het weglopen van de PVV uit de Tweede Kamer met de gehele fractie op 26 maart 2009 was een statement tegen de werking van het politieke systeem, waarbij de media handig werden gebruikt om dat aan de burgers duidelijk te maken. Toch is het niet zo dat iedereen zich herkent in het door de PVV geschetste beeld. Het kan niet anders dan dat er ook een grote groep mensen is die nog vertrouwen heeft in het politieke systeem. Hieruit kan worden afgeleid dat dezelfde mediabeelden door burgers verschillend worden geïnterpreteerd. In dit onderzoek kan dan ook een verschil worden verwacht tussen de twee groepen jongeren, PVV-stemmers en linkse stemmers, die aan dit onderzoek deelnemen. Het is de vraag hoe zij deze beelden interpreteren en hoe deze interpretaties kunnen worden verklaard.

Nu lijkt het misschien alsof gevoelens van cynisme voornamelijk door de media ontstaan. Uiteraard kunnen de media de berichtgeving flink sturen maar daar zit wel een grens

aan. Als politici zich betrouwbaar gedragen dan is het voor de media moeilijker om het nieuws cynisch over te brengen. Politici hebben zelf dus ook de nodige invloed op het vertrouwen onder de bevolking in de politiek. Als politici misbruik maken van gemeenschapsgeld is het uiteraard de taak van de media om daarover te berichten. Media zijn dan terecht cynisch. In de manier waarop de media berichten zit wel een verschil. Een bericht over graaiende politici op weblog Geenstijl.nl bevat meer cynisme dan een nieuwsitem over hetzelfde onderwerp in het NOS journaal. Ook voor de media geldt dat dit onderzoek niet als doel heeft een oordeel te vellen over of bepaalde berichtgeving goed of fout is. Het gaat om de vraag hoe jongeren aankijken tegen het cynisme in mediabeelden.

1.2 Onderzoeksvraag

Dit onderzoek moet uiteindelijk inzicht geven in de aspecten die voor jongeren belangrijk zijn wanneer zij worden geconfronteerd met mediabeelden waarin cynisch over politiek wordt gesproken. Dit zijn mediabeelden in de ruimste zin van het woord, oftewel elk mediabeeld waarin cynisch over politiek wordt gesproken is geschikt. In de analyse wordt nadrukkelijk gekeken naar de verschillen in betekenisgeving tussen linkse stemmers en PVV-stemmers. Concreet geeft dit onderzoek antwoord op onderstaande onderzoeksvraag.

Hoe geven jongeren betekenis aan mediabeelden waarin cynisch over politiek wordt gesproken?

1.3 Relevantie

Het idee dat burgers, dus ook jongeren, niet vaak stilstaan bij eventuele gevoelens van cynisme is een goede reden om ze daarover aan het denken te zetten. Op die manier kan wellicht meer inzicht worden verkregen in de rol van cynisme bij de steun voor een politieke partij en de mate waarin de media hier invloed op hebben. Wat zeggen jongeren wanneer ze geconfronteerd worden met mediabeelden waarin cynisch over politiek wordt gesproken? Wat vinden ze en wat zijn de verschillen met jongeren met een andere partijvoorkeur? De kans is groot dat ze daar nog nooit bewust over hebben nagedacht. In deze tijd, met de opkomst van populistische partijen die cynisme als politiek middel gebruiken, is het relevant om te onderzoeken hoe jongeren reageren op mediabeelden, waarin cynisme voorkomt, en hoe zij deze interpreteren. Jongeren moeten zich nog politiek vormen en dat doen ze voor een gedeelte op basis van mediabeelden. Velen vinden dat cynisme geen goede politieke houding

is en dat je jongeren deze houding niet moet aanleren. De opkomst en de centrale rol van de PVV in de huidige Nederlandse politiek maakt het extra interessant cynisme te onderzoeken.

Daarnaast zijn in de literatuur duidelijk twee verschillende visies (paragraaf 2.3) te onderscheiden met betrekking tot de relatie tussen gevoelens van cynisme bij de burger en het informeren over politiek. Globaal is er aan de ene kant een kamp met de overtuiging dat wanneer burgers zich meer informeren over politiek zij, met name door de media, cynischer worden. Deze overtuiging wordt vertegenwoordigd door het onderzoek van Cappella en Jamieson (1997). Daartegenover staat onderzoek van Pippa Norris (2000). Zij vertegenwoordigt juist de overtuiging dat wanneer burgers zich meer informeren over politiek dat ze dan juist meer vertrouwen in de overheid krijgen en dat burgers politiek actiever worden. In de literatuur is geen eenduidig antwoord te vinden over de invloed van de media en wellicht kan verder onderzoek met een andere onderzoeksvorm, wat in dit onderzoek het geval is, meer duidelijkheid geven over de invloed van de media op gevoelens van cynisme.

1.4 Opzet

Tot slot van deze inleiding een kleine vooruitblik op de opbouw en inhoud van deze thesis. Om tot een beantwoording van de hoofdvraag te komen worden zes focusgroepen samengesteld. Drie groepen met jongeren die op de PVV hebben gestemd en daarnaast drie groepen met jongeren die op GroenLinks of de PvdA hebben gestemd. Aan deze focusgroepen worden fragmenten getoond met daarin het nodige cynisme. Deze fragmenten vormen de basis voor het gesprek met de jongeren. Allereerst volgt in hoofdstuk 2 een theoretisch kader waarin bestaande literatuur met betrekking tot cynisme, populisme en de relatie tussen media en cynisme wordt besproken. Vervolgens wordt in het hoofdstuk over de methode uitgebreid ingegaan op de opzet van de focusgroepen en de selectie van de informanten. In hoofdstuk 4 worden de resultaten besproken. Tot slot wordt in hoofdstuk 5, conclusie en discussie, een antwoord op de onderzoeksvraag gegeven.

2. Theoretisch kader

Het theoretisch kader bestaat uit drie delen. Allereerst wordt het concept cynisme uitgewerkt. Vervolgens wordt gekeken naar het populisme. Cynisme en populisme zijn namelijk nauw met elkaar verbonden. Ten derde wordt gekeken naar de rol van de media en wordt bestaand onderzoek naar de relatie tussen media en cynisme besproken. Hieruit volgt tot slot de conclusie dat een andere onderzoeksvorm nodig is om de relatie tussen media en cynisme te onderzoeken, namelijk receptieonderzoek.

2.1 Cynisme

De eerste stap die wordt gezet in dit hoofdstuk is de conceptualisatie van het begrip cynisme. Om uiteindelijk iets zinnigs te kunnen zeggen over gevoelens van cynisme onder jongeren moet duidelijk zijn wat precies met cynisme wordt bedoeld. Een uitwerking van het concept cynisme zorgt er ook voor dat het daarna makkelijker te herkennen is. Allereerst wordt cynisme gedefinieerd vanuit de historische context. Vervolgens wordt cynisme vergeleken met verwante termen als wantrouwen, vervreemding en ontevredenheid. Tot slot wordt ingegaan op drie verschillende vormen van cynisme, namelijk cynisme vanuit de politiek, vanuit de media en vanuit de burger.

2.1.1 Oorsprong en definiëring van cynisme

De oorsprong van de term cynisme ligt in het oude Griekenland waar het gelijk stond aan bitterheid. De filosoof Diogenes was de eerste vertegenwoordiger van het cynisme (Becker, Van Stokkom, Van Tongeren & Wils, 2007). Diogenes schopte tegen maatschappelijke conventies, politiek en religie. Hij deed dit niet door middel van intellectuele discussies, maar door met zaken de spot te drijven. Het cynisme in de Oudheid kan worden gezien als een rebellie tegen de geldende normen en waarden van de samenleving (Schyns & Van Dorp, 2006). De val van het eens zo machtige Athene luidde de opkomst in van het cynisme. Het woord cynisch is afkomstig van het Griekse woord voor hond, *kyon*. Cynisch betekent 'hondachtig'. Als men cynisme ziet als een filosofische school dan verwijst het woord naar het gebouw met de naam *Kynosarges*, waar sofist Anthisthenis omstreeks 400 v. Chr. les gaf. Ziet men het cynisme meer als levensfilosofie dan kan de verklaring worden gezocht in de bijnaam van Diogenes. Hij kreeg de bijnaam *Kyon*, omdat hij de meest beruchte cynicus was. In de Oudheid werd cynici verweten dat ze zich gedroegen als honden, omdat ze schaamteloos, bot en brutaal waren (Schyns & Van Dorp, 2006).

In de moderne tijd behoorde het cynisme eerst alleen toe aan de man aan de onderkant van de samenleving. De burger wordt in een democratische maatschappij door schade en schande wijzer en dit kan zorgen voor teleurstelling (Becker et al., 2007). Dit cynisme richting de overheid speelt zich af buiten het zicht van de camera's en wordt pas zichtbaar tijdens verkiezingen. Inmiddels heeft het cynisme echter ook de hogere sociale klassen van de maatschappij bereikt. Het wordt in de politiek als machtsmiddel gebruikt. Volgens Becker et al. (2007) is er bij een moderne cynicus sprake van een morele dubbelheid. De cynicus kent de andere kant van het verhaal en beseft dat hij of zij het cynisme gebruikt in zijn streven naar macht. Cynisme in de politiek kan daarom worden gezien als een bewuste tactiek.

De vele verschillende benaderingen van cynisme maken het moeilijk om met één algemene definitie van cynisme te komen. De scheidslijn tussen algemeen cynisme en politiek cynisme is vaag en wordt door eenieder anders geïnterpreteerd. Dekker en Schyns (2006) concluderen na bestudering van de literatuur dat politiek cynisme een conceptueel labyrint is. Een labyrint vol met twijfelachtige metingen en veel onbeantwoorde vragen over de effecten van cynisme. Toch moet het met verschillende omschrijvingen lukken om aan te geven in welke richting het cynisme te vinden is.

Agger, Goldstein en Pearl (1961) omschrijven politiek cynisme kort maar krachtig als “the extent to which people hold politicians and politics in disrepute, the extent to which these words symbolize something negative rather than something positive” (p. 477). Eisinger (2000) lost het probleem, om tot een allesomvattende definitie van cynisme te komen, op door een beeld te schetsen van de cynicus. Als mensen de cynicus herkennen dan herkennen ze ook het cynisme. Volgens Eisinger (2000) is een cynicus iemand die geen vertrouwen heeft in of respect voor de goedheid van andere mensen en hun acties. Een cynicus verwijt politici dat zij alleen voor zichzelf opkomen. Hij is onophoudelijk wantrouwig richting de motieven van anderen en gelooft niet in de goede bedoelingen. De cynicus is pessimistisch en klinkt bitter en fel. Hij is sceptisch ten opzichte van actief burgerschap vanwege een afkeer tegen het systeem of de mensen in het systeem. Deze omschrijving van een cynicus geeft aan dat cynisme verder gaat dan licht wantrouwen.

“Meestal komt een cynische houding tot uiting in de taal. Een voorbeeld van een cynische uitspraak is: hij zal wel minister willen worden vanwege het uitstekende salaris dat hij dan krijgt.”

Encie.nl, 2011

Dekker (2006) geeft een verklaring voor gebrek aan geloof in politici en komt tevens met een oplossing. Wanneer volgens de burger normen niet worden nagekomen en waarden niet worden gerealiseerd dan leidt dit tot cynisme. Als politici deze normen en waarden vervolgens weer tot een nieuw ideaal verheffen dan zal lang niet bij iedereen het cynisme verdwijnen. Voor velen zal het juist een nieuwe impuls zijn voor hun cynische houding. Wat politici volgens Dekker (2006) beter kunnen doen is het verbeteren van de opstelling en houding van politici en overheidsorganisaties. Wanneer de burger daar meer vertrouwen in krijgt en inziet dat politiek echt iets toevoegt, dan zullen de nadelen van politiek ook eerder worden geaccepteerd en zullen burgers positiever zijn over politiek, wat moet leiden tot minder cynisme. Cappella en Jamieson (1997) geven aan dat politiek cynisme in feite een oordeel is over politiek. Het politiek cynisme kan gericht zijn tegen politiek leiders, gewone politici, een politieke partij of het politieke systeem. Politiek cynisme is een proces waarin de participerende personen worden gezien als corrupt en waarin men duidelijk probeert te maken dat de corrupte personen ook daadwerkelijk participeren.

De bovenstaande beschrijvingen bevatten alleen het aspect van immoraliteit. De beschrijvingen zeggen iets over gevoelens van gebrek aan oprechtheid, twijfel over de goede bedoelingen van politici en de overtuiging dat politici niet te vertrouwen zijn. Dekker (2006) noemt daarnaast een aspect waar in de literatuur weinig aandacht aan wordt besteed, namelijk incompetentie. Burgers kunnen simpelweg ook het idee hebben dat een bepaalde politicus niet de capaciteiten heeft om zijn of haar taak goed uit te voeren. In politiek Den Haag is goed te zien dat het cynisme rondom de persoon Job Cohen voornamelijk is gebaseerd op een gevoel van incompetentie. Vrijwel niemand twijfelt aan de goede bedoelingen van Cohen, maar men vindt wel dat hij geen duidelijk verhaal heeft en vooral niet in staat is om het verhaal duidelijk over te brengen. Daarnaast is er veel twijfel over of hij competent genoeg is om de rol van oppositieleider op zich te nemen. Het politiek cynisme dat gebaseerd is op incompetentie wordt door Dekker (2006) een mildere vorm van cynisme genoemd.

Wat ontbreekt aan al het bovenstaande is een omschrijving van het concept politiek cynisme welke gebruikt kan worden om te bepalen hoe cynisch burgers eigenlijk zijn. In het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) wordt gebruik gemaakt van een schaal om het cynisme onder de bevolking in kaart te brengen. De schaal bestaat uit de volgende drie stellingen.

- 1. Tegen beter weten in beloven politici meer dan ze kunnen waarmaken.*
- 2. Ministers en staatssecretarissen zijn vooral op hun eigen belang uit.*
- 3. Kamerlid word je eerder door je politieke vrienden dan door je bekwaamheden.*

Schyns, Nuus en Dekker (2004) hebben geanalyseerd of met deze schaal het politiek cynisme ook echt goed in kaart kan worden gebracht. Het blijkt dat op de stellingen het nodige aan te merken valt. Stelling 1 houdt geen rekening met het politieke systeem in Nederland. Na verkiezingen zullen partijen altijd compromissen moeten sluiten, omdat het in Nederland waarschijnlijk nooit zal voorkomen dat één partij meer dan de helft van de zetels binnenhaalt. Politici moeten compromissen sluiten dus zullen ze nooit alles waarmaken wat ze beloven. Iemand die het eens is met de eerste stelling hoeft geen cynicus te zijn en kan ook worden omschreven als realist. Het toegeven op een aantal punten na de verkiezingen is onlosmakelijk verbonden met de Nederlandse consensusedemocratie. De kritiek die op de tweede stelling wordt gegeven door Schyns et al. (2004) is dat het eigen belang voorop stellen nog niet zo slecht hoeft te zijn als dat het lijkt. Als een minister namelijk de wens van zijn achterban uitvoert, wat ook vaak in zijn eigen belang is, dan is er niet veel op aan te merken. De derde stelling is volgens Schyns et al. (2004) wel geschikt om cynisme te meten.

De conclusie luidt dat politici, journalisten en onderzoekers allen zeer ruim omgaan met het begrip politiek cynisme. Concepten als cynisme, wantrouwen, ontevredenheid en vervreemding worden continu door elkaar heen gebruikt (Schyns, Koop & Rijckhof, 2008). In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de verschillen tussen de concepten en wordt tevens voorzichtig ingegaan op hoe de concepten leven onder de Nederlandse bevolking. Voor dit onderzoek kan het cynisme rondom politiek in het kort worden omschreven als ‘negatief doen over politiek’. Daarnaast maakt dit onderzoek onderscheid tussen politiek cynisme, media cynisme en publiek cynisme. Paragraaf 2.1.3 gaat daar uitgebreid op in. De focus ligt in dit onderzoek op het gedrag van politici en de werking van het politieke bedrijf. Naar negatief doen over bepaalde specifieke beleidsstandpunten van andere partijen wordt in dit onderzoek niet gekeken.

2.1.2 Cynisme, wantrouwen, ontevredenheid of vervreemding?

Het is onmogelijk om de termen uit deze titel in vier aparte hokjes te plaatsen. Tussen de termen bestaat veel overlap. Dit zorgt ervoor dat de termen in veel onderzoeken door elkaar heen worden gebruikt (Schyns et al, 2008). Het is empirisch heel moeilijk vast te stellen op welk punt het wantrouwen overgaat in cynisme (Dekker, 2006). Wel worden er in de literatuur verschillen tussen de termen genoemd waardoor toch enig onderscheid te maken valt. Dekker (2006) zegt dat bij het cynisme de hoop op verbetering afwezig is, terwijl dat bij ontevredenheid niet het geval is. Eisinger (2000) stelt dat het cynisme een intense,

antagonistische vorm van wantrouwen is. Bij cynisme zijn vijandelijkheid en minachting aanwezig en daar is bij wantrouwen geen sprake van.

Politieke vervreemding werd vroeger vaak gelijkgesteld aan politiek cynisme (Schyns & Van Dorp, 2006). Sinds begin jaren negentig worden de twee begrippen meer gescheiden. Iemand die vervreemd is van politiek neemt afstand van de politiek, terwijl iemand die cynisch is juist ook politiek actief kan zijn (Bhavnani, 1991). Het klinkt tegenstrijdig dat een cynicus politiek actief is of wordt, maar het geeft goed aan hoe complex cynisme en vertrouwen in politiek zich tot elkaar verhouden. Bij politiek cynisme lijkt sprake van een soort politieke analyse. Dit kan betekenen dat er wel interesse in politiek aanwezig is. Dat is bij vervreemding en apathie niet het geval. Aalberts (2004) zegt hierover dat de attitudes cynisme, apathie en vervreemding tot hetzelfde resultaat kunnen leiden, namelijk dat burgers niet gaan stemmen, maar dat motivaties verschillend kunnen zijn. Vandaar dat cynisme, apathie en vervreemding niet als één en hetzelfde gezien mogen worden.

Naast dat de termen lastig te onderscheiden zijn, is het ook moeilijk om te zeggen in hoeverre de gevoelens in Nederland aanwezig zijn. Aarts en Thomassen (2000) zeggen dat over het algemeen wordt gesteld dat vertrouwen is afgenomen en cynisme is toegenomen. De gewone man in de straat heeft vaak het gevoel dat vroeger alles beter was, maar heeft daar geen feitelijke onderbouwing voor. Aarts en Thomassen (2000) geven aan dat het lastig is om de termen in een tijdsperspectief te plaatsen, want wat is precies 'vroeger'? In de literatuur zijn nauwelijks onderzoeken te vinden die beweren dat er vroeger sprake was van grotere betrokkenheid. Dekker (2006) stelt dat het er in Nederland op lijkt dat er te veel cynisme is, maar het is niet duidelijk of er sprake is van een serieus maatschappelijk probleem. Het zou kunnen dat het woord cynisme momenteel populair is bij politici om te kunnen verklaren waarom de politiek niet aantrekkelijk wordt gevonden door de burger.

Aarts en Thomassen (2000) concluderen dat er weinig onderzoek is gedaan naar het politiek cynisme onder Nederlandse jongeren. Het politiek zelfvertrouwen is onder jongeren wel hoger dan onder oudere leeftijdsgroepen. Het is ook bij jongeren moeilijk te bepalen hoe cynisch, wantrouwend, ontevreden, vervreemd zij precies zijn en wat de invloed daarvan is op het politieke systeem. Abts (2006) zegt dat "politieke verbondenheid cruciaal is voor het voortbestaan en de stabiliteit van het democratische systeem, terwijl enig politiek vertrouwen noodzakelijk is voor de werking van het politieke systeem" (p. 75). Ontevredenheid heeft zelf geen invloed op de werking van het politiek systeem, maar kan indirect de stabiliteit aantasten omdat ontevredenheid de basis kan zijn voor wantrouwen en vervreemding.

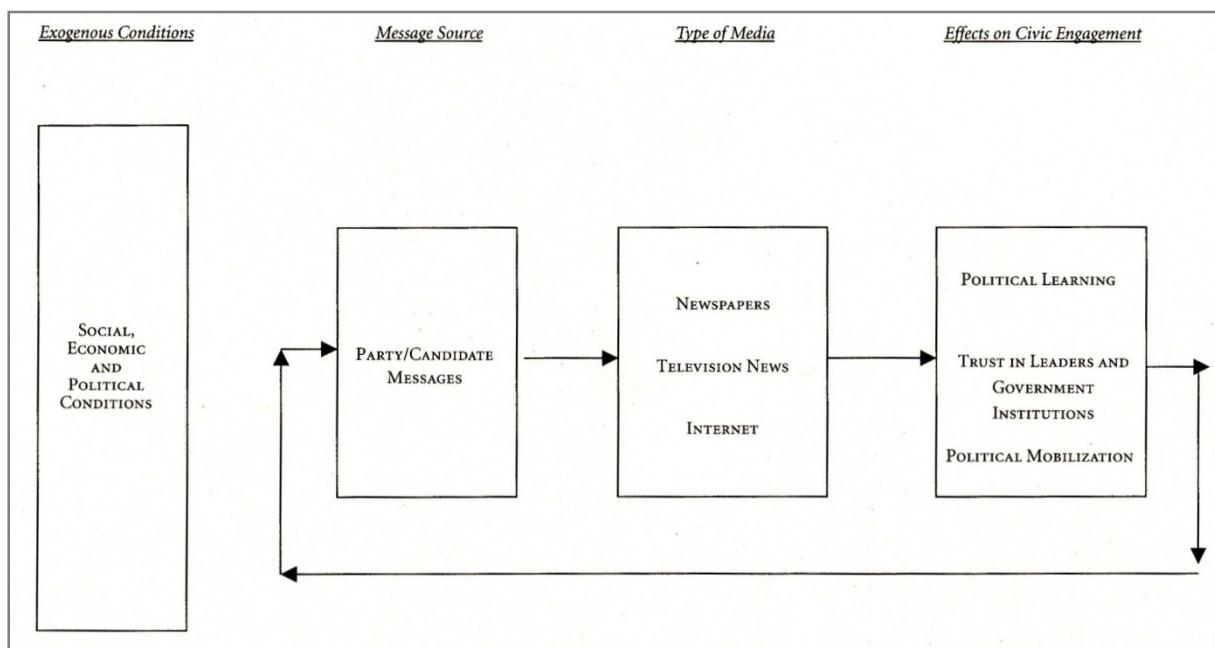
Ook Aalberts (2004) zegt dat er weinig bekend is over politiek cynisme, politiek vertrouwen en politiek zelfvertrouwen onder jongeren. Onderzoeken geven een te eenvoudig beeld van politieke attitudes. Bij politiek cynisme speelt de context waarbinnen burgers spreken vaak een grote rol. Door receptieonderzoek uit te voeren wordt in dit onderzoek rekening gehouden met die context. Naast het gebrek aan aandacht voor de context wordt in onderzoek te vaak gedacht dat cynisme een diepgewortelde attitude is. Aalberts (2004) zegt daarover dat cynische uitspraken ook simpelweg een manier kunnen zijn om je als burger te presenteren. Deze vorm van presentatie ontstaat door het beeld dat veel kiezers van politiek hebben. “Veel kiezers vinden dat hun stem weinig invloed heeft in het grote politieke spel waar het onderdeel van uitmaakt. Zij bezien de politiek van grote afstand, zowel fysiek als symbolisch. Zij vinden politici fundamenteel niet te vertrouwen. Men heeft het gevoel de politiek te doorzien, maar er niets aan te kunnen doen” (Aalberts, 2004, p. 13).

De conclusie luidt dat alleen met een brede definitie het politiek cynisme kan worden omschreven. Het resultaat daarvan is een vage definitie, maar dat is een onoplosbaar probleem. Wanneer de definitie specifiekere wordt gemaakt dan overkoepelt deze niet alle aspecten uit de besproken literatuur. De essentie van de definitie moet zijn dat politiek cynisme een negatieve houding is tegenover het functioneren van de politiek op zich. Op basis van dezelfde redenering komen Schyns, Nuus en Dekker (2004) tot een handzame werkdefinitie, waar ook dit onderzoek mee verder kan. De definitie luidt, vertaald naar het Nederlands, dat “politiek cynisme een houding is van een individu die bestaat uit de overtuiging dat politici, politieke instituties en/of het politieke systeem als een geheel, incompetent en inherent slecht zijn” (Schyns et al., 2004, p. 3).

2.1.3 Drie verschillende vormen van cynisme

In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen drie verschillende vormen van cynisme, namelijk cynisme vanuit de politiek, cynisme vanuit de burger en cynisme vanuit de media. Uit de literatuur wordt namelijk duidelijk dat er rondom cynisme sprake is van een ingewikkelde driehoeksverhouding tussen politici, media en burgers. Door onderscheid te maken moet het mogelijk zijn om meer te kunnen zeggen over de driehoeksverhouding dan de bestaande literatuur. In die literatuur wordt vrijwel alles onder de noemer politiek cynisme geplaatst en wordt nauwelijks aandacht besteed aan hoe cynisme zich verhoudt tussen politici, media en burgers.

Figuur 1 (Norris, 2000) maakt schematisch duidelijk hoe de politieke communicatie verloopt. In het kort komt het erop neer dat politici via verschillende media hun boodschap proberen over te brengen op de burger. In dit proces kunnen politici en de media zelf invulling geven aan de mate van cynisme. Uiteindelijk heeft dit een effect op het burgerschap. Burgers hebben de mogelijkheid om meer te leren over politiek. Afhankelijk van of ze dit wel of niet doen en hoe ze dit evalueren krijgen zij meer of juist minder vertrouwen in politici en de overheid. Daarnaast kan het informeren over politiek zorgen voor politieke mobilisatie. Als het goed is proberen politici naar de burger te luisteren en proberen ze daar hun beleid op aan te passen. Zo ontstaat er een cirkel.

Figuur 1. Schematisch model van de politieke communicatie (Norris, 2000)

Het cynisme van de burger hoeft niet alleen gebaseerd te zijn op wat via de media over politiek en politici door de burger wordt opvangen. Ook eigen ervaringen hebben een sterke invloed op attitudes richting politiek (Dekker & Schyns, 2006). Als burgers slechte ervaringen hebben met bijvoorbeeld de gemeente dan is de impact op cynisme daarvan groot, omdat ze dan uit eigen ervaring kunnen spreken. Zoals uit figuur 1 blijkt kan cynisme ook veroorzaakt worden door externe factoren als maatschappelijke veranderingen of een economische crisis. Daarnaast spelen eigenschappen van de burger zelf een rol. Aarts en Thomassen (2000) wijzen erop dat toename van het opleidingsniveau en de gemakkelijke toegang tot meer informatie heeft geleid tot een 'cognitieve mobilisatie'. Het gevolg hiervan is dat burgers meer dan ooit in staat zijn om aan het politieke besluitvormingsproces deel te nemen.

Uiteindelijk zal dit invloed hebben op de politieke interesse en het politieke zelfvertrouwen van de burger wat vervolgens meespeelt bij de gevoelens van cynisme.

Agger, Goldstein en Pearl (1961) benadrukken tot slot het belang van de mate waarin cynisme van nature al bij de burger aanwezig kan zijn. Burgers die over het algemeen al cynischer zijn, oftewel los van politiek een cynische persoonlijkheid hebben, zullen richting politici en het politieke systeem ook cynischer zijn. Het algemene cynisme is dan een oorzaak van het cynisme richting de politiek. De bron van het cynisme ligt dan eerder in de sociale en maatschappelijke omgeving, zoals in relaties, werk, school en thuis (Dekker & Schyns, 2006). Uit het onderzoek van Agger et al. (1961) blijkt dat het andersom ook werkt, dus dat mensen die, los van politiek, goed van vertrouwen zijn ook meer vertrouwen hebben in de politiek.

Het is niet mogelijk om te concluderen welke partij ‘schuldig’ is aan het cynisme in de maatschappij. Schuldig is hier bewust tussen aanhalingstekens geplaatst, want vaak wordt het cynisme namelijk gezien als iets negatiefs, iets slechts. In de volksmond wordt een cynicus verweten dat hij alleen maar op alles kan mopperen en zelf de problemen ook niet oplost. Toch is er ook een andere kant. Het kan namelijk zomaar zijn dat iemand terecht cynisch is ten aanzien van de politiek. Het is immers een feit dat er sprake is van achterkamertjespolitiek en dat politici soms misbruik maken van hun macht. Het verleden heeft laten zien dat verschillende politici niet te vertrouwen zijn en dat er baantjes worden doorgespeeld. Burgers, media en politici die cynisch over politiek praten zouden dus ook weleens simpelweg gelijk kunnen hebben. In ieder geval deels. Als het van deze kant wordt bekeken dan is het ineens veel begrijpelijker dat iemand cynisch kan zijn.

2.2 Populisme

Na de conceptualisatie van het begrip cynisme wordt in deze paragraaf ingegaan op het begrip populisme. Een kenmerk van het populisme is namelijk dat het gepaard gaat met een cynische houding ten opzichte van de politiek. Allereerst wordt kort een historisch overzicht gegeven van de ontwikkeling van het populisme in Nederland. Dit wordt gevolgd door de definiëring van het populisme. Daarna wordt ingegaan op de invloed van het populisme en populistische leiders. In de gehele paragraaf wordt aan de hand van literatuur gekeken naar hoe Geert Wilders en de PVV zich verhouden tot het populisme.

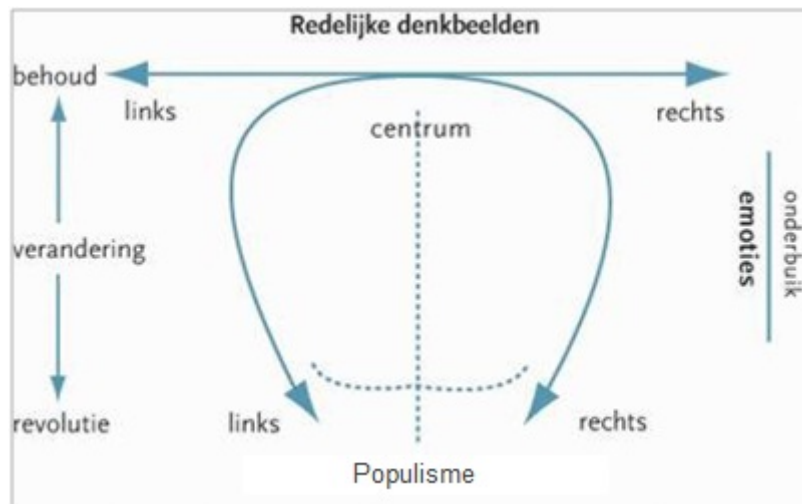
2.2.1 Ontwikkeling van het populisme in Nederland

Nederland kent sinds 12 december 1917 algemeen kiesrecht voor mannen vanaf 24 jaar en een evenredige vertegenwoordiging. Dat wil zeggen dat het percentage behaalde zetels sindsdien gelijk staat aan het percentage stemmen. Sinds 1919 hebben vrouwen ook actief kiesrecht. Het kiesrecht betekende dat voor het eerst de stem van de bevolking moest worden gewonnen en dat ging gepaard met de opkomst van een, voornamelijk linksgeoriënteerde, populistische stroming (Vossen, 2004). In het begin stelde het populisme nog niet veel meer voor dan enkele campagnes met als middelpunt de onvrede onder de bevolking. Het populisme heeft zich vanuit hier langzaam ontwikkeld en de term werd steeds meer aan rechtse partijen gekoppeld. De eerste rechts-populistische partij was de Boerenpartij halverwege de jaren zestig. In de jaren zestig maakte de samenleving veel veranderingen door op cultureel, religieus en sociaal gebied. De burger kreeg behoefte aan meer individuele vrijheid en daaraan gekoppeld minder overheidsbemoeienis. Het streven naar deze behoeftes zorgde voor onvrede waarvan populistische partijen konden profiteren omdat zij zich volgens Vossen (2004) vaak op een ontevreden onderstroom binnen de samenleving richtten.

Met name sinds begin jaren tachtig ontstaan er verspreid over Europa veel populistische partijen (Mudde, 2004). De ontwikkeling van het populisme in Nederland maakt daarmee onderdeel uit van een bredere ontwikkeling. Tussen de partijen en politieke systemen van verschillende landen zitten wel grote verschillen. Het is daarom niet mogelijk om populisme te definiëren in termen van beleidsinhoud of een bepaalde ideologie (Golder, 2003). De verschillen maken het moeilijk om precies te zeggen welke partij populistisch is en welke niet. In Nederland geeft men partijen graag het stempel 'links' of 'rechts'. Waar vroeger onderscheid tussen partijen op basis van religie en de tegenstelling autoritair-liberaal populair waren, is onderscheid op basis van een links-rechts continuüm de laatste jaren steeds gebruikelijker geworden (Aarts & Thomassen, 2008).

Op het links-rechts continuüm zijn de liberale en sociale partijen goed in te delen. Globaal gezien wordt een partij die nivellering en gelijkheid nastreeft bestempeld als sociaal en daarmee links. Partijen die voorstander zijn van zelfbeschikking en minder overheidsbemoeienis worden gezien als liberaal en daarmee rechts (Pels, 2003). De populistische partijen vormen een probleem bij de indeling op het links-rechts continuüm, omdat deze partijen sterk inspelen op zogenaamde 'onderbuikgevoelens'. Op basis hiervan kunnen in Nederland de Socialistische Partij (SP) en de PVV momenteel als populistische partijen worden getypeerd. Op het links-rechts continuüm staan deze twee partijen het verst

uit elkaar, terwijl ze meer op elkaar lijken dan bijvoorbeeld de PVV en de PvdA. Daarom is door Pels (2003) een alternatief bedacht, namelijk het hoefijzermodel (figuur 2). Pels (2003) spreekt van de politieke bohème, maar in dit onderzoek wordt daar geen aandacht aan besteed. Daarom is besloten de politieke bohème te vervangen door de term populisme.

Figuur 2. Het hoefijzermodel (Pels, 2003)

Het hoefijzermodel kent twee dimensies, namelijk een horizontale as met de traditionele links-rechts tegenstelling die gebaseerd is op sociaal-economische denkbeelden. Daarnaast een verticale as met de mate waarin partijen inspelen op emoties en onderbuikgevoelens. Zo ontstaat er een hoefijzermodel dat laat zien dat de SP en de PVV dezelfde manier van politiek bedrijven hanteren. Ze vallen de gevestigde orde aan en spelen in op de emoties die onder de bevolking leven. Ze streven min of meer een revolutie na. Het systeem en de koers moeten anders. Over hoe die verandering eruit moet zien zijn ze het alleen niet eens. Toch zijn er ook thema's, zoals Europa, zorg en economie waar beide partijen opvallend veel raakvlakken hebben. De conclusie luidt dat de uitersten van het politieke continuüm enigszins naar elkaar toetrekken, waardoor een hoefijzervorm ontstaat.

2.2.2 Definiëring van het populisme

Populisten vinden dat de elite een democratisch systeem in stand houdt, waarin de macht te veel bij de elite ligt. De macht moet volgens hen aan het volk worden gegeven. De elite denkt te veel aan zichzelf en luistert niet naar het volk (Taguieff, geciteerd in Slegers, 2007). 'Het volk' is een nogal brede benaming, want dat zou betekenen dat populistten iedereen zouden vertegenwoordigen met uitzondering van de elite. Vaak wordt over het volk gesproken in vage termen als de 'gewone man'. Geert Wilders spreekt ook vaak over de 'normale mens'.

Hij heeft ze zelfs de namen Henk en Ingrid gegeven, zodat mensen zich er nog makkelijker mee kunnen identificeren. Bij Geert Wilders valt op dat hij vrijwel niet over ‘het volk’ spreekt (Lucardie, 2007). Ook Pim Fortuyn sprak niet over ‘het volk’, maar over een elite, middenklasse en onderklasse. Wellicht dat de term ‘het volk’ te nationalistisch klinkt en dat mensen de term associëren met de Tweede Wereldoorlog. Lucardie (2007) zegt dat aan het nationalisme het idee kleeft dat een bevolkingsgroep aangepakt moet worden. Met ‘het volk’ wordt namelijk vaak de oorspronkelijke bevolking bedoeld (Fennema, geciteerd in Slegers, 2007). Oesch (2008) concludeert dat de arbeidersklasse het belangrijkste deel van de achterban van populistische partijen vormt en in die zin als ‘het volk’ kan worden gezien.

Of populisten het nu leuk vinden of niet, de term ‘het volk’ is onlosmakelijk verbonden met het populisme. Vrijwel alle definities van populisme bevatten de termen ‘het volk’ en ‘de elite’. Het populisme zegt daarmee iets over de relatie tussen de elite en het volk. Volgens Mudde (2004) is het populisme “an ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, ‘the pure people’ versus ‘the corrupt elite’, and which argues that politics should be an expression of the *volonté générale* (general will) of the people” (p. 543). Vossen (2004) zegt over populisme dat het anti-systeem is en wordt gekenmerkt door de aantrekkingskracht die het heeft op het volk. Populistische partijen plaatsen zich graag buiten de gevestigde politieke orde door de gevestigde partijen te wantrouwen. Het uitdagen van de gevestigde partijen gaat gepaard met cynisme.

In het populisme en bijbehorende cynisme speelt retoriek een belangrijke rol. De retoriek van Geert Wilders vertoont sinds 2007 steeds meer kenmerken van populisme (Vossen, 2010). Waar Wilders eerst voornamelijk politiek jargon gebruikte, is de toon inmiddels veranderd. Een minister knettergek noemen of het gebruik van termen als ‘Marokkaanse straatterroristen’, ‘kopvoddentax’ en ‘islamitisch stemvee’ zijn daar voorbeelden van. Deze retoriek past in de tactiek van Wilders. Uiteraard kiest Wilders niet zomaar voor het woord kopvoddentax. Het woord hoofddoekjesbelasting had ook volstaan, maar door voor een grovere benaming te kiezen genereert hij nog meer ophef en daardoor meer aandacht. Media zijn daarin erg belangrijk. De retoriek werkt pas wanneer deze onder de aandacht van de burger kan worden gebracht. Onderzoek van Bos, Van der Brug en De Vreese (2010) laat zien dat met name populistische partijen belang hebben bij media-aandacht. De populistische partijen bestaan vaak nog niet zo lang en meestal ontbreekt met name in het begin een degelijke partijstructuur. Media-aandacht kan zorgen voor een snelle groei van de partij. Het gevaar is dat de politicus doorschiet in zijn retoriek en dat de politicus

niet meer serieus wordt genomen. Een populistische leider moet daarom een goede balans vinden tussen het verkrijgen van nieuwsaarde en het behouden van gezag (Bos et al., 2010).

Binnen het populisme kunnen twee stromingen worden onderscheiden, namelijk het protestpopulisme en het nationaal-populisme (Taguieff, 1995 in: Slegers, 2007). De gedachte vanuit het protestpopulisme is dat de ‘gewone mens’ veel beter dan de elite weet wat zich in de samenleving afspeelt (Slegers, 2007). Deze elite is daarom niet geschikt om het volk te representeren. Bij het nationaal-populisme, ook wel identiteitspopulisme genoemd, komt protestpopulisme ook voor maar daarnaast zetten deze populistten zich sterk af tegen buitenlanders. Het volk is in de ogen van deze populistten een homogene groep, waarvan de nationale identiteit moet worden verdedigd. Lucardie (2007) spreekt naast het nationaal-populisme nog over het bestaan van liberaal-populisme en links-populisme. Vooral het liberaal-populisme vertoont sterke overeenkomsten met het protestpopulisme. Het liberaal-populisme heeft ook als speerpunt het bestrijden van de groep politici die vooral bezig is met ‘zakken vullen’ in plaats van het land dienen. Bij links-populisme spelen elementen van socialisme en sociaaldemocratie een rol. Het volk staat volgens het links-populisme tegenover kapitalisten, bankiers en bureaucraten (Lucardie, 2007). Vooral in de jaren negentig paste de SP precies in het plaatje van een links-populistische partij.

Volgens Slegers (2007) kan Geert Wilders met name worden gezien als een nationaal-populist. Hij verzet zich duidelijk tegen de islamisering van Nederland. Al vertoont hij ook kenmerken van een protestpopulist door de elite aan te vallen. Vaak wordt Geert Wilders echter een rechts-extremist genoemd, net als Pim Fortuyn. Lucardie (2007) omschrijft het extremisme als “een systematische poging om een idee tot in de uiterste consequenties, in alle delen van de samenleving door te voeren” (p. 177). Rechts-extremisten strijden voor herinrichting van de samenleving en schuwen, als het moet, geweld niet om dit te bereiken. Op Geert Wilders is dit zeker niet van toepassing en daarom pleit Lucardie (2007) er ook voor de term rechts-extremist niet te gebruiken. Nationaal-populist is toepasselijker. Rechts-extremisme en nationaal-populisme delen alleen de nationalistische gevoelens en de afkeer van links. Vossen (2010) concludeert dat Wilders een halfslachtige populist kan worden genoemd, omdat hij maar gedeeltelijk de kenmerken van een populist vertoont. Wilders noemt zichzelf in navolging van Fortuyn een patriot. Dit is een slimme benaming, omdat het ‘democratisch patriottisme’ een positieve klank heeft. De conclusie van Lucardie (2007) luidt dat “Wilders en zijn fractiegenoten als rechtse, halfslachtig-liberale nationalistten en populistten, maar niet als rechts-extremisten beschouwd moeten worden” (p. 181).

Tot slot kan aan de hand van de besproken literatuur worden geconcludeerd dat er verschillende soorten populisten zijn, omdat populisten zich tegen verschillende groepen kunnen richten en ook kiezen voor verschillende benaderingen. In essentie doen ze echter allemaal hetzelfde. Of het nu over de elite, kapitalisten of buitenlanders gaat, populisten hanteren allerlei argumenten om hun afkeer van het politieke systeem duidelijk te maken. Op basis van deze conclusie en de definitie van politiek cynisme uit 2.2.1 kan worden gesteld dat populisten in die zin dus cynisch zijn.

2.2.3 Een stem op een populist

Een stem op een populistische partij wordt in de volksmond vaak betiteld als een proteststem. Daarnaast wordt deze stemmers regelmatig verweten dat ze slecht geïnformeerd zijn en daarom ‘tegen’. Volgens Swyngedouw (2001) klopt dit niet en is een stem op een populistische partij een combinatie van ideologische motieven en ontevredenheid over de politieke elite. Daarnaast heeft zelfs de slechtst geïnformeerde burger een ‘politieke kaart’ in zijn of haar hoofd. Deze is gevormd op basis van ervaringen uit het dagelijkse leven. Op basis van deze kaart wordt de keuze voor een bepaalde partij bepaald. De politieke kaart is volgens Swyngedouw (2001) niet per se gebaseerd op rationaliteit. Emoties en opportunisme kunnen net zo goed een rol spelen. Populistische partijen spelen graag in op de emoties en gevoelens van onvrede onder de bevolking. Uit onderzoek van Lubbers, Gijsberts en Scheepers (2002) blijkt dat werklozen eerder op een populistische partij stemmen. Dit geldt voor heel West-Europa. De hoop op verandering is voor werklozen natuurlijk sterker dan voor mensen met een goede baan. Onderzoek van Golder (2003) laat zien dat werkloosheid het aantal stemmen op een populistische partij vergroot wanneer er grote groepen buitenlanders in een land aanwezig zijn. Immigratie zorgt op zichzelf ook voor een toename van de populariteit van populistische partijen.

De bevindingen worden ondersteund door onderzoek van Oesch (2008). Hij stelt dat mensen niet houden van verandering en dat ze hun cultuur en identiteit dus willen bewaken. De achterban van populistische partijen vreest dat immigranten voor verandering gaan zorgen. Voor de achterban is dit een belangrijker punt om de partij te steunen dan economische belangen (Oesch, 2008). Met het cultuurprotectionisme als basis voor een stem op een anti-immigrantenpartij kan worden gesteld dat rationaliteit wel degelijk aanwezig is bij de burger en dat het niet zomaar om een proteststem gaat (Van der Brug, Fennema & Tillie, 2000). In een latere studie (Van der Brug, Fennema & Tillie, 2005) wordt gesteld dat een anti-

immigrantenpartij pas een groot electoraat kan bereiken wanneer stemmers hun stem grotendeels baseren op het beleid van de partij en wanneer een substantieel deel van de stemmers het eens is met het partijprogramma. Dit duidt wederom op aanwezigheid van rationaliteit bij een stem op een populistische partij. Deze aanwezigheid ondersteunt wat eerder is besproken met betrekking tot cynisme, namelijk dat het cynisme niet hoeft te betekenen dat mensen vervreemd zijn van de politiek en de maatschappij.

Bij de keuze voor een stem op een politieke partij speelt de populariteit van de partijleider een grote rol. Aan de top van populistische partijen staat vaak een charismatisch leider die overduidelijk het gezicht is van de partij en vrijwel alle beslissingen neemt (Vossen, 2004). Zonder deze leider is het waarschijnlijk dat de partij het niet lang vol zal houden. Bij andere partijen is de leider meestal makkelijker te vervangen en kan de leider meer gezien worden als iemand die in dienst is van de partij. Vaak hebben leiders van populistische partijen een afkeer van traditionele partijorganisaties (Vossen, 2004). Bij Geert Wilders is dat ook te zien. De partijstructuur van de PVV vertoont weinig democratische kenmerken. Nog altijd is Geert Wilders het enige lid van de PVV.

Als een partij overduidelijk door één iemand wordt geleid dan is de populariteit van de leider nog belangrijker. De aanwezigheid van enig charisma is van belang voor een goede beeldvorming. Het is echter lastig om het concept charisma te gebruiken om electoraal succes te verklaren. Is Rita Verdonk niet charismatisch en Geert Wilders wel? Lubbers, Gijsberts en Scheepers (2002) stellen dat charisma moeilijk te meten is. Succesvolle politici worden al snel charismatisch genoemd. Van der Brug en Mughan (2007) concluderen dat de effecten van populistische leiders niet verschillen van leiders van gevestigde partijen. Populistische leiders kunnen wel invloed hebben op de politieke agenda. Zo heeft Pim Fortuyn ervoor gezorgd dat de immigratieproblemen bij vrijwel alle politieke partijen en bij het kabinet meer prioriteit kregen (Van der Brug & Mughan, 2007). De gevestigde politiek kan zich dus genoodzaakt voelen de agenda aan te passen door een nieuwe populaire partij.

Voor het uitoefenen van invloed zijn de media belangrijk. Wat betreft het Nederlandse medialandschap leven charismatische leiders in een gunstige tijd. Politici kunnen tegenwoordig zelfs met succes bij RTL Boulevard aanschuiven. Volgens Van Zoonen (2004) vertoont de achterban van een politieke partij tegenwoordig veel overeenkomsten met een fancommunity. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is wellicht de uitvaart van Pim Fortuyn die veel weg had van de uitvaart van een belangrijke popster. Van der Brug en Mughan (2007) noemen charisma geen eigenschap van de partijleider zelf, maar een kwaliteit die ligt in de

relatie tussen een leider en zijn achterban. De emotionele band van een leider met zijn achterban lijkt steeds belangrijker te worden en in het creëren van die band speelt entertainment, en daarmee de media, een belangrijke rol. Om als leider van een nieuwe partij op te vallen in de media, en dus bij de kiezer, is het van belang dat een leider zich enigszins ongewoon gedraagt of uitdrukt (Bos, Van der Brug & De Vreese, 2010). Het cynische, populistische discours van politici als Geert Wilders lijkt dus wel degelijk een rol te kunnen spelen bij zijn populariteit. Daarvoor is verspreiding van het cynische discours noodzakelijk en dat doen de media.

2.3. De relatie tussen media en cynisme

In deze laatste paragraaf van het theoretisch kader staat de invloed van de media op gevoelens van cynisme onder burgers centraal. Wat burgers over politiek horen en weten is voor het overgrote deel afkomstig uit de media. Burgers spreken zelden tot nooit rechtstreeks met een politicus. Daarnaast zijn weinig burgers zelf actief binnen de politiek. De vraag is of burgers cynischer worden van de berichtgeving of dat het cynisme juist afneemt naar mate burgers meer weten. Allereerst worden veranderingen in het medialandschap besproken. Vervolgens komen de cynisme spiraal en de virtueuze cirkel aan bod. Tot slot volgt de conclusie en deze luidt dat receptieonderzoek nodig is, omdat het andere onderzoeken niet lukt om duidelijkheid te geven over de relatie tussen cynisme, burgers en media.

2.3.1 Veranderingen in het medialandschap

Door technologische vooruitgang en commerciële ontwikkelingen is het medialandschap in Nederland in de loop der jaren veranderd. Tegenwoordig reageren de media meer en meer op de vraag van het publiek (Brants & Van Praag, 2006). Met de intrede van commerciële televisie kwam een eind aan het monopolie van de publieke omroep. Schulz, Zeh en Quiring (2005) stellen dat mede door deze ontwikkeling in Duitsland het accent van politiek nieuws meer op sensatie en op negatieve berichtgeving is komen te liggen. Televisie is in de loop der jaren opgeschoven naar het middelpunt van de politieke campagnes, omdat televisie voor burgers inmiddels de voornaamste informatiebron is. Een groeiende afhankelijkheid van het belangrijkste medium, televisie, resulteert volgens Robinson (1976) waarschijnlijk automatisch in een belangrijkere rol voor het medium bij het bepalen van de partijvoorkeur.

Kurt Lang en Gladys Engel Lang (1956) vroegen zich in de beginperiode van de televisie, de jaren vijftig, af wat de invloed van dit massamedium zou kunnen zijn. De

eerste politieke live-uitzending in de Verenigde Staten was op 4 september 1951. Dit was een speech van toenmalig president Harry Truman. Televisie heeft waarschijnlijk een negatief effect op de politieke participatie stelden Lang en Lang (1956). Van kijken naar politici worden mensen niet politiek actiever. Wellicht gebeurt juist het omgekeerde. Lang en Lang (1956) gaven daarmee een aanzet voor latere discussies. Zij stelden toentertijd namelijk dat meer tijd nodig was om eventuele effecten te kunnen constateren. In de jaren vijftig had nog lang niet iedereen televisie en de politieke communicatie via televisie bevond zich nog in de ontwikkelingsfase. De voorspelling van Lang & Lang (1956) luidde dat de ontwikkelingen in de massamedia er eerder voor zorgen dat politiek vermaak wordt dan dat ze actief burgerschap stimuleren.

Deze voorspelling krijgt in de jaren zeventig een vervolg. Onder de Amerikanen groeit in de periode na de Vietnamoorlog en het Watergate-schandaal de publieke vervreemding (Norris, 2000). In de informatievoorziening speelt televisie dan inmiddels een prominente rol. Robinson (1976) zegt dat sprake is van videomalaise. Hij stelt dat blootstelling aan televisiebeelden zorgt voor minder vertrouwen in de politiek en meer cynisme. Videomalaise maakt onderdeel uit van de bredere mediamalaise theorie. Volgens de mediamalaise theorie hebben de moderne massamedia een verguizend effect op de moderne democratie met als resultaat toenemende apathie richting politiek, vervreemding, cynisme en een verlies van sociaal kapitaal (Newton, 1999).

In het Nederlandse medialandschap veranderde vanaf 1989 veel toen de publieke omroep in Nederland moest gaan concurreren met commerciële zenders. In het begin was dat alleen RTL-Véronique, maar het aantal zenders nam snel toe. Daardoor heeft ook de publieke omroep zijn stijl moeten aanpassen om kijkers te behouden. Norris (2000) zegt dat wanneer de druk wordt opgevoerd op media dat dit leidt tot ‘tabloidisering’ of ‘infotainment’. Als voorbeeld wordt de printindustrie genoemd. Kranten staan door teruglopende oplages al jaren onder druk en de verleiding is dan groot om traditionele waarden enigszins te laten varen en te kiezen voor meer sensationele

“Hoofdredacteuren en journalisten staan onder grote druk om lezers – en daarmee adverteerders – waar voor hun geld te geven. Voor politiek nieuws betekent dit dat ruzies en conflicten, swingende, harde uitspraken over bijvoorbeeld islamitisch stemvee of Grieks wangedrag, veel makkelijker hun weg vinden in de media dan – ik noem maar wat – de achtergronden van de financiële crisis.”

Femke Halsema, 2011

berichtgeving. Als op een zakelijke manier wordt verteld of geschreven over politiek dan vinden veel mensen dat saai.

Graber (2004) geeft aan dat media zorgen voor politieke kennis bij de burger, maar dat de ideale geïnformeerde burger niet bestaat. De aandacht is vanwege tijdsgebrek en gebrek aan interesse selectief. Burgers kijken en lezen naar wat hen interesseert en hebben nu eenmaal een capaciteitsprobleem. Ze kunnen niet alles onthouden en daarom zijn korte, krachtige uitspraken met wat sensatie erin doeltreffend. Iets wat succesvolle populistische partijen vaak goed beheersen en wat ook lucratief is voor de media om de aandacht van burgers te trekken. Als media sensationeler berichten over met name de negatieve aspecten van politiek dan is het volgens Schulz, Zeh en Quiring (2005) een logisch gevolg dat burgers negatiever over politiek gaan denken. Deze ontwikkeling kan toenemend cynisme onder het publiek veroorzaken. Het cynisme kan vervolgens leiden tot grotere kiezersonzekerheid (Adriaansen, Van Praag & De Vreese, 2010). Door cynisme kan de electorale volatiliteit of beweeglijkheid toenemen. Dit betekent dat het aantal kiezers dat zich niet verbonden voelt met een partij groeit, waardoor de kans op een politieke aardverschuiving groter is.

Veel, voornamelijk Amerikaans, onderzoek suggereert dat journalisten opschuiven van een descriptieve stijl naar een meer interpretatieve stijl (Brants & Van Praag, 2006). Door minder feitelijk te berichten en meer eigen interpretatie toe te voegen kan de berichtgeving sensationeler en aantrekkelijker worden gemaakt. Het risico is dan dat de waarheid in het geding komt en dat de berichtgeving minder inhoudelijk wordt. Een meer interpretatieve stijl leidt tot meer 'infotainment' en negatieve berichtgeving. Sensatie is immers over het algemeen te vinden in negatieve verhalen. Een meer interpretatieve stijl maakt onderdeel uit van een 'media logic'. Nederlandse verkiezingscampagnes vertonen in het laatste decennium steeds meer tekenen van een media logic (Brants & Van Praag, 2006).

In een media logic wordt de burger gezien als consument en kunnen media worden omschreven als dominant, cynisch en gericht op entertainment (Brants & Van Praag, 2006). Daarnaast wordt in een media logic de agenda bepaald door de media. De berichtgeving tijdens de laatste Nederlandse verkiezingscampagnes lijkt steeds meer op een horse race waarbij de opiniepeilingen veel belangrijker zijn geworden. Het draait tijdens de verkiezingen in Nederland meer en meer om de personen in plaats van om de partij. Sommigen zeggen naar aanleiding daarvan met een cynische ondertoon dat 'de poppetjes' steeds belangrijker worden (Semetko, 1998). Daarmee willen ze aangeven dat politici meer om media-aandacht geven dan om het uitvoeren van beleid.

Onafhankelijkheid en commercialisering van de media zijn belangrijke redenen voor de veranderingen in de berichtgeving over politiek (Mudde, 2004). De oorzaak moet daarnaast ook worden gezocht bij politici zelf, omdat door electorale concurrentie de partijstrategieën veranderen (Semetko, 1998). Ondanks alles is in Nederland toch nog geen sprake van een volledige media logic. De Nederlandse journalistiek heeft nog altijd een gevoel van maatschappelijke verantwoordelijkheid. Brants en Van Praag (2006) concluderen dat de media weinig cynisch zijn en dat er voor politieke partijen nog ruimte is om de agenda van de campagne te bepalen. Sterker nog, de journalisten verwijten de politici juist dat zij te veel spinnen en zo proberen om de nieuwsagenda te bepalen (Brants, De Vreese, Möller & Van Praag, 2010).

De relatie tussen de media en politici is in de afgelopen decennia sterk verslechterd. ‘De (journalistieke) leugen regeert’ is inmiddels een beeld dat door politici breed wordt

“De staatsomroep excelleert de laatste jaren vooral in het waarschuwen tegen de Partij voor de Vrijheid. Avond aan avond paraderen er linksmensen die door linkse omroepen worden uitgenodigd hun politiek correcte meningen te debiteren. Dat allemaal op uw kosten. (...) De omroepen doen alsof ze een kleur hebben, maar ze zijn allemaal even links.”

Verkiezingsprogramma PVV, p. 33

gedragen. Het verstandshuwelijk is in het verleden nooit probleemloos geweest, maar werd toch als succesvol beschouwd omdat wederzijds respect en vertrouwen overheersten. In de laatste twee decennia is dit echter langzaam een relatie geworden die is gebaseerd op achterdocht en wantrouwen (Brants et al., 2010). In de praktijk is dit goed terug te zien in de relatie tussen Geert Wilders en verschillende media. Geert Wilders verschijnt zelden tot nooit in een televisieprogramma. Hij vindt dat de media links zijn en hij vertrouwt ze niet. Met

name de publieke omroep en in het bijzonder de VARA moeten het ontgelden. Vanuit Geert Wilders gezien zal deze cynische houding deels berusten op ervaringen met verschillende omroepen en waarschijnlijk heeft hij ook echt het gevoel dat sommige media niet objectief zijn. Daarnaast maakt deze houding echter ook deel uit van de tactiek. Met de cynische houding richting verschillende media probeert de PVV tegen de gevestigde orde te schoppen. De PVV insinueert graag dat de PvdA en de VARA twee handen op één buik zijn en dat de VARA een spreekbuis is van de linkse partijen met de PvdA voorop. Door een hechte band tussen de gevestigde media en gevestigde politieke partijen te veronderstellen kan de PVV

zichzelf duidelijker profileren als een partij die geen onderdeel uitmaakt van het politieke systeem.

De relatie tussen de PVV en de VARA is maar een klein voorbeeld uit het hele spel tussen politici en de media. Brants et al. (2010) concluderen op basis van een vragenlijst onder politici en journalisten dat de twee groepen intensief met elkaar omgaan en daarvan allebei het belang inzien. Ook zijn beide groepen het er over eens dat zowel politici als journalisten te veel op de waan van de dag zijn gericht en dat het meer over inhoud mag gaan. Men is het er echter niet over eens wie daar nu de meeste schuld aan heeft. Politici vinden dat journalisten te veel macht hebben. Journalisten weerleggen dit door te stellen dat politici zelf meer macht hebben om de nieuwsagenda te bepalen dan ze zelf beweren. Het lijkt er volgens Brants et al. (2010) op dat de manier waarop politici met journalisten omgaan juist de journalistiek uitlokt waar politici zo op tegen zijn. Het verafschuwen van de media door politici zorgt direct of indirect tot een nog cynischere houding van de media.

“Een toenemend deel van het werk van de overheid bestaat uit het recht zetten van wat verslaggevers eerder uit hun verband hebben gerukt; in het uitleggen waar de klepel hangt bij krantenberichten die de klok hebben horen luiden.”

Piet Hein Donner, 2004

De veranderingen in het Nederlandse medialandschap laten zien dat er in het medialandschap ruimte is voor de groei van populisme en cynisme. Politici en de media zijn van oudsher afhankelijk van elkaar. Politici hebben de media nodig om de burger te kunnen bereiken en anderzijds hebben de media politici nodig als bron van nieuws en achtergrondinformatie. Uiteindelijk is niet het belangrijkste wat journalisten en politici van elkaar vinden, maar gaat het om wat de burgers van deze relatie vinden. De burger is in feite de klant van zowel de media als van de politici. Met name jongeren interesseren zich steeds minder voor politiek en zijn minder loyaal aan een partij. In combinatie met populistische sentimenten tegen de gevestigde politiek kan een cynische relatie tussen politici en journalisten gevoelens van cynisme onder burgers vergroten. Als de band tussen beiden ernstig is vervuild met leugens en het spinnen van het nieuws dan wordt het voor de burger moeilijk om te bepalen wat waar en niet waar is.

2.3.2 ‘Spiral of cynicism’ versus ‘A virtuous circle’

Dat media sensationeler zijn ingesteld dan vroeger betekent op zichzelf niet zoveel. Het gaat om wat de vorm van berichtgeving over politiek uiteindelijk met de burger doet. Worden

burgers cynischer van berichtgeving over politiek? Het antwoord op deze vraag laat zich niet vangen in een simpel ja of nee. De meningen zijn verdeeld en er zijn veel factoren die een rol spelen in het onderzoek. Allereerst is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen strategisch en inhoudelijk nieuws. Inhoudelijke politieke berichtgeving geeft informatie over het huidige en toekomstige overheidsbeleid, over standpunten van politieke partijen en over ideologieën en ideeën (Van Praag & Van der Eijk, 1998 in: Adriaansen, Van Praag & De Vreese, 2010). Strategische berichtgeving bestaat uit berichten over winst en verlies in opiniepeilingen, machtsstrijd tussen en optredens van politici en de publieke opinie omtrent de optredens van politici. Daarnaast is er in deze berichtgeving sprake van een horse race en bevat de berichtgeving vaak oorlogsretoriek en sporttermen (Jamieson, 1992 in: Cappella & Jamieson, 1997).

De mate waarin onderzoekers geloven in de mediamalaise theorie speelt een grote rol in hoe men denkt over de invloed van berichtgeving. Cappella en Jamieson (1997) concluderen dat strategisch nieuws kan leiden tot meer politiek cynisme en een lagere opkomst bij verkiezingen. Daarbij is het nog wel de vraag hoe stabiel deze gevoelens zijn. De strategische berichtgeving zorgt ervoor dat mensen in een *spiral of cynicism* terecht komen, oftewel een cynisme spiraal. Cappella en Jamieson (1997) leggen een verband tussen politieke interesse en cynisme. Uit onderzoek is gebleken dat een verhoogde interesse in politiek het cynisme versterkt. Dit heeft te maken met hoe de media over politiek berichten. Een cynische houding van de media zorgt voor minder vertrouwen in politiek en mensen in publieke functies. Het tast daarnaast het vertrouwen en het aanzien van de journalistiek aan. Als niets is wat het lijkt, dan is het voor burgers onmogelijk om zich goed te informeren (Cappella & Jamieson, 1997). Mensen informeren zich voornamelijk via de media over de politiek. Als berichtgeving vooral gericht is op persoonlijke winst van politici dan heeft dat een andere invloed op het denken over politiek dan wanneer daadwerkelijk over het oplossen van problemen van de burger wordt gesproken. Daarbij speelt de mate waarin burgers sceptisch zijn richting de media ook een rol. Wanneer mensen sceptischer zijn richting de standaardmedia dan zullen zij zich meer richten op alternatieven, zoals het internet (Tsfati & Cappella, 2003). Sceptici nemen niet meer media tot zich, maar maken wel gebruik van meer verschillende media dan mensen die minder sceptisch zijn.

Tegenover de cynisme spiraal staat een positiever ingesteld perspectief. Volgens Norris (2000) is er juist sprake van *a virtuous circle*. Het gebruik van nieuwsmedia heeft volgens Norris (2000) een positief effect en dat is tegenovergesteld aan wat de mediamalaise

theorie beweert. De virtueuze cirkel houdt in dat gebruik van nieuwsmedia zorgt voor meer politieke kennis, vertrouwen en mobilisatie. Mensen die meer naar het nieuws kijken, kranten lezen, op internet surfen en meer aandacht aan campagnes besteden weten meer, vertrouwen meer in de overheid en nemen meer deel aan politiek. Recent onderzoek van Stromback en Shehata (2010) ondersteunt het idee dat er sprake is van een virtueuze cirkel en zij stellen dat dit niet alleen in Amerika maar ook in Europa het geval is. Politieke interesse heeft een positief effect op het volgen van nieuws en het volgen van nieuws heeft een positief effect op de politieke interesse. Volgens de virtueuze cirkel worden door het volgen van de nieuwsmedia de actievelingen dus nog actiever (Norris, 2010). De drempel voor verdere betrokkenheid bij de politiek wordt hierdoor verlaagd. Bij burgers die niet of minder betrokken zijn bij politiek werkt dit niet. Zij zullen politiek nieuws eerder vermijden en als ze er toevallig mee worden geconfronteerd dan zullen ze er weinig aandacht aan besteden.

Het is opmerkelijk dat de standpunten op dit terrein zo ver uit elkaar liggen en dat de verdeeldheid zo groot is. Zelfs tussen de aanhangers van de mediamalaise theorie zitten verschillen. Verklaringen hiervoor worden door de één gezocht in de inhoud en door de ander in het medium zelf (Newton, 1999). De benadering van mediagebruik kan uiteindelijk ook nog verschillende conclusies opleveren. Newton (1999) stelt dat in veel onderzoek alleen of te veel wordt gekeken naar de invloed van televisie, terwijl uit zijn onderzoek blijkt dat het lezen van bijvoorbeeld een krant juist kan zorgen voor meer kennis en afnemende gevoelens van vervreemding en cynisme. Daarnaast speelt internet een steeds grotere rol, zeker in het leven van jongeren. Onderzoeken kunnen daardoor verschillende conclusies opleveren wanneer ze meer of minder aandacht besteden aan de invloed die internet kan hebben op gevoelens van cynisme. Verschillen kunnen ook ontstaan doordat onderzoek in verschillende landen wordt uitgevoerd. Veel onderzoek is afkomstig uit Amerika en de politieke situaties van Nederland en Amerika zijn niet makkelijk te vergelijken. Nederland kent een consensusdemocratie, terwijl er in Amerika sprake is van een meerderheidsdemocratie. Elk politiek systeem kan weer een andere invloed hebben op het cynisme onder burgers. Wellicht dat cynisme in een meerderheidsdemocratie eerder leidt tot een lagere opkomst bij verkiezingen dan in een consensusdemocratie, omdat in het laatste systeem meer te kiezen valt.

Adriaansen, Van Praag en De Vreese (2010) stellen dat verschillende conceptualisaties van het begrip cynisme ook kunnen leiden tot verschillende conclusies. Daarnaast is er sprake van verschillen in onderzoekszet. Adriaansen et al. (2010) richten zich bijvoorbeeld op cynisme van burgers richting politici in het algemeen en niet op cynisme richting een

specifiek onderwerp. Daarnaast bestaat de data uit al het strategische nieuws rondom een verkiezingscampagne. Het Amerikaanse onderzoek van Cappella en Jamieson (1997) focust zich op berichtgeving rondom één politiek thema. Het kan zijn dat strategische berichtgeving een korte termijn effect heeft, terwijl inhoudelijke berichtgeving wellicht op de lange termijn meer effect heeft (Adriaansen et al., 2010).

Uit de literatuur blijkt dat er weinig reden is tot zorg over het cynisme in Nederland. De conclusie van Adriaansen et al. (2010) luidt dat er, in tegenstelling tot wat Cappella en Jamieson (1997) beweren, over het algemeen geen relatie is tussen strategische berichtgeving en politiek cynisme. Verschillende onderzoeken tonen wel aan dat jongeren hierop een uitzondering vormen. Al zit ook op dat punt niet iedereen op dezelfde lijn. De Vreese en Elenbaas (2008) concluderen dat strategisch nieuws wel degelijk zorgt voor meer cynisme onder jongeren. Het effect is echter pas merkbaar wanneer berichtgeving dermate strategisch is dat een denkbeeldige grens wordt gepasseerd. Daartegenover toont het onderzoek van Adriaansen et al. (2010) aan dat strategisch nieuws niet leidt tot meer cynisme onder jongeren. Sterker nog inhoudelijk nieuws blijkt een positief effect te hebben op jongeren. Wellicht kan dus het inhoudelijke nieuws het cynisme neutraliseren.

Het probleem is dat jongeren te weinig worden geconfronteerd met inhoudelijk nieuws. Het is voor de huidige generatie jongeren makkelijk om politiek nieuws te ontwijken (Adriaansen et al., 2010). Het media-aanbod is zo groot dat als jongeren niet geïnteresseerd zijn in politiek dat ze berichtgeving over politiek zeer gemakkelijk kunnen vermijden. Ook blijkt in de praktijk dat berichtgeving vaak een combinatie bevat van inhoudelijk en strategisch nieuws. Volgens Adriaansen et al. (2010) heeft deze combinatie een licht verlagend effect op gevoelens van cynisme onder jongeren met een hoog kennisniveau. Jongeren met een laag kennisniveau worden cynischer van strategische berichtgeving. Een reden dat jongeren gevoeliger zijn voor strategische berichtgeving is dat de politieke attitudes van jongeren minder stabiel zijn. Attitudes worden steeds vaster naar mate mensen ouder worden. Oudere burgers laten zich niet zo snel door de media van de wijs brengen en houden veel meer vast aan wat ze vinden.

2.3.3 Conclusie

De conclusie luidt dat het niet duidelijk is welke rol de media precies hebben bij het aanwakkeren van politiek cynisme. Aan de ene kant toont onderzoek aan dat de media het cynisme aanwakkeren, terwijl ander onderzoek juist compleet het tegenovergestelde beweert.

Tussen de onderzoeken zitten veel verschillen in aanpak en dit resulteert in conclusies die lijnrecht tegenover elkaar staan. Wel is duidelijk dat er veel aspecten een rol spelen bij het cynisme onder burgers, waarvan context er één is waar vaak geen rekening mee wordt gehouden. De onderzoeken richten zich maar op een deel van deze aspecten. Als onderzoek bijvoorbeeld alleen kijkt naar de invloed van berichtgeving in kranten op de burgers, dan kunnen daar conclusies uit voortkomen die door onderzoek dat breder naar media kijkt onderuit worden gehaald. De driehoeksverhouding tussen politici, media en burgers is zeer complex en is genuanceerder dan de stelligheid waarmee er in veel onderzoeken over wordt gesproken. Het lijkt dan ook noodzakelijk om deze relaties op een andere manier te gaan onderzoeken. Met receptieonderzoek wordt het mogelijk dieper op de relatie tussen politici, media en burgers in te gaan waardoor wellicht een beter beeld ontstaat.

Bij het receptieonderzoek geven mensen zelf betekenis aan berichtgeving. Centraal staat hoe mensen de berichtgeving als het ware 'ontvangen'. In deze thesis wordt receptieonderzoek toegepast zoals dat wordt beschreven door Dahlgren (1988), Jensen (1986, 1990) en Hagen (1988). Deze onderzoeken zijn allen gericht op hoe mensen nieuws ontvangen en welke betekenis zij daaraan geven. Mensen produceren continu betekenis om samenhang tussen activiteiten in de sociale realiteit aan te brengen (Jensen, 1986). Het geven van betekenis is onlosmakelijk verbonden met het dagelijkse leven. Doordat mensen de wereld continu proberen te begrijpen kunnen zij een onderscheid maken tussen wat normaal sociaal gedrag is en wat niet. In dit onderzoek moeten deelnemers betekenis geven aan beelden uit de media. Mensen geven verschillende betekenissen aan dezelfde beelden. Jensen (1990) gebruikt de term polysemie om aan te geven dat mensen beelden verschillend interpreteren. Allerlei oorzaken kunnen daar aan ten grondslag liggen zoals context, sociale achtergrond, kennis en denkbeelden. Interviews, oftewel kwalitatief onderzoek, kunnen inzicht geven in de verschillen.

3. Methode

Dit methodehoofdstuk vertelt hoe het onderzoek is uitgevoerd. Allereerst wordt uitgelegd waar voorafgaand aan en tijdens de focusgroepen rekening mee moest worden gehouden. Daarna wordt het gekozen materiaal, dat bestaat uit drie mediafragmenten, besproken. Aansluitend wordt ingegaan op de selectiecriteria waaraan de informanten moesten voldoen. Vervolgens volgt een paragraaf waarin wordt besproken welke informanten hebben meegewerkt en wordt naar aanleiding van de door hen ingevulde vragenlijsten besproken in hoeverre zij in politiek geïnteresseerd zijn. Tot slot wordt de gefundeerde theoriebenadering uitgelegd. De interviews worden volgens deze benadering verwerkt om tot conclusies te kunnen komen.

3.1 Onderzoeksopzet

In totaal zijn zes focusgroepen gevormd, waarvan drie met stemmers van de PvdA en GroenLinks en drie groepen met PVV-stemmers. Elke focusgroep bestond uit vier informanten, met uitzondering van de laatste PvdA/GroenLinks focusgroep waaraan, vanwege een afmelding, maar drie informanten deelnamen. Tijdens de focusgroepen zijn mediabeelden getoond en deze beelden vormden de basis voor het gesprek dat volgde. Voor een goed resultaat is het bij focusgroepen belangrijk dat goed wordt nagedacht over de organisatie. Dahlgren (1988) gaat in op de gesprekken met de informanten en de opstelling daarin van de onderzoeker. Om de informant over politieke vervreemding, zoals Dahlgren (1988) het cynisme noemt, te kunnen laten spreken is het van belang dat er een setting wordt gecreëerd waarin de informant niet het gevoel heeft dat van hem of haar een publieke rol wordt verwacht. De informant moet zich vrij voelen om te kunnen zeggen wat hij wil. Dit betekent dat de onderzoeker zo min mogelijk zijn eigen mening moet geven en de informant niet in een hoek moet drijven. Als een informant vervreemd is van de politiek dan zal deze in de vrije setting makkelijker zijn of haar cynisme uiten.

In het licht van een goede voorbereiding op de interviews spreekt Jensen (1986) over drie niveaus die cruciaal zijn voor een goed en bruikbaar interview. Allereerst moet de strategie duidelijk zijn. Het betreft hier het interview op macroniveau, oftewel de organisatie en de setting. De onderzoeker moet goed na te denken over de selectie van de deelnemers. Zeker bij focusgroepen, want plaats en tijd leveren sneller problemen op. De onderzoeker moet zich daarbij afvragen hoe formeel of informeel het interview moet zijn. Het interview moet worden opgenomen dus werkende geluidsapparatuur is onmisbaar. Dit geldt in dit

onderzoek ook voor werkende afspeelapparatuur voor de fragmenten. Ten tweede is het zaak om de tactiek goed uit te werken. Het opstellen van een protocol is voor de onderzoeker een goede leidraad voor het interview. Als voor de onderzoeker de structuur duidelijk is en als de onderzoeker weet waar het gesprek over moet gaan dan is de kans groter dat het gesprek waardevolle uitspraken over het onderwerp oplevert. Tot slot is beheersing van de techniek belangrijk. De tactiek kan namelijk alleen worden uitgevoerd met de juiste techniek. Onder deze techniek vallen het stellen van het juiste type vragen en het juiste taalgebruik. De vragen moeten begrijpelijk zijn en ze moeten de deelnemers uitdagen. Met het laten vallen van stiltes op de juiste momenten kan een informant worden aangespoord om verder te vertellen.

Naast een goede voorbereiding is het bij receptieonderzoek belangrijk om goed na te denken over het aantal informanten (Hagen, 1994). Interviews leveren veel data op en daarom moet, om het onderzoek binnen de geplande termijn af te kunnen ronden, goed worden gelet op de hanteerbaarheid van de data. Hagen (1994) zegt dat de onderzoeker zich gedurende het hele onderzoek altijd zal moeten blijven afvragen in hoeverre de informanten hun eigen woorden gebruiken. De onderzoeker moet ernaar streven zo min mogelijk de antwoorden van de informanten te sturen.

3.2 Materiaal

Het materiaal bestaat uit drie fragmenten. Zoals in paragraaf 2.1 is besproken, wordt er in dit onderzoek onderscheid gemaakt tussen drie soorten cynisme. Cynisme vanuit de politiek, cynisme vanuit de burger en cynisme vanuit de media. In tabel 1 is overzichtelijk te zien voor welke fragmenten is gekozen.

Tabel 1 De drie fragmenten

Soort cynisme	Omschrijving fragment	Duur
Politiek	Geert Wilders spreekt tijdens de algemene politieke beschouwingen op 17 september 2008 over de elite http://www.youtube.com/watch?v=E3HUIHbDzpA	4:02
Publiek	Discussie tussen burgers in het programma Rondom 10 van 4 april 2009 met als titel 'Gaait Geert regeren?' http://www.youtube.com/watch?v=4GwhhlboFdE	3:44
Media	Rutger Castricum interviewt minister Maxime Verhagen in het programma PowNews van 2 maart 2010 http://www.youtube.com/watch?v=wqsDCldsIxI	3:01

Uit de oorspronkelijke fragmenten zijn de meest relevante delen geknipt. In het literatuuroverzicht worden de links naar de oorspronkelijke fragmenten vermeld. De links in tabel 1 verwijzen naar de bewerkte fragmenten die zijn getoond tijdens de focusgroepen. Nu volgt een korte uitleg van ieder fragment.

3.2.1 Fragment 1

In het eerste fragment valt Geert Wilders de linkse elite aan. Geert Wilders spreekt tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen van 2008 en hij is in het fragment als enige aan het woord. Tijdens deze beschouwingen wordt de troonrede besproken en wordt gereageerd op de Rijksbegroting. Wilders schetst een beeld van twee Nederlanden. Het Nederland van de gewone burger en het Nederland van de elite. Het kabinet, dat toen nog werd gevormd door CDA, PvdA en ChristenUnie, wordt in dit fragment door Wilders als elite aangeduid. Hij noemt het kabinet het slechtste kabinet ooit.

Volgens Wilders is de elite het contact met de burger kwijt. De elite bestaat uit een stel vrienden die aan het belastinginfuus liggen en baantjes voor zichzelf regelen bij een ‘subsidieslurper’. Wilders zegt dat de elite geen idealen heeft en niet weet wat het volk wil. Als symbool van de elite noemt hij Bert Bakker van D66. Wilders zegt dat Bert Bakker de PVV eerst een stel racisten heeft genoemd, maar dat hij later in een andere functie wel kwam lobbyen bij de PVV. Met het voorbeeld probeert Geert Wilders het handelen van de elite zichtbaar te maken. Het maakt voor het onderzoek niet uit of de informanten weten wie Bert Bakker is en of Geert Wilders gelijk heeft. Het doel van dit onderzoek is immers niet om te achterhalen of iemand terecht cynisch is of niet.

“Het is de linkse grachtengordel en haar kleffe vriendjes. (...) Sommige mensen, voorzitter, hebben idealen en staan daarvoor, anderen hebben een ruggengraat vol slagroom.”

Geert Wilders

Bij ieder fragment wordt, na het bekijken ervan, gevraagd naar wat men opviel. De informanten praten over de inhoud van de fragmenten of aan de hand van de fragmenten over politiek en de PVV en de invloed van de gespreksleider is zo minimaal mogelijk. Om het gesprek op gang te brengen, mocht het stilvallen, zijn bij ieder fragment enkele vragen opgesteld. Deze vragen zorgen wellicht voor discussie en geven een indicatie van wat het gesprek op zou moeten leveren. Bij het eerste fragment zijn dat de volgende vragen.

- *Bestaat de elite en indien ja, hoe ziet die eruit?*
- *Kun je een voorbeeld geven van iemand die onderdeel is van de elite?*
- *Waarom hoort die persoon daarbij?*
- *Verschillen Geert Wilders en zijn PVV van de gevestigde politiek? Waarom?*
- *Gaan politici alleen maar voor het geld en de baantjes, zoals Wilders beweert?*

3.2.2 Fragment 2

Het tweede fragment is een aflevering van Rndom 10 van zaterdag 4 april 2009 met als titel ‘*Gaat Geert regeren?*’. In deze uitzending gaan verschillende burgers met elkaar in debat over de politieke situatie in Nederland met de opkomst van Geert Wilders als centraal discussiepunt. In dit fragment is sprake van cynisme vanuit het publiek, oftewel de burger. In de zaal zitten een aantal aanhangers van de PVV en zij geven met hun uitspraken aan dat Geert Wilders een redder is voor de normale mensen in de samenleving waar door de gevestigde orde niet naar wordt geluisterd. Aanhanger van de PVV, Carolien Knol, zegt: “Geert Wilders is voor mij een soort Robin Hood van deze tijd. Ik vind het een heel daadkrachtig man die durft te zeggen wat hij denkt”. Tegenover dit geluid is er weerwoord van een beeldend kunstenaar, een advocaat en de waarnemend voorzitter van de VVD. Zij zeggen dat Geert Wilders geen redder is, maar dat hij slim inspeelt op onderbuikgevoelens. Naar hun mening maakt Geert Wilders handig gebruik van oneliners en ontbreekt de inhoud. Ook hier gaat het niet om waarheidsvinding, maar puur om wat jongeren zelf vinden als ze het fragment zien. De volgende vragen zijn vooraf bedacht bij het tweede fragment.

- *Wat voor mensen stemmen er volgens jullie op de Wilders/PVV?*
- *Zijn jullie het met die mensen eens?*
- *Waarom is Wilders volgens jullie zo populair?*
- *Kan Wilders de problemen wel oplossen en voor mensen een Robin Hood zijn?*
- *Zijn politici te vertrouwen?*
- *Luisteren politici naar het volk en zijn ze daadkrachtig?*

3.2.3 Fragment 3

Het gesprek rondom het laatste fragment gaat over de rol van de media. Het fragment bevat het nodige cynisme vanuit de media richting de politiek. Op 2 maart 2011 interviewde Rutger Castricum van PowNews de minister van Economische Zaken Maxime Verhagen. Het is de

dag van de Provinciale Statenverkiezingen en dat zorgt voor een hectische sfeer rondom de minister. Tijdens de focusgroepen heeft dit fragment enige inleiding, zodat de deelnemers begrijpen waar ze naar kijken. PowNews zegt bewijzen te hebben dat minister Verhagen ambtenaren van het ministerie heeft ingezet voor de CDA-campagne. Rutger

“Het is wel symbolisch ook voor het CDA, hè. Dat je met zo’n arrogante, regenteske houding denkt overal mee weg te kunnen komen”

Rutger Castricum

Castricum probeert Maxime Verhagen hierover te ondervragen, maar Verhagen ontkent stellig. Beide heren beschuldigen elkaar vervolgens van het verkondigen van leugens. Het fragment ontardt in een klassieke welles-nietes discussie. Wie nu precies gelijk heeft is niet relevant, maar de manier waarop Rutger Castricum de minister benadert zit vol met cynisme richting de politiek. Aan de jongeren de taak daar betekenis aan te geven. De volgende vragen zijn bij fragment 3 opgesteld.

- Wat vinden jullie van de manier waarop Verhagen wordt geïnterviewd?
- Gaan journalisten vaker op deze manier te werk?
- Geef daar eens een voorbeeld van? Wat gebeurde er toen?
- Wat is er uniek aan dit fragment?
- In hoeverre denken jullie dat de media zelf te vertrouwen zijn?

3.2.4 Vragenlijst

Na de drie fragmenten te hebben besproken is aan de deelnemers gevraagd of ze nog ergens op terug wilden komen. Aansluitend werd gevraagd of men nog een korte vragenlijst wilde invullen. Deze vragenlijst vindt u in bijlage I en bestaat uit twee gedeeltes. In het eerste deel betreft het algemene vragen en het tweede deel bevat zes stellingen over politieke interesse. De vragenlijst bevat ook een vraag naar lidmaatschap van een politieke partij. Met het aantal van 23 informanten is het niet mogelijk om na te gaan of de antwoorden met betrekking tot politieke interesse significant zijn. Wel kan globaal worden beschreven (zie paragraaf 3.4) hoe de deelnemers hun eigen politieke interesse hebben ingeschat. Om een vergelijking te kunnen maken met de bevolking is gezocht naar een bestaande set stellingen en deze is gevonden in het technische verslag van de zogenoemde JOP-monitor 2007 (p. 45). Een link naar het verslag van dit jeugdonderzoek is te vinden in het literatuuroverzicht.

3.3 Selectiecriteria informanten

De deelnemers aan dit onderzoek voldoen aan twee criteria. Ze vallen allereerst binnen de afgebakende leeftijdsgroep. Ten tweede hebben ze tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 9 juni 2010 op de PVV, PvdA of GroenLinks gestemd of zijn ze sympathisant van één van deze partijen. Allereerst wordt besproken voor welke afbakening van leeftijd is gekozen en waarom. Vervolgens wordt uitgelegd waarom de informanten aan een bepaalde partijkeuze moeten voldoen.

De deelnemers aan de focusgroepen zijn jongeren in de leeftijdscategorie van 18 tot en met 25 jaar. Het idee achter deze afbakening is dat deze groep niet anders gewend is dan dat populisme sterk aanwezig is in het politieke debat. In 2004 besloot Geert Wilders uit de VVD te stappen en verder te gaan als de Groep Wilders. Dit resulteerde uiteindelijk in de oprichting van de Partij voor de Vrijheid. Een informant, die anno 2011 de leeftijd van 25 heeft, was in 2004 net stemgerechtigd. Als jongeren zich al verdiepen in politiek dan zal dit in bijna alle gevallen pas op het moment zijn wanneer ze achttien zijn en er daadwerkelijk gestemd mag gaan worden. Zij weten in feite niet beter dan dat Geert Wilders onderdeel uitmaakt van de Nederlandse politiek. De jongeren die al eerder geïnteresseerd waren in politiek hebben de tijd van Pim Fortuyn of de nasleep daarvan meegemaakt, waarin het populisme en het cynisme ook een grote rol speelden. Dit onderzoek zegt dus uiteindelijk wat over jongeren die zijn opgegroeid in een politieke periode waarin populisme, in de vorm waarin Geert Wilders het uitdraagt, een hoofdrol speelde. Tevens beschikken de jongeren niet over de kennis om de huidige politieke situatie te vergelijken met andere periodes. Het gebrek aan kennis en levenservaring is ook een reden dat is gekozen voor focusgroepen. In 1-op-1 interviews zal het moeilijk zijn voor veel jongeren om op de mediabeelden te reageren. Als jongeren bij elkaar worden gezet dan kunnen ze elkaar onder leiding van de onderzoeker stimuleren om een mening te geven.

Naast een afgebakende leeftijd is ook de partijvoorkeur een factor. Het doel is om uiteindelijk verschillen tussen linkse en rechtse jongeren aan te geven. De rechtse jongeren zijn aanhangers van de PVV en de linkse jongeren aanhangers van PvdA of GroenLinks. Zij hebben daarop gestemd tijdens de laatste Tweede Kamerverkiezingen of ze zijn sympathisant van de partij. Iemand is sympathisant wanneer hij of zij van plan is bij de volgende verkiezingen op de partij te gaan stemmen. Met de vergelijking tussen linkse en rechtse jongeren wordt in dit onderzoek een vergelijking bedoeld tussen aanhangers van de elite en aanhangers van het populisme.

De jongeren die VVD hebben gestemd zijn ook rechtse jongeren, maar de VVD staat niet bekend als een uitgesproken populistische partij en zij trekt de werking van het politieke systeem niet continu in twijfel. Ook het CDA en met name D66 wordt verweten dat zij onderdeel uitmaken van de elite, maar zij zijn inhoudelijk niet uitgesproken links of rechts. Met deelname van jongeren van deze partijen zou het een stuk ingewikkelder worden om wat te zeggen over de verschillen tussen de jongeren. Ook zou de scheiding tussen populisme en elite minder duidelijk worden. De PvdA en GroenLinks verschillen genoeg van de PVV om uitspraken van jongeren met elkaar te vergelijken. Tot slot is ook gekozen om aanhangers van de SP niet deel te laten nemen. Deze keuze is gemaakt op basis van het hoefijzermodel van Pels (2003) dat is besproken in paragraaf 2.2.1. Het model geeft aan dat de SP inhoudelijk weliswaar behoorlijk verschilt van de PVV, maar dat zij wat betreft benadering van de politiek dicht bij elkaar liggen. Ook de SP valt het politieke systeem en de graaiende politici aan. Aanhangers van de SP kwamen daarom ook niet in aanmerking voor deelname aan dit onderzoek.

3.4 Informanten

Uiteindelijk hebben aan dit onderzoek 23 informanten deelgenomen. Van deze informanten hebben twaalf personen op de PVV gestemd en elf personen op GroenLinks of de PvdA. Er zijn verschillen tussen de partijkeuze tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 en de huidige partijvoorkeur, maar dit zijn geen rigoureuze verschillen. De gemiddelde leeftijd was 20,65 jaar. De stemmers van GroenLinks en de PvdA waren afkomstig uit Tilburg en Sint-Michielsgestel. De PVV-stemmers zijn in een groter gebied gevonden. De drie PVV focusgroepen hebben plaatsgevonden in Goes, Ridderkerk en Vught. Aan het onderzoek hebben zes vrouwen, waaronder twee PVV-stemmers, en zeventien mannen deelgenomen. Van de informanten volgen negentien personen een HBO of WO opleiding. Een PVV-stemmer is lid van een politieke partij, namelijk de VVD. Hij heeft aangegeven het jammer te vinden dat de PVV geen jongerenafdeling heeft, maar hij wil toch graag politiek actief zijn.

De vragen naar politieke interesse laten zien dat de informanten over het algemeen een redelijke politieke interesse hebben. Dit zal te maken hebben met het hoge opleidingsniveau van de meeste informanten en wellicht speelt het een rol dat informanten elkaar kennen en de vragenlijst invullen terwijl ze naast elkaar zitten. Vergeleken met het jeugdonderzoek vinden de informanten dat ze aanzienlijk meer interesse in politiek hebben. Zij geven een gemiddelde score van 4,35 op een zevenpuntsschaal ten opzichte van de score 1,80 op een vijf puntsschaal

in het jeugdonderzoek (JOP-monitor 2007, p. 45). Ook op de andere stellingen wordt aanzienlijk hoger gescoord. De informanten hebben er redelijk vertrouwen in dat ze meer weten dan anderen over politiek (4,26). Daarnaast vinden zij dat ze over het algemeen een mening over politieke onderwerpen hebben (5,48) en dat ze regelmatig politiek volgen (5,04). Op basis van deze cijfers valt te concluderen dat de informanten over het algemeen vinden dat ze qua politieke interesse boven het gemiddelde uitsteken en dat zij vinden dat ze de politiek redelijk volgen, zeker ten opzichte van andere jongeren.

3.5 Gefundeerde theoriebenadering

De analyse wordt uitgevoerd aan de hand van de constant vergelijkende methode uit de gefundeerde theoriebenadering van Glaser en Strauss (1967). In de jaren zestig stond kwantitatief onderzoek, waarbij vooraf opgestelde hypothesen worden bevestigd of verworpen, centraal. Kwalitatief onderzoek werd gezien als subjectief en ongestructureerd. Met de gefundeerde theoriebenadering brachten Glaser en Strauss (1967) structuur aan in het kwalitatieve onderzoek. De benadering houdt in dat theorie wordt ontwikkeld op basis van de data. De onderzoeker is daardoor niet gebonden aan een vooraf opgestelde onderzoeksvraag, maar kan tijdens het proces de onderzoeksvraag aanpassen, zodat deze aansluit bij de data (Eisenhardt, 1989). Een nadeel van theorieontwikkeling op basis van data is volgens Eisenhardt (1989) dat de onderzoeker al snel verdrinkt in de hoeveelheid data. De verleiding is groot om een theorie te ontwikkelen die alle data overkoepelt. Risico daarvan is dat de theorie zeer gedetailleerd wordt en te complex.

Om de interviews te kunnen analyseren zijn ze opgenomen en vervolgens getranscribeerd. Met de constant vergelijkende methode worden de interviews gecodeerd. In de coderingsfase worden alle uitspraken met inhoudelijke betekenis uit de interviews gefilterd. Vervolgens worden de uitspraken gekoppeld aan een thema. Er wordt constant vergeleken of uitspraken onder hetzelfde thema vallen. Uitspraken hoeven daarvoor niet letterlijk hetzelfde te zijn. Het gaat er om dat de uitspraken verwijzen naar hetzelfde thema. Glaser en Strauss (1967) geven aan dat daarbij de interpretatie van de onderzoeker een rol speelt. De onderzoeker heeft de ruimte om eigen inzichten te verwerken in de analyse. Als een thema wordt ondersteund door meerdere uitspraken dan kan worden gesteld dat hetgeen dat wordt gezegd bestaat. Het is alleen niet met zekerheid te zeggen of er naast de informanten nog andere mensen zijn die hetzelfde vinden. Aannemelijk is dat wel. Naar mate het aantal

gecodeerde interviews stijgt, neemt het aantal nieuwe thema's af. Als op een gegeven moment geen nieuwe thema's worden gevonden dan is het punt van verzadiging bereikt.

Volgens Boeije (2002) is er een gebrek aan literatuur waarin staat beschreven hoe de constante vergelijking precies uitgevoerd dient te worden. Boeije (2002) heeft daarom een stappenplan opgesteld. Stap 1 tot en met 3 zijn voor deze thesis relevant. Bij stap 1 wordt vergeleken binnen één interview, oftewel in dit geval één focusgroep. Stap 2 bestaat uit het vergelijken van de focusgroepen met dezelfde partijvoorkeur. De belangrijkste stap voor deze thesis is stap 3, waarbij de verschillende focusgroepen worden vergeleken. Bij deze stap moeten de verschillen tussen de PVV-stemmers en de PvdA/GroenLinks-stemmers naar voren komen. Boeije (2002) geeft aan dat vier vragen bij deze stap belangrijk zijn.

- *Wat zegt groep 1 over bepaalde thema's en wat zegt groep 2 over dezelfde thema's?*
- *Welke thema's komen in de ene groep wel voor en niet in de ander?*
- *Waarom zien groepen bepaalde zaken hetzelfde of juist verschillend?*
- *Welke nuances, extra informatie of nieuwe informatie geven de groepen?*

Bij de interpretatie van de data moet worden geprobeerd rekening te houden met de samenstelling van de focusgroepen en de omstandigheden waaronder de focusgroepen hebben plaatsgevonden. Broom, Hand en Tovey (2009) gaan in op de invloed van sekse en omgeving bij kwalitatief onderzoek. De verschillende samenstellingen van de focusgroepen wat betreft sekse kan invloed hebben. Bij een verhouding van drie mannen en één vrouw, waarbij de onderzoeker ook een man is, kan het zijn dat de vrouw zich minder op haar gemak voelt dan wanneer de groep volledig uit vrouwen zou bestaan. Ook kan van invloed zijn of de deelnemers elkaar kennen of niet. Wellicht dat mensen vrijer durven te spreken wanneer ze de andere mensen niet kennen. Wat de exacte invloed is van factoren als sekse en omgeving op de data is niet vast te stellen. De taak voor de onderzoeker is volgens Broom et al. (2009) om tijdens het hele proces na te gaan welke factoren invloed kunnen hebben op de data en deze mogelijke invloeden ook te vermelden.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de focusgroepen besproken. De analyse schetst een beeld van de betekenis die jongeren geven aan mediabeelden over politiek waarin cynisme voorkomt. De uitspraken zijn onderverdeeld in verschillende thema's en bij ieder thema worden ter illustratie verschillende citaten gegeven. Bij ieder citaat staat vermeld uit welke focusgroep deze afkomstig is en op welke pagina van het transcript het citaat terug te vinden is. Als er bijvoorbeeld achter een citaat (3.16) staat dan betekent dit dat de uitspraak afkomstig is uit focusgroep 3 en terug te vinden is op pagina 16. Daarnaast komen in de analyse de volgende tekens voor.

(...) = irrelevante tekst tussenuit gehaald

[tekst] = toevoeging ter verduidelijking

De analyse start met een paragraaf over de media, waarin eerst de rol van de drie mediafragmenten wordt besproken. Daarna wordt ingegaan op wat de jongeren hebben gezegd over de media. Tussen linkse stemmers en PVV-stemmers zit verschil in hun houding tegenover de media en hoe zij aankijken tegen de omgang van Geert Wilders met de media. Vervolgens wordt besproken wat er is gezegd over de rol van eigen ervaringen bij de keuze voor een politieke partij. Ook hier is een verschil te zien. De analyse vervolgt met de overeenkomsten tussen beide groepen en dat zijn er opvallend veel. Eerst volgt een paragraaf met het beeld dat jongeren hebben geschetst van de algemene PVV-stemmer. Vervolgens worden Geert Wilders en de PVV in een aantal paragrafen besproken. De betekenis die jongeren geven aan het taalgebruik, populisme en de toekomst van de PVV komen dan voorbij. Tot slot volgt een analyse van de uitspraken over het Nederlandse politieke systeem en een paragraaf over de betrouwbaarheid van politici.

4.1 De media

Alle focusgroepen verliepen volgens hetzelfde patroon, zoals in de methode is uitgelegd. Na een korte inleiding werd het eerste fragment getoond. Dit is het fragment waarin Geert Wilders het beeld schetst van twee Nederlanden. Over het algemeen wordt er maar kort over de inhoud van de fragmenten zelf gesproken, maar de fragmenten vormen wel de aanleiding om vervolgens verder te praten. Het verhaal van Geert Wilders over de elite zorgt er bijvoorbeeld voor dat vervolgens werd gesproken over de kloof tussen linkse partijen en de burger. Soms vergt een gesprek over de inhoud van een fragment zeer specifieke politieke

kennis en die heeft lang niet iedereen. Na fragment 1 wordt soms kort iets gezegd over Bert Bakker en dat hij symbool zou staan voor de elite, maar dat is voor informanten moeilijk te bepalen. Daarom wordt al snel over bijvoorbeeld de retoriek gesproken. De volgende reactie van PVV-stemmers op fragment 1 laat zien hoe dat werkt:

Man 1: 'Wel duidelijke taal. Goed, sowieso makkelijk te volgen. Dat spreekt sowieso al heel veel mensen aan en het is wel, hij geeft wel een goed voorbeeld.'

Man 2: 'Hij was lekker aan het ageren tegen ene meneer Bakker, dat die symbool stond voor de linkse elite, zakkenvullers, zoals hij het vaak zegt.'

Man 3: 'Hij is onverstoorbaar vind ik. Want van het begin af aan wordt er eigenlijk gelachen en worden er stille grapjes gemaakt in de zaal, maar hij laat zich niet van de wijs brengen.'

Man 2: 'Hij gaat gewoon door.'

Man 3: 'Retorisch vind ik dat wel heel knap. Het is de vraag of je met één voorbeeld van Bert Bakker een heel sterk punt hebt, maar het is ja, hij weet toch wel te overtuigen vind ik.'

Man 1: 'Dat doet hij door middel van eenvoudige taal, denk ik, en niet altijd het moeilijke gebruiken en dat spreekt denk ik veel mensen aan en ook de duidelijkheid die hij verschaft.'

Focusgroep PVV, (3.2)

Hetzelfde principe is terug te zien bij de andere twee fragmenten. Al refereren de informanten na het vertonen van fragment 2 wel meer aan wat wordt gezegd dan bij de andere fragmenten, zoals ook uit de analyse blijkt. In het tweede fragment zijn voor- en tegenstanders van de PVV aan het woord. Er is weinig politieke kennis nodig om op de inhoud van dit fragment te reageren. Vooral de uitspraken van de informanten in de paragrafen 4.3 en 4.6, over respectievelijk de algemene PVV-stemmer en Geert Wilders als populist, zijn grotendeels direct gebaseerd op wat een voor- of tegenstander in fragment 2 heeft gezegd.

Het vertonen van fragment 3 leverde dezelfde reactie op als fragment 1, namelijk uitspraken over wie gelijk heeft. In fragment 1 gaat de strijd tussen Geert Wilders en Bert Bakker en in fragment 3 tussen journalist Rutger Castricum en minister Maxime Verhagen. Na het vertonen van het derde fragment probeert men te bepalen wie er gelijk heeft, maar dat probleem blijft onopgelost omdat niemand weet hoe het precies zit. Vervolgens wordt er door de informanten meer gepraat over bijvoorbeeld de invloed van media in het algemeen en hoe de media met Geert Wilders omgaan.

Hoewel er dus lang niet altijd direct over de fragmenten wordt gepraat, kan worden gesteld dat het veel meer moeite kost om zonder de fragmenten tot dezelfde gesprekken te komen. De inbreng van de onderzoeker tijdens de gesprekken is dan veel groter, terwijl die juist moet worden beperkt. Voor de informanten is het moeilijk om zomaar over cynisme te

praten en daarom zijn de fragmenten noodzakelijk om de informanten te stimuleren om te gaan vertellen.

Het lijkt misschien logisch om in deze analyse de volgorde van de focusgroepen aan te houden, maar er is bewust voor gekozen om dat niet te doen. Het blijkt dat de overeenkomsten tussen de linkse stemmers en de PVV-stemmers opvallend groot zijn. Globaal zijn er verschillen wanneer het over de media en over de invloed van eigen ervaringen gaat, maar op andere vlakken zijn er veel overeenkomsten. Wanneer de lijn van deze analyse bestaat uit het bespreken van de reacties per fragment dan wordt het een onoverzichtelijk verhaal. Het kan namelijk zijn dat iets dat in een focusgroep na fragment 1 wordt gezegd, overeenkomt met iets dat in een andere focusgroep na fragment 2 wordt gezegd. Er is dan ook besloten om niet voor zo'n indeling te kiezen. In de rest van dit hoofdstuk worden, met af en toe de nodige nuance, eerst de voornaamste verschillen tussen de groepen besproken en vervolgens de overeenkomsten.

De gesprekken hebben weinig inzicht gegeven in het mediagebruik met betrekking tot politiek. Over het algemeen worden kranten nog wel gelezen en dan met name de Telegraaf, Volkskrant en de gratis kranten. Tussen PVV-stemmers en linkse stemmers zitten wat betreft mediagebruik geen noemenswaardige verschillen. Sommigen kijken standaard naar het journaal, maar veel informanten stellen dat het snelle nieuws belangrijker is geworden. Nu.nl wordt in alle focusgroepen genoemd. Over de nieuwsconsumptie van jongeren wordt in een linkse focusgroep gezegd:

Vrouw 1: 'Ik denk dat wij wel meer selecteren, want als ik kijk naar mijn ouders, die kijken het liefst het 6 uur journaal of het 8 uur journaal en dan weer het 10 uur journaal, ja daar heb ik zelf geen tijd voor.'

Vrouw 2: 'Maar vaak hebben wij het nieuws dan al gelezen. Dan komt mijn moeder de volgende dag van: 'heb je dat gelezen?'. Ja, dat heb ik al gelezen mam.'

Vrouw 3: 'Wij zijn veel sneller ja.'

Man 1: 'Via nieuwe media gaat het in ieder geval sneller ja.'

Vrouw 2: 'Niet meer echt verdiepen. We zijn koppensnellers geworden. Hoe zeg je dat?'

Man 1: 'Oppervlakkig.'

Vrouw 3: 'Scannen ja.'

Vrouw 2: 'Heel selectief.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (1.18)

Nadeel van het scannen van het nieuws is dat de achtergrond en context van het nieuws weleens onderbelicht kunnen blijven. Bij sociale media, met name Twitter, is dit een

probleem volgens sommige informanten. Twitter komt tijdens de gesprekken regelmatig voorbij. Blijkbaar trekt het toch af en toe de aandacht, ondanks dat er weinig informanten zelf actief twitteren. Van de paar informanten die wel twitteren, volgt maar een enkeling een politicus. Linkse stemmers zeggen over Twitter:

Vrouw 1: 'Wat me nou wel opvalt bij Twitter, [het is] misschien aan de ene kant wel de nieuwe media, maar nadeel daarvan is wel dat dingen vaak niet kloppen, waarbij ik wel heel snel denk van: hmm, zou dit kloppen? En als je dan iets hoort wat wel waar blijkt te zijn dan ga je dat heel snel in twijfel trekken, terwijl ik dat minder snel heb bij het nieuws waarbij ik er dan eerder vanuit ga van, ze zullen het wel na hebben gezocht.'

Vrouw 2: 'Dat is ook dit weekend [schietpartij Alphen aan de Rijn], de enige updates kwamen toch op Geenstijl.nl, maar achteraf bleek echt de helft niet te kloppen en zo, maar aan de andere kant ook dingen weer wel waar dan andere zenders later mee kwamen.'

Man 1: 'Dat is het risico als je de eerste wilt zijn. Ze gaan vaak op geruchten af, op dingen die nog niet bevestigd zijn en die dan niet waar blijken te zijn. Je kunt wachten op een persconferentie van bijvoorbeeld politie of wat dan ook, maar ze proberen dan andere wegen en ja soms blijkt dat niet te kloppen en soms wel.'

Vrouw 2: 'Als je daar bewust van bent dan is daar niets mis mee.'

Man 1: 'Ja precies, daar moet je je bewust van zijn inderdaad.'

Vrouw 2: 'Ja ik denk dat het ook goed is. Ik ben heel erg voorstander van het vak mediawijsheid op basisscholen en ik ben er heel erg voorstander van dat kinderen dat al wordt bijgebracht. Dat ze nieuws niet zomaar aan moeten nemen of dat ze op een wijze manier met media omgaan.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (1.18)

Ook sommige PVV-stemmers zeggen dat Twitter, in combinatie met het als eerste willen zijn, de betrouwbaarheid van het nieuws kan aantasten. Zij geven aan dat deze combinatie voor onzorgvuldige berichtgeving kan zorgen, die later weer rechtgezet moet worden. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: 'Kijk nou wat je hebt met dat komkommergezeik. Klein voorbeeld. Eerst was er heibel, paniek van dat mag je niet eten, dan vervolgens: 'oh nee, het waren toch die dingen'. Toen waren het tomaten, dan waren het geen tomaten, dan was het weer dat taugégezeik.'

Man 2: 'Ik denk ook dat ze het van social media veel te makkelijk overnemen. Als je op Twitter een berichtje zet, dat is wanneer is dat geweest, volgens mij met dat winkelcentrum, die schietpartij, hadden mensen er berichtjes op gezet en RTL4 neemt het over en in één keer staat er later weer van 'oh het klopt toch niet' en dan staat er weer dat. Ik denk dat dat ook wel gevaarlijk is dat dat zo snel wordt overgenomen van mensen zonder dat het echt gecontroleerd wordt, de bron.'

Man 1: 'Ik geloof dat één keer iemand zei dat: 'alles dat op internet staat is de waarheid op het moment dat je het zelf gelooft'. Ik weet niet wie dat was maar.'

Man 2: 'Dus ja daar moet je een beetje bij afvragen of dat het echt betrouwbaar is.'

Focusgroep PVV, (5.13)

Sommige linkse stemmers benadrukken dat met name kranten, vanwege teruglopende verkoop, steeds sensationeler worden. Zij zeggen:

Vrouw 1: 'Jazeker, krantenkoppen met een sensationeel bericht verkopen beter dan.'

Man 1: 'Ja, ze moeten toch geld binnen krijgen.'

Vrouw 2: 'En steeds meer kranten gaan dat ook doen, ook de meer respectvolle bladen om het zo maar even te zeggen, dus geen Telegraaf maar NRC en Volkskrant beginnen ook al een beetje die richting op te gaan omdat ze zoiets hebben van: 'we verliezen gewoon zoveel lezers, we moeten dat ook dan maar gaan doen, want dat slaat aan', maar meestal verliezen ze juist nog meer mensen ermee want de mensen die die kranten lezen, lezen het ook omdat het die krant is.'

Vrouw 1: 'Terwijl ik denk: als jij die mooie bewijzen hebt schrijf er een prachtig stuk over in NRC op zaterdag en stel het op die manier aan de kaak en dat is een fatsoenlijke manier. Dat neem ik serieuzer dan dit. Ik vind het echt heel irritant.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (1.15)

Veel informanten benadrukken dat de media in principe wel te vertrouwen zijn maar dat je zelf op moet blijven letten en je verstand moet gebruiken. In een linkse focusgroep (1.16) wordt gezegd dat bij nieuwsberichten altijd rekening moet worden gehouden met het feit dat er een context is. Ook PVV-stemmers zeggen dat je op moet blijven letten. Er zijn verschillende waarheden. In een PVV focusgroep wordt gezegd:

Man 1: 'Over het algemeen wel.'

Man 2: 'Je moet alles altijd, wat hij zei: 'met een korreltje zout nemen'.'

Man 1: 'Er zit een agenda achter.'

Man 2: 'Als iemand iets zegt dan heb je een beeld van dingen die gebeurd zijn, maar je was er zelf niet bij dus je weet niet of het echt gebeurd is.'

Man 1: 'Uit kranten hoef je ook niet echt feiten te halen, behalve als het gaat over, weet ik veel, een ongeluk of zo, daar en daar zoveel doden. Dat zijn allemaal feiten, maar ik vind dat je uit de krant meer kan halen hoe verschillende stromingen van mensen ergens naar kijken en dan gaat het vooral vaak om beeldvorming en duiding. Ik snap best dat het voor iedereen anders is, maar ik vind het ook weleens jammer dat het schijnbaar niet mogelijk is om ergens in absolute over te praten. Iets waar iedereen zich in kan vinden.'

Man 2: 'Ja dat kan sowieso niet, anders had je geen politiek gehad.'

Man 1: 'Ja dat is waar, maar dan mag ik het nog wel jammer vinden.'

Man 2: 'Ja niet iedereen is hetzelfde.'

Man 1: 'Nee dat weet ik.'

Focusgroep PVV, (4.13)

Na het derde fragment wordt veel over waarheid gesproken. Maxime Verhagen wordt in dat fragment in het nauw gebracht door Rutger Castricum. Veel PVV-stemmers lezen regelmatig weblog Geenstijl.nl, waaruit omroep PowNed is voortgekomen. PVV-stemmers hebben, in tegenstelling tot de linkse stemmers, veel sympathie voor de brutale journalistiek. Het mag dan ook geen verrassing heten dat de PVV-stemmers na het derde fragment minder kritisch zijn dan de linkse stemmers over de interviewtechniek van Rutger Castricum van PowNews. De meeste PVV-stemmers vinden dat volksvertegenwoordigers zeer stevig ondervraagd mogen worden, omdat zij uitleg aan de burgers verschuldigd zijn. PVV-stemmers zeggen over de manier van interviewen:

Man 1: 'Goed. Heel goed.'

Man 2: 'Hij zegt waar het op staat. Hoe het is.'

Man 1: 'Ik bedoel, ze zijn volksvertegenwoordigers en als interviewer moet je ook gewoon op een bepaalde manier vragen kunnen stellen en als je dat niet op manier a kan, niet op manier b, dan maar op manier c. Hij [Rutger Castricum] gaat redelijk ver, maar ik vind dat alleen maar goed. Je moet ook redelijk ver gaan, ik bedoel ze hebben een hele belangrijke baan en daar moet je ook gewoon heel kritisch op kunnen [beoordelen] en heel kritisch op bevragen en heel ver kunnen gaan. Juist daarom, omdat ze juist zo'n hoge verantwoordelijkheid hebben.'

Man 3: 'Ik denk dat het ook wel goed is omdat je zo veel meer jongeren betreft bij de politiek door het op deze manier aan te pakken. Het is toch wel leuk om te volgen en je krijgt toch de dingen van de politiek mee, dus ik denk dat het wel goed is. Het is toch vernieuwend, want als het zo saai is dan zap je het weg, maar op deze manier pakken ze het veel leuker aan.'

Vrouw 1: 'Ook omdat ze zo kritisch worden aangesproken denk ik wel dat ze scherper worden dan waarschijnlijk. Dat ze dan denken: 'oh, dat wil ik de volgende keer niet meer', dat ze dan scherper worden.'

Man 1: 'Ja op zich vind ik dat dan weer niet goed, want dan kun je ze ook weer niet op een leugen betrappen. Dan leren ze hoe ze er mee om moeten gaan. Dat is ook weer niet helemaal goed, maar ja.'

Man 3: 'Maar hij heeft zichzelf nu ook wel zo neergezet dat iedereen in Den Haag al zo zit van: 'oh, daar staat die Rutger weer met zijn roze microfoon'.'

Man 1: 'Ja het is één van de grootste huichelaars die er rondloopt.'

Focusgroep PVV, (5.12)

Sommige linkse stemmers zeggen dat ze liever een wat respectvollere benadering van een minister zien. Zij zeggen dat je respectvol met elkaar om moet gaan. Door een normaal

gesprek te voeren kan hetzelfde worden bereikt. De brutale manier is volgens sommige linkse stemmers alleen maar omdat ze leuke televisie willen maken. Zij zeggen daarover:

Man 1: 'Ik vind dat je voor zulke mensen wel respect moet hebben.'

Vrouw 1: 'Dit is wel respectloos.'

Man 2: 'Nee journalisten hebben wel een bepaalde taak, maar ik vind dat je ook gewoon te ver kan gaan. Je moet wel respectvol met elkaar omgaan en ja hij kan dit ook gewoon doen met een normaal gesprek met een normale vraag stelling kan hij dezelfde informatie krijgen, maar dit, ik heb ook het idee dat dit gewoon echt een beetje: 'kijk eens wat ik durf', PowNews en zo.'

Man 1: 'Ja, en gewoon een leuk programma maken, beetje cabaret.'

Man 2: 'Het is gewoon televisie maken.'

Vrouw 1: 'Wij kunnen het ook op waarde stellen, maar er zijn ook genoeg mensen die ook echt denken dat PowNews, dat dat allemaal goed is of zo.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.13)

PVV-stemmers kijken veel minder naar de manier van interviewen, maar benadrukken vooral dat politici hun verantwoordelijkheid moeten nemen en de media netjes te woord moeten staan. In een PVV focusgroep (4.12) wordt gezegd dat politici te vaak het cassettebandje afspelen. PowNed probeert daar, volgens sommige PVV-stemmers, terecht wat aan te doen. PowNed is volgens de meeste informanten, zowel linkse stemmers als PVV-stemmers, voorlopig de enige met deze brutale benadering van de politiek. De Jakhalsen komen soms nog een beetje in de buurt zegt een enkeling, maar de journalistiek van PowNed is uniek. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: 'Nee het is alleen bij PowNews.'

Man 2: 'Ja.'

Man 3: 'Ook wel anderen hoor. Zeker wel. Ik zie wel vaker van die kritische vragen maar PowNews brengt het wel het felst.'

Man 2: 'Ja maar niet bij de politiek. Wel als bijvoorbeeld iemand beschuldigd wordt van verkrachting of weet ik veel, tuurlijk lopen ze die achterna en gaan ze hem lastig vallen. Bijvoorbeeld Peter R. de Vries, die ook mensen achtervolgt maar als het om politici gaat is volgens mij PowNews.'

Man 1: 'De eerste en de enige.'

Man 2: 'Ja de enige, en de eerste die het op die manier doet.'

Man 3: 'Ik denk dat het een beetje bij de tijd hoort dat soort manieren van interviewen. Een beetje grof en brutaal te werk te gaan.'

Man 2: 'Ja maar wij hebben toch ook gewoon recht op antwoord. Kunnen ze er wel mooi omheen gaan draaien maar ik wil wel antwoord op mijn vragen.'

Focusgroep PVV, (4.12)

Wat betreft de benadering van Geert Wilders door de media verschillen linkse stemmers en PVV-stemmers van elkaar. Sommige linkse stemmers verwijten Wilders dat hij slecht omgaat met tegenspraak van de media en dat hij te negatief doet over de media. Wilders zoekt volgens sommige linkse stemmers de media, waarin hij verschijnt, zorgvuldig uit. Linkse stemmers zeggen:

Man 1: 'Ik heb ook het idee dat hij zelf de geschikte media uitzoekt om echt het eenrichtingsverkeer te houden. Dat hij gewoon zijn mening naar voren brengt en verder dat er geen commentaar hoeft te komen. Ik zie hem bijvoorbeeld vaak in PowNews langskomen en dan wordt gewoon zijn mening een beetje sarcastisch, hoe hij reageert altijd en dat past wel mooi in het programma en daar is het ook alleen echt zijn mening. Ook op Twitter bijvoorbeeld. Allemaal van die sarcastische berichten waar dan verder niemand op reageert. Ja zo brengt hij zijn mening naar voren en ik heb nu echt het idee van: daar heb je hem weer met zijn praatjes. Elke keer een beetje hetzelfde weet je wel, ja. [In een] echt debat dan kronkelt hij weer een beetje of wat je hier ook ziet [na fragment 1], het is totaal helemaal niet inhoudelijk. Het is meer zeiken om het zeiken ja, dus ik heb het idee dat hij dat ook een beetje in het debat doet. Hij zet het goed naar zijn hand.'

Man 2: 'Als ik een interview met hem lees, bijvoorbeeld in de Volkskrant, dan is hij ook meer bezig met de Volkskrant een beetje te kakken zetten zeg maar, dan dat hij echt, dan dat hij veel informatie geeft en echt in discussie gaat, heb ik zelf het idee. Dus hij kiest wel echt de media uit waar hij zijn mening naar buiten brengt. Als de Telegraaf of zo.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.4)

PVV-stemmers bekijken dit juist totaal van de andere kant. Zij snappen heel goed dat Wilders zo tegen sommige media ageert. De publieke omroep is volgens sommige PVV-stemmers onterecht negatief over Geert Wilders. Toch vinden sommige PVV-stemmers dat er ook redenen zijn waarom Wilders juist wel moet aanschuiven bij de publieke omroep. Zij zeggen:

Man 1: 'Vooral Nederland 1,2,3. De programma's daarop zijn meestal wel heel fel tegen de PVV als ik dat zo mag zeggen.'

Man 2: 'Maar vervolgens komt Geert Wilders ook weer niet naar Pauw en Witteman.'

Man 1: 'Nee, en ik kan hem daar eigenlijk ook geen ongelijk in geven.'

Man 3: 'Nee, want dan word je helemaal in een hoek gedrukt als je daar bent.'

Man 2: 'Maar als je zo anti links bent zie ik daar ook een kans om daar een heel sterk moment te beleven in zo'n uitzending.'

Man 3: 'Of het gaat alleen maar fout.'

Man 2: 'Maar ja, maar goed, moet je dan altijd maar alles ontlopen omdat je mogelijk wordt afgemaakt?'

Man 1: 'Nee, maar kijk. Zo'n programma kan je maken of breken. Mijn mening is: Geert Wilders die heeft het al tussen aanhalingstekens 'gemaakt' dus het enige wat er dan kan gebeuren is dat hij

gebroken wordt. Waarom zou je het risico lopen? Ik bedoel, hij heeft dat programma niet nodig om aan populariteit te winnen. Hij is al populair, hij heeft al veel zetels. Er wordt al naar hem geluisterd. Hij is zowat elke dag in het nieuws, waarom zou hij dan daar naar toe gaan en het risico lopen om dan de volgende dag negatief in het nieuws te komen?’

Man 2: ‘Ik vind dan wel dat als jij zo overtuigd bent van je zaak en altijd maar zo tegen links loopt te bashen dan vind ik ook dat je in zo’n programma je mannetje moet staan.’

Man 1: ‘Maar je hoeft niet altijd gelijk te hebben om goed uit een programma te komen. Dat is een beetje het probleem. Ik heb al vaker gezien hoe mensen die daar echt met hun volle overtuiging zitten helemaal kapot gemaakt werden.’

Focusgroep PVV, (3.16)

De meeste PVV-stemmers vinden het voor zichzelf niet nodig dat Geert Wilders vaker in een programma verschijnt om zaken uit te leggen. Sommigen benadrukken echter dat het voor de lager opgeleiden wellicht wel handig zou zijn om meer uit te leggen. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: ‘Nee dat hoeft voor mij niet. Ik vind dat hij alles, als je het goed volgt, dat hij dat in de Tweede Kamer komt uitleggen.’

Man 2: ‘Ik heb er niet echt zo’n behoefte aan dat hij van alles komt uitleggen, zeker niet de dingen die boven je hoofd uitgaan. Zeker de dingen die niet in het beeld hoeven te zijn.’

Man 3: ‘Als je van het gewone volk wilt zijn en vervolgens niet in de, ja massamedia verschijnt zeg maar, of in de praatprogramma’s waar half Nederland naar kijkt.’

Man 1: ‘Ik begrijp het ook wel hoor van: ‘hij heeft zulke sterke punten maar hij legt het nooit eens uit in praatprogramma’s’. Snap ik ook wel, alleen ja, hij legt zijn punten wel altijd uit in de Tweede Kamer en als je dat gewoon volgt.’

Man 3: ‘Ja precies als je dat gewoon volgt. Kijk, wij lezen veel, wij zien veel en zijn kritisch, maar ik geloof dat een ontzettend groot deel van zijn aanhang dat niet doet.’

Man 1: ‘Ben ik helemaal met je eens.’

Man 3: ‘Dus wat krijgen ze mee. Die lezen waarschijnlijk de Telegraaf of iets weet ik wat. Die zien alleen dat voorbij komen maar een echt goed gefundeerde uitleg of een ja.’

Man 1: ‘Dat zou hij wel iets vaker kunnen doen, dat is ook wel weer zo.’

Man 3: ‘Of hij dat bij Pauw en Witteman moet doen is misschien de vraag.’

Man 1: ‘Ik wil dus ook net zeggen dat mensen die niet naar Politiek24 kijken, die kijken waarschijnlijk ook niet naar Pauw en Witteman. Die kijken liever ‘Oh oh Tirol’ snap je. Die denken ook van Pauw en Witteman, een uur lang lullen over iets, nee dank je. Ik ga wel naar zuipende Hagenezen kijken. Ja dat is ook weer zo, dus ik denk dat je dat probleem sowieso wel houdt van het slag mensen dat wel of niet naar dat soort programma’s kijkt. Of het nou Pauw en Witteman is of Politiek24 of Knevel en van de Brink.’

Focusgroep PVV, (3.17)

De analyse laat zien dat er een verschil is tussen PVV-stemmers en linkse stemmers als over de media wordt gesproken. De PVV-stemmers hebben vooral sympathie voor de kritische journalist, terwijl linkse stemmers graag meer respect voor de politicus zien. Het is duidelijk dat de PVV-stemmers meer houden van de confrontatie. Zij vinden het belangrijk dat politici stevig worden ondervraagd, omdat zij verantwoording af moeten leggen aan het volk. PVV-stemmers vinden het niet nodig dat Geert Wilders meer uitleg komt geven. Hij wordt volgens hen door verschillende media in een hoek gedreven waardoor hij nooit de mogelijkheid krijgt zijn verhaal te vertellen. In de Tweede Kamer legt hij het al goed genoeg uit. Wel geven ze aan dat het soms voor de lager opgeleiden beter zou zijn als Wilders meer zou uitleggen. Linkse stemmers vinden het een slechte zaak dat Wilders tegenspraak van de media vermijdt. Hij wil volgens hen bewust eenrichtingsverkeer houden om niet onderuit gehaald te worden. Qua mediagebruik verschillen de groepen niet zoveel, maar ze verschillen wel in hun oordeel over wat ze zien en lezen.

4.2 De invloed van eigen ervaringen

Het is in dit onderzoek nog niet zo specifiek aan bod gekomen, maar ook buitenlanders en de islam spelen een belangrijke rol bij de keuze voor de PVV. Er is simpelweg veel ontevredenheid onder PVV-stemmers. Zij willen dingen zien veranderen. Het valt op dat de keuze voor de PVV voor een groot deel gebaseerd is op eigen ervaringen. Wanneer binnen PVV focusgroepen wordt gesproken over eigen ervaringen dan leven de gesprekken op. De PVV-stemmers uit Zeeland bespreken hun slechte ervaringen met buitenlanders in Utrecht en Rotterdam. Zij zeggen het volgende:

Man 1: 'Ik heb het zelf ook een keer meegemaakt toen we een weekendje, in welk jaar was dat, in Kanaleneiland Utrecht waren.'

Man 2: 'Zo ja.'

Man 3: 'Verschrikkelijk.'

Man 1: 'Ik wist niet dat zoiets bestond in Nederland eigenlijk.'

Man 2: 'Weet je dat dat uiteindelijk de eerste stap is in de richting van de PVV van mij? Na dat Kanaleneiland incident. Een paar van die Zeeuwse jongetjes, nog nooit hadden ze een bepaalde wijk gezien die ook anders kan wezen als gewoon de witte wijk en dan kwam je in Kanaleneiland, dat is precies het tegenoverstelde en ik zo van: wow, wow, what the fuck gebeurt er hier allemaal.'

Man 1: 'Je voelt je echt bedreigd als je gewoon over straat loopt en dat vond ik echt ongelooflijk in Nederland.'

Man 3: 'Omslagpunt voor mij was eigenlijk dat ik in Rotterdam werd bedreigd en daarna neergestoken werd. Dat is dus, ja ik weet wel wat het is. De oorsprong lag niet zozeer in het feit

dat zij dan buitenlander waren en ik in hun ogen dan anders was. Er was wel wat onenigheid, maar ja zoals het vaak gaat in die groepen juttten ze elkaar gewoon op, en ja er is ook niet echt controle van buitenaf op zo'n groep en als je dan niet oppast nemen ze je met z'n allen te grazen en dat hebben ze gedaan.'

Man 2: 'Wat me ook opviel in Kanaleneiland. Dan had je zo'n veldje met allemaal voetballende kinderen en dan keek je naar buiten en dan zag je hoe ouder dat ze werden hoe agressiever en anders gekleed en [dat ze] een beetje dominant als haantjes willen overkomen.'

Focusgroep PVV, (4.1)

Ook de PVV focusgroep uit Ridderkerk spreekt volop over eigen ervaringen. Zij vertellen, in tegenstelling tot de PVV-stemmers uit Zeeland, veel over ervaringen uit de directe omgeving. Zij vinden dat het slechte integratiebeleid ervoor heeft gezorgd dat het lijkt alsof je in Rotterdam op vakantie bent. Zij zeggen:

Man 1: 'Ook veiligheid en integratiebeleid. (...) Dat zijn ook de punten die wij hier in Rotterdam om ons heen zien natuurlijk.'

Man 2: 'Ja, als je hier op Zuidplein loopt denk je echt van: 'wat doe ik hier?''

Man 3: 'Ja, ben ik op vakantie?'

Man 2: 'Ja, het is echt ik kan niet anders, het integratiebeleid alleen al is voor mij. Ze hebben het over de grenzen dichtgooien, nou is dat misschien wel heel rigoreus, maar ik zit er toch dicht tegenaan. Als je dat hier in Rotterdam meemaakt en omdat dat zo regionaal is, is dat heel moeilijk uit te leggen vaak aan mensen die niet in de grote stad wonen. Het is heel moeilijk uit te leggen en moeilijk te verdedigen vooral.'

Man 3: 'Net zoals Marit die had op de PvdA gestemd, die was hier zes weken op vakantie, en die had zo iets: 'had ik maar op de PVV gestemd''

Man 2: 'Die is dus werkelijk van de PvdA compleet naar rechts [opgeschoven]. Die kwam in Rotterdam terug na twee jaar Amerika. De verandering gaat zo snel hier. De basisschool waar ik op heb gezeten als ik daar nou langs fiets is er geen enkel blank kindje meer te herkennen. Echt zien veranderen. Gewoon in tien jaar tijd wel.'

Man 4: 'Dat komt ook zeker met wat je vooral met uitgaan en werken [meemaakt], dingen die je om je heen ziet en dan denk je wel van.'

Man 2: 'Vooroordelen worden te vaak bevestigd om ja, je moet er nog steeds mee uitkijken maar.'

Man 4: 'Als ik ergens in Drenthe zou wonen zou ik dat denk ik helemaal niet hebben dan zou ik denken van: 'wat gebeurt daar?'. Dan zou ik er heel anders tegenaan kijken. Vanuit dit perspectief kijk je er op die manier wel tegenaan.'

Focusgroep PVV, (3.5)

De linkse stemmers uit dit onderzoek spreken zelf niet over eigen ervaringen met buitenlanders, maar sommige linkse stemmers begrijpen dat slechte ervaringen met buitenlanders een reden kunnen zijn om PVV te stemmen. Een linkse stemmer zegt:

Vrouw 1: 'Ik kan me best wel voorstellen dat er mensen zijn die om het zo maar te zeggen, last hebben van buitenlanders. Die wat mee hebben gemaakt en dat misschien hun baan voor hun gevoel is ingepikt door een buitenlander of dat ze ja, een keer zoiets mee hebben gemaakt. Dat als dat wordt genoemd op de televisie dat mensen daar echt wel over na gaan denken en denken: 'hé, dit is nou precies wat ik heb meegemaakt, goh hier ga ik in mee'. Kijk het is niet hoe ik denk, maar ik kan me wel voorstellen dat mensen daar gevoelig voor zijn ja.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (1.10)

Vooraf de verhalen van PVV-stemmers maken duidelijk dat eigen ervaringen een goede reden kunnen zijn om PVV te stemmen. Zij hebben hun omgeving en Nederland negatief zien veranderen en gezien dat de gevestigde politiek het zover heeft laten komen. Vanuit hun oogpunt kan worden gesteld dat ze terecht cynisch zijn. Sommige linkse stemmers snappen dat wanneer je negatieve ervaringen hebt met buitenlanders en je laat dat bij je keuze voor een partij zwaar meewegen, dat het dan een logisch gevolg is dat iemand bij de PVV uitkomt. Linkse stemmers denken wel dat links ook oplossingen heeft. Het lijkt erop dat voor PVV-stemmers de slechte ervaringen met buitenlanders de belangrijkste reden voor hun stem op de PVV is. Het cynisme tegenover het functioneren van de politiek, en het oplossen van de problemen met buitenlanders, komt dan op de tweede plaats.

4.3 Beeld van de PVV-stemmer

In deze paragraaf wordt het beeld besproken dat de groepen hebben van de algemene PVV-stemmer. Vanaf deze paragraaf hebben de overeenkomsten tussen de linkse stemmers en de PVV-stemmers de overhand. Uiteraard worden verschillen ook nog aangegeven, maar het beeld is vooral dat de groepen veel overeenkomsten vertonen.

Bij sommige linkse stemmers leeft het idee dat de algemene PVV-stemmer relatief laag opgeleid is. Het zou mee kunnen spelen dat vrijwel alle deelnemers aan dit onderzoek hoog opgeleid zijn en zelf weinig PVV-stemmers kennen in hun eigen vriendenkring. Een linkse stemmer zegt:

Man 1: 'Ja nou, vooral wat je vaak ziet toch wel laag opgeleiden. Ik zeg niet dat ze dat allemaal zijn, maar dat zie je vaak omdat die, ik denk dat die mensen over het algemeen niet veel met de politiek hebben en Geert Wilders wat hij doet is, hij brengt de politiek dichterbij hun. Hij is

duidelijker voor die mensen en dat ze, ik denk dat daarom veel mensen uit die categorie op hem stemmen en ook ik zie, ik ken eigenlijk maar heel weinig mensen die dan bijvoorbeeld vrienden van mij of mensen uit de klas die ook op hem gestemd hebben. Ja dat valt wel op. Ik zeg niet dat meteen alle PVV'ers laag opgeleid zijn maar het is wel dat ik minder PVV-stemmers zie op de universiteit dan dat ik zie bij mensen die bijvoorbeeld vmbo hebben gedaan.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.6)

Vrijwel alle PVV informanten zijn ook hoog opgeleid. Sommigen benadrukken dat de PVV een relatief grote laag opgeleide achterban heeft, maar zij geven daar een andere betekenis aan dan linkse stemmers. PVV-stemmers geven aan dat de laag opgeleiden niet dom zijn en dat juist de laag opgeleiden Nederland hebben zien veranderen. De achterban bestaat voornamelijk uit kritische mensen die het gehad hebben met hoe het gaat in Nederland. In een PVV focusgroep wordt besproken:

Man 1: 'Dat heb ik ergens een keer gelezen inderdaad dat daar onderzoek naar is geweest en dat een hele grote meerderheid een vmbo of een mbo opleiding heeft en toen werd de algemene PVV stemmer afgetekend als dom, omdat die dus zo'n lage opleiding heeft maar ik zit zelf nu in het onderwijs en ik weet dat meer dan zestig procent van de Nederlandse schoolkinderen een vmbo opleiding doet, dus dat lijkt mij gewoon een normale afspiegeling van onze samenleving en dan ja, toen ik dat las vond ik dat wel vervelend maar het is, dat gebeurt wel vaker als je PVV stemt dan ben je dom.'

Man 2: 'Ik vind het een hele slechte zaak dat ze mbo en vmbo koppelen aan dom.'

Man 1: 'Ja dat sowieso. (...) Maar ik denk inderdaad dat de algemene PVV-stemmer bestaat uit kritische mensen, mensen die het wel een beetje gehad hebben met de huidige manier van doen en dan misschien niet alleen van de huidige politieke partijen, maar zoals het er aan toe gaat in hun leven en ja zoals ik al eerder zei ook best wel ouderen die echt zoiets hebben van: 'hoe gaat het nou op mijn oude dag?'

Man 2: 'Die hebben Nederland helemaal zien veranderen natuurlijk.'

Focusgroep PVV, (3.11)

Met name het tweede fragment, waarin door een PVV-aanhanger wordt gezegd dat Geert Wilders opkomt voor de normale burger, zorgt ervoor dat de 'normale mens' wordt besproken in de focusgroepen. Geert Wilders spreekt vaak over Henk en Ingrid. Zij staan voor de gemiddelde autochtone Nederlander. Door enkele PVV-stemmers wordt daar de volgende invulling aan gegeven:

Man 1: 'Ik noem het meer gewoon klootjesvolk, normaal is weer zoiets van: 'wat is normaal?'. Maar meer gewoon klootjesvolk, gewoon meneer modaal.'

Man 2: 'Normaal, maar ook een hele kritische mens. Gewoon die [het] wel durft te zeggen, het is vaak niet echt gewenst dat je uitspreekt dat je het helemaal niet zo hebt op Marokkanen. Dat is maar een kleine groep, denk ik, en ja het is niet alleen maar normaal, [het is] een vrij uitgesproken groep mensen.'

Focusgroep PVV, (3.10)

In een linkse focusgroep (6.6) wordt gezegd de 'gewone mens' niet bestaat. Het wordt getypeerd als een veralgemenisering. Veel linkse stemmers snappen niet goed wie Geert Wilders nu eigenlijk met de gewone mens bedoelt. Zij zeggen:

Vrouw 1: 'Ik vind dat een beetje stom, want ook al willen we het niet we hebben toch verschillende groepen in de samenleving, alleen al als je kijkt naar opleidingsniveau. De gewone mens, tja wat is de gewone mens. Ik vind dat een beetje raar.'

Man 1: 'Hij doet net of de mensen die niet op hem stemmen dan geen gewone mensen zijn. Meer dan de helft van de Nederlanders is niet een gewoon mens. Ja, ik zou dat aan hem willen vragen.'

Man 2: 'Tja, er bestaat zoiets als de arbeidersklasse maar er bestaat niet zoiets als de gewone mens, want zodra je zegt dat er gewone mensen zijn zeg je ook dat er mensen zijn die niet gewoon zijn en dan ben je weer mensen in aan het delen in klassen en nee, ja ik vind dat geen goede benadering, gewone mens.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.7)

De linkse stemmers geven aan dat Geert Wilders zich duidelijk richt op laag opgeleide mensen. Zelf kennen de in dit onderzoek hoog opgeleide linkse informanten weinig PVV-stemmers. Ze oordelen vrijwel niet over de algemene PVV-stemmer. Soms verwijten ze de PVV-stemmers dat ze zich weinig verdiepen in politiek, maar de linkse informanten zeggen niet dat ze dat zelf wel doen. Wilders is volgens veel linkse informanten duidelijker voor laag opgeleiden dan linkse partijen. PVV-stemmers bevestigen ook dat veel laag opgeleiden de PVV steunen. Deze laag opgeleiden zijn terecht kritisch, omdat volgens PVV-stemmers veel zaken in Nederland anders moeten. Wilders komt op voor de 'gewone mens', maar dat blijkt voor iedereen een lastig begrip. Sommige stemmers proberen het te omschrijven, maar niemand komt verder dan 'iemand uit de arbeidersklasse' of 'klootjesvolk'.

4.4 De persoon en politicus Geert Wilders

Elke focusgroep startte met de vraag om wat te vertellen over Geert Wilders. Ook na het eerste fragment wordt doorgepraat over de persoon Geert Wilders. Wie is Geert Wilders eigenlijk? Linkse stemmers zijn logischerwijs niet dolenthousiast over Wilders, maar

benadrukken dat hij geen gekke, gevaarlijke man is en dat hij best wel eens een aardige man zou kunnen zijn. Een linkse stemmer zegt hierover:

Vrouw 1: 'Nou, ik denk dat dat juist het probleem is, dat hij zich op zo'n manier opstelt en steeds op andere manieren bepaalde dingen zegt, waardoor je hem heel moeilijk in kunt schatten en dat dat ook wel één van zijn krachten is. Hij is lastig te voorspellen. (...) Ja, zijn persoonlijkheid is voor mij ook wel gekoppeld aan zijn ideeën en aangezien ik niet achter zijn ideeën sta, heb ik ook bij zijn persoon automatisch een negatief beeld, maar misschien is hij wel heel aardig.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (1.2)

Het blijkt moeilijk te zijn om het karakter van Geert Wilders te omschrijven. De kiezer krijgt daar weinig van te zien. PVV-stemmers zeggen het volgende over het karakter van Geert Wilders:

Man 1: 'Sympathieke man toch wel. Duidelijk.'

Man 2: 'Wat dat betreft is hij gesloten.'

Man 3: 'Ja dat ben ik met hem eens.'

Man 1: 'Ja.'

Man 2: 'Ja dat is moeilijk te zeggen. Volgens mij is dat allemaal afgeschermd.'

Man 3: 'Tja, van wat je van hem ziet, ik heb hem in principe nog nooit een kwaad woord over iemand horen doen. Nee. Dat is ook het verschil met wat heel veel mensen denken, denk ik. Hij zegt het niet persoonlijk over een persoon, hij heeft het over een geloof. Ik heb hem nog nooit horen zeggen: Achmed bij ons achter, dat is een klootzak.'

Focusgroep PVV, (5.1)

De informanten zijn snel uitgepraat over het karakter van Geert Wilders en al snel spreekt men over de politicus. Opvallend is dat de combinatie Geert Wilders en duidelijkheid in iedere focusgroep aan de orde komt. Soms gebeurt dit al gelijk aan het begin, maar anders altijd na het eerste fragment waarin Geert Wilders zelf spreekt. Geert Wilders is volgens veel informanten in de eerste plaats een duidelijke politicus. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: 'Ik vind hem duidelijker dan elke politicus. Hij zegt gewoon heel simpel: 'zo is het en niet anders', en wat hij zegt kan [niet] op meerdere manieren worden geïnterpreteerd. Ja wat hij zegt vind ik gewoon heel duidelijk, het is zo van: 'ik zeg het zo en daar moet jij mee doen wat je er van vindt. Veel plezier ermee'.'

Man 2: 'Ja en hij brengt het allemaal wat anders dan normale politici. Het is niet echt van die politieke taal, maar het is gewoon simpele taal en hij brengt het ook wat leuker dan dat saaaie gedoe meestal. Het is vooral een beetje met geintjes en grapjes erin.'

Focusgroep PVV, (5.2)

Volgens sommige PVV-stemmers is er geen politicus die Geert Wilders kan evenaren wat betreft duidelijkheid. De enige die op dit moment in de buurt kan komen is Mark Rutte. Daar wordt door een PVV-stemmer over gezegd:

Man 1: 'Rutte gebruikt nog vaak moeilijke woorden voor veel mensen en Geert Wilders is eigenlijk gewoon ja, Jip en Janneke taal, iedereen begrijpt het. Hoog opgeleid of laag opgeleid, je begrijpt het. Kijk, Rutte is wel heel direct met vragen die gesteld worden van: is het ja of nee dan zegt hij ja of nee, maar hij gebruikt ook wel veel moeilijke taal. Dat kom je bijna niet tegen bij Geert Wilders.'

Focusgroep PVV, (3.3)

De persoonlijkheid van Geert Wilders is voor informanten moeilijk te omschrijven, omdat dit voor de kiezer verborgen blijft. Toch zijn PVV-stemmers duidelijk positiever, maar ze beargumenteren dat verder niet. Het lijkt aannemelijk dat iemand automatisch positiever is wanneer hij of zij spreekt over iemand die tot de eigen groep behoort. Argumenten zijn daarvoor niet nodig. Een gevoel lijkt genoeg. Bij aanhangers van politieke partijen is dit goed zichtbaar. Over de belangrijkste eigenschap van de politicus Geert Wilders zijn zowel voor- als tegenstanders het eens, namelijk dat hij duidelijk is. Alleen Mark Rutte komt daarbij in de buurt.

4.5 De invloed van taal

In een PVV focusgroep (5.1) wordt gezegd dat de duidelijkheid voornamelijk zit in de eigenschap van Geert Wilders om 'te zeggen waar het op staat'. Het gevoel leeft onder PVV-stemmers dat Wilders opener is dan andere politici. Ook de linkse stemmers vinden dat Geert Wilders duidelijke taal spreekt en ze waarderen dit ook. Wel staat hier tegenover dat de linkse stemmers ook een aantal bezwaren hebben tegen dit duidelijke taalgebruik. Sommigen benadrukken dat hij door zijn taalgebruik mensen echt kan overtuigen, maar dat het qua inhoud eigenlijk niet veel voorstelt. Een aantal linkse stemmers bespreken daarover het volgende:

Vrouw 1: 'En dan ook de woorden die hij gebruikt.'

Man 1: 'Ja van die mooie metaforen die mensen wel aan het lachen brengen en zo, en daar win je wel kiezers mee, want mensen denken: 'oh'.'

Vrouw 1: 'Ja, het is op zich wel een goede spreker.'

Man 1: 'Ja, dat is het juist. Hij is een goede spreker en dan denken mensen van: 'wat een leuke vent laat ik daar maar op stemmen', maar ideeën van hemzelf heb ik niet gehoord.'

Man 2: 'Wat ik ook wel bij hem heb, is dat hij heel veel dingen presenteert alsof het feiten zijn, terwijl het eigenlijk gewoon zijn mening is.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.2)

Waar de PVV-stemmers het juist aanmoedigen dat Geert Wilders in de Tweede Kamer de 'taal van het volk' spreekt, vinden sommige linkse stemmers dat het taalgebruik van Wilders niet goed past bij zijn functie. Linkse stemmers zeggen:

Man 1: 'Dit taalgebruik past niet bij iemand in zo'n functie. Hij praat vrij respectloos en soms ook een beetje informeel taalgebruik en gewoon niet iets wat bij zo'n positie past.'

Vrouw 1: 'Ja gewoon een beetje recht op de man af. Respectloos, ja je kan het anders formuleren zeg maar. Dus ja dan heb ik al zoiets van: moet zoiets nou het land gaan leiden? Moet die [Geert Wilders] een voorbeeld zijn? Ja dat soort dingen.'

Vrouw 2: 'Ja heel fout.'

Vrouw 1: 'Nou het is niet fout, maar het is fout voor zijn positie. Hij moet het land leiden, moeten we daar nou naar opkijken? Moeten we daar een voorbeeld aan nemen? Nee, zo praat je niet tegen mensen. Zo ga je niet mensen om.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (1.4)

Vrijwel iedereen benadrukt dat met het taalgebruik van Wilders mensen kunnen worden overtuigd zonder dat ze nadenken over wat Geert Wilders eigenlijk zegt. In een focusgroep wordt daar door PVV-stemmers over gezegd:

Man 1: 'Ik vind wel helaas dat er in Nederland heel veel mensen zijn die denken: 'ah kopvoddentax'. Ik vind wel, hij heeft ook wel beperkte volgelingen. Dat je soms twijfelt over het niveau van en de manier waarop mensen zich inlezen op de verkiezingen en op politieke partijen. En mensen lopen er snel achteraan.'

Man 2: 'Mensen horen wat ze willen horen hè, op sommige dingen.'

Man 1: 'Hij heeft heel veel goede punten, maar veel mensen lopen ook blind achter hem aan.'

Man 3: 'Tja weet je hoeveel mensen zijn er tegenwoordig katholiek en lopen er ook maar achteraan. (...) Kijk ik stem gewoon PVV, maar ik heb ook bij sommige dingen van de PVV dan denk ik bij mezelf van: wat ben je nou aan het doen, jongen, dat gaat nergens meer over.'

Focusgroep PVV, (3.2)

In het vorige citaat wordt de kopvoddentax al genoemd. De kopvoddentax is bij uitstek het voorbeeld dat door de meeste informanten wordt genoemd als iets waarin de PVV te ver gaat. Sommigen vinden het inhoudelijk zwak en denken dat het woord in het leven is geroepen om ophef te veroorzaken. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: 'En soms zijn dat ook dingen, gaat hij een wetsvoorstel indienen of een motie en dan zoals die kopvoddentax weet je, ja Geert, leuk idee maar. Dat is toch onzin. Dat kan niet. Nee, kijk dat het in openbare ruimtes of als je bij de overheid werkt, dat je dan geen hoofddoek mag dragen dan denk ik van: ja dat vind ik niet meer dan normaal, maar dat vind ik ook met keppeltjes of dat je openlijk kruizen draagt of wat dan ook, maar om nou iemand die op straat loopt met een hoofddoek kopvoddentax te laten betalen. Kijk, een nikaab is weer een ander verhaal. Ik heb wel zoiets van: ik wil je wel gewoon aan kunnen kijken en ik wil zien wie je bent, maar als jij een hoofddoekje wilt dragen dan doe je dat toch lekker.'

Man 2: 'Helemaal mee eens. Het gaat iets te ver. Dat is wel een stap te ver.'

Man 3: 'Misschien was het ook wel een beetje forceren van: 'goh wat zijn de reacties hierop'.'

Man 1: 'Ja een beetje tegen het huidige beleid aantrappen, denk ik inderdaad. Even shockeren denk ik vooral.'

Man 2: 'Daardoor komt wel steeds weer zijn naam in de discussie. Daardoor heeft hij misschien wel weer alle pijlen op hem gericht.'

Focusgroep PVV, (3.1)

Informanten vinden dat Geert Wilders duidelijk is. Dit wordt gewaardeerd, want over het algemeen vindt iedereen het fijn wanneer mensen duidelijk zijn. Wilders spreekt eenvoudige taal en maakt handig gebruik van beeldspraak. Linkse stemmers benadrukken dat het taalgebruik inhoudelijk niets voorstelt en niet bij zijn functie past. PVV-stemmers zijn positief over wat Wilders zegt maar zien soms ook dat anderen er blind achteraan lopen en dat het taalgebruik van Wilders soms alleen maar is bedoeld om ophef te veroorzaken.

4.6 Geert Wilders als populist

Geert Wilders wordt door zowel linkse stemmers als PVV-stemmers omschreven als populist. Het is goed mogelijk dat een idee als de kopvoddentax, en vooral de woordkeuze, bijdraagt aan het ontstaan van dit beeld. Wel zit er verschil in hoe tegen het populisme wordt aangekeken. Linkse stemmers verwoorden het op de volgende manier:

Man 1: '[Geert Wilders is] een beetje een populist. Beetje plannen die hij maakt die hij niet waar kan maken. Gewoon een beetje om de mensen te lokken die: 'oh ja, is goed doen we, stem maar op Geert Wilders'. Dan heeft hij zijn stemmen binnen en gaat hij al zijn standpunten af.'

Man 2: 'Ja een beetje gewoon populist. Hij maakt slim gebruik van dingen die hij zegt om zelf weer wat hogerop te komen, en ja hij zegt ook veel dingen die hij wil oplossen en hij zal het allemaal wel even in orde maken terwijl ik denk dat dat niet gaat gebeuren. Het is maar dat hij nou een beetje ja stemmen voor zich wint en zorgt dat hij maar flink hogerop komt in de Tweede Kamer, en ja uiteindelijk zal hij toch niet zoveel bereiken.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.1)

Een aantal PVV-stemmers constateren ook dat Geert Wilders een populist is, maar gaan daar verder niet afkeurend op in. In een focusgroep (3.1) zeggen PVV-stemmers dat hij zeker populistisch is 'als het moet'. Hij zegt wat het volk wil horen. Sommige linkse stemmers hebben vooral het gevoel dat Geert Wilders overal tegen is. In een linkse focusgroep (6.1) zegt een stemmer dat het opkomen voor de ouderen het enige positieve geluid van Geert Wilders is. Er wordt gezegd dat dit slim is, want dan associëren mensen hem niet alleen met negatieve standpunten. Verder heeft hij volgens deze linkse stemmer alleen standpunten die 'tegen' zijn. In die zin vinden veel linkse stemmers dat Geert Wilders een populist is. Door linkse stemmers wordt Wilders ook verweten dat hij bewust voor angst en onrust zorgt. Linkse stemmers zeggen naar aanleiding van het tweede fragment, waarin voor- en tegenstanders van de PVV met elkaar in discussie gaan:

Vrouw 1: 'Ja, dat die mevrouw in het begin zegt iedereen is welkom bij de PVV, nou als het één ding niet is dan is het dat, wat betreft de buitenlanders en zo. Hij geeft haar wel het gevoel. Hij is heel erg voor Nederland, zeg maar, dus zij zal zich welkom voelen.'

Vrouw 2: 'Ze valt binnen de groep die welkom is, denk ik, in feite en ja wat me opviel was toch wederom hoe Geert Wilders het brengt. Toch inderdaad het stukje van de angst dat hij daar goed mee aan de haal gaat eigenlijk.'

Vrouw 3: 'Ik denk niet dat het alleen angst is. Ik denk dat het gewoon ook woede is van bepaalde mensen waarin ze zijn tegengewerkt of waarin ze [zijn benadeeld] tegenover anderen die juist weer zouden worden weggestoten door zo'n partij.'

Vrouw 1: 'Hij gebruikt ook vooral veel angst dat hij zegt dat hij al in de toekomst kijkt en stelt dat dit jullie zal overkomen. Dat hij mensen een beetje bang maakt van: dit gaat ons gebeuren.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (6.5)

In alle PVV focusgroepen wordt naar aanleiding van de advocaat uit fragment 2, die zegt dat Geert Wilders angst gebruikt om stemmen te winnen, ook over angst gesproken. Zij zien ook dat angst een rol speelt binnen het populisme, maar redeneren dat Geert Wilders terecht inspeelt op de angst omdat hij gelijk heeft. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: 'Wat die advocaat zegt, 9/11 heeft, tenminste alles na 9/11 was voor 9/11 niet belangrijk, dat is niet waar. Het enige wat 9/11 versterkt heeft, is dat mensen banger zijn voor terroristische aanslagen uit de moslimwereld en dus ook misschien eventueel voor mensen die moslim zijn. Dat is het enige dat versterkt is, maar daarvoor heerste al de tendens dat wij niet wilden dat er gewoon uitkeringen voor niets werden gegeven, dat subsidies voor niets werden gegeven. (...) Het enige wat 9/11 versterkt heeft is het moslimgedeelte om het even heel cru en simpel te zeggen. Dat vond ik ook een zwaktebod van die advocaat om te zeggen van: 'ja hij maakt mensen bang'. Nee hij

maakt mensen niet bang, hij wijst alleen op de punten die niet kloppen en zegt van: 'jongens dit is niet goed, dit moeten we veranderen' (...).'

Man 2: 'Hij, hoe moet ik het zeggen, dat het bangmakerij is, nee volgens mij is het gewoon meer vertellen over feiten die op dat moment in zijn. Dat kunnen mensen zien als populisme. Ik zie het gewoon als een feit dat op dat moment gewoon speelt, en ja mensen noemen het populisme. Ik zie daar het probleem niet van in.'

Focusgroep PVV, (3.9)

Kenmerk van een populist is dat hij of zij de gevestigde orde aanvalt. Geert Wilders wordt in het tweede fragment door een mevrouw een moderne versie van Robin Hood genoemd. Zowel linkse stemmers als PVV-stemmers snappen wel dat mensen dat denken, maar ze zien het zelf anders. Sommige PVV-stemmers vinden dat Geert Wilders geldverspilling tegengaat door subsidies en uitkeringen aan te pakken en in die zin een Robin Hood is, maar dat het beeld van Robin Hood beter bij een socialistische partij past. PVV-stemmers bespreken hierover:

Man 1: 'Ik snap wel wat ze bedoelt, maar ja Robin Hood dat vind ik een wat te overdreven beeld. Dat is een beetje de redder van de samenleving.'

Man 2: 'Ik ga met hem mee. Ik kan begrijpen wat ze ermee bedoelt, maar om hem nou Robin Hood te noemen gaat te ver.'

Man 3: 'Robin Hood zou ik meer bij een socialistische partij neerzetten maar goed.'

Man 2: 'Ja precies. Al is een gedeelte van de PVV ook best sociaal daar niet van, maar ja de subsidies en dergelijke, ik denk dat ze daar op doelt en uitkeringen dat dat minder of helemaal stopgezet moet worden en dat daar begrotingstekorten of iets anders mee gedaan kan worden. Dat ze daar dan Robin Hood mee bedoelt. Ik kan het wel begrijpen maar ik zou hem zo zelf niet noemen.'

Focusgroep PVV, (3.10)

Ook bij linkse stemmers is er wel enig begrip voor de vergelijking met Robin Hood, maar het is vooral een presentatie van Geert Wilders en niet hoe het in werkelijkheid is. In een focusgroep met linkse stemmers wordt gezegd:

Man 1: 'Ja ik snap niet helemaal goed [dat die mevrouw Geert Wilders een moderne Robin Hood noemt]. Dat heeft ze waarschijnlijk ook ergens opgevangen. Hoe ze dat nou helemaal bedoelde? Hoe dat op Geert Wilders toepasbaar was? Ja dat hij het opnam voor de normale burgers, de gewone burgers, volgens mij is hij daar niet de enige in. Volgens mij zijn er nog andere partijen die dat ook gewoon goed doen. Het is natuurlijk een goed verhaal. Dat is een held, Robin Hood.'

Man 2: 'Ja gewoon iemand die opstaat als het ware voor de andere mensen die steeds het gevoel hebben van: 'ik weet niet waar ik op moet stemmen'. (...) Gewoon een beetje desinteresse van politiek lijkt mij, en dat ze denken van: 'oh, kijk daar is iemand die er iets aan wil doen dan

stemmen we daar maar op' en dat is gewoon iemand die een beetje ja gewoon opstaat uit het normale volk en misschien dat je daar een beetje de link naar Robin Hood mee kan leggen.'

Man 3: 'Ja wat zij zegt van die Robin Hood, kijk misschien is dat hoe Geert Wilders zich presenteert maar dat is nog iets anders dan wat hij daadwerkelijk doet weet je wel. Zij heeft dat beeld van hem, dat idee, dat hij het kan maar of hij dat nu echt waarmaakt, ja dat is nog maar de vraag.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.5)

Sommige linkse stemmers zeggen dat Geert Wilders nog niets heeft bereikt, maar ze zeggen niet dat Geert Wilders en de PVV overbodig zijn. De PVV voegt wel degelijk iets toe. In een linkse focusgroep (1.9) wordt gezegd dat de PVV wel dingen bespreekbaar maakt en dat andere partijen hun beleid daarop aanpassen. In een andere linkse focusgroep (2.6) wordt in navolging van de advocaat uit fragment 2 gezegd dat Geert Wilders de vinger op de zere plek legt en dat hij één van de weinige is die daar het lef voor heeft.

Informanten vinden Geert Wilders een populist door zijn taalgebruik, het zaaien van angst en het aanvallen van de gevestigde orde. Geert Wilders moet niet als een Robin Hood worden gezien. PVV-stemmers vinden dat Wilders terecht de problemen benoemd en dan is het jammer dat anderen dat zien als het zaaien van angst. Soms gaat hij echter te ver en roept hij alleen wat het volk wil horen. Sommige linkse stemmers erkennen dat Wilders wel iets toevoegt, omdat er wel degelijk een problematiek is die aangepakt moet worden en waar meer aandacht voor moet komen. Er zijn uiteraard ook genoeg punten, zoals criminaliteit en geldverspilling, waar een linkse stemmer net als een PVV-stemmer ook een hekel aan heeft. De overeenkomsten tussen beide groepen lijken dan ook groter dan de verschillen. Het enige verschil is dat de linkse stemmer voor andere oplossingen kiest dan de PVV-stemmer.

4.7 De linkse elite en tekortkomingen van links

Uit hoe over Geert Wilders en de PVV wordt gesproken blijkt dat hij wordt gezien als een nieuweling. Op één of twee uitzonderingen na benoemt niemand dat Geert Wilders oorspronkelijk uit de VVD komt en voor die partij jarenlang Tweede Kamerlid is geweest. Wellicht weten veel jongeren dit niet, omdat ze toen Geert Wilders de VVD in 2004 verliet nog te jong waren. Als nieuweling neemt Geert Wilders het op tegen de gevestigde orde en spreekt hij van een linkse elite. Het bestaan van deze elite wordt betwijfeld. In een focusgroep zeggen PVV-stemmers:

Man 1: 'Die [elite] zal er wel bestaan, alleen krijg je daar niet veel van mee denk ik. Dat zal altijd achterkamertjespolitiek zijn en daar zal je nooit iets van mee krijgen.'

Man 2: 'Elite zal er zeker zijn, maar hij [Geert Wilders] creëert het nou ook zelf.'

Man 1: 'Ja.'

Man 3: 'Ik denk dat er altijd mensen van partijen wel van het pluche houden. Tuurlijk, als je dat onder elite wil scharen dan zal het er zijn. Alleen ik denk niet dat er echt een groep persoonlijk binnen de Tweede Kamer is die zoiets heeft van: 'wij zijn de elite' of die je als de elite aan kan wijzen. Dat denk ik niet, maar zoals hun al zeggen het zal er vast wel in zekere zin zijn. Alleen in de gewone wereld denk ik dat het er wel veel duidelijker is, de elite. Mensen met kasten van huizen, vier auto's en dan niet een simpel Opelje of een Fordje maar een BMW, Mercedes of een Audi.'

Man 2: 'Het is maar wat je ziet als elite of je bent heel rijk of zo, of dat je gewoon veel te zeggen hebt en de gevestigde orde bent. Dat is ook het verschil. Wat bedoelt hij dan precies met de elite? Ja dat moet dan ook duidelijker zijn.'

Focusgroep PVV, (3.3)

In een PVV focusgroep (4.4) wordt het enige concrete voorbeeld van de politieke elite gegeven. Een PVV-stemmer zegt dat D66, PvdA en GroenLinks een zelfgemaakt circuit vormen waarin baantjes worden doorgeschoven en wordt gezorgd dat men veel verdient. Als voorbeeld wordt de Amsterdamse PvdA-stadsdeelvoorzitter Fatima Elatik genoemd. Verder is het voor veel informanten moeilijk om te beargumenteren wat Geert Wilders bedoelt met de linkse elite en of deze bestaat. Het is blijkbaar toch iets waar de informanten geen zicht op hebben. Linkse stemmers zeggen het volgende over het bestaan van een elite:

Vrouw 1: 'Ja tja, ik denk wel dat er een elite bestaat maar dan denk ik meer aan een maatschappelijke klasse dan zeg maar links of rechts. Ja ik vind om de linkse partijen een elite te noemen dat vind ik een beetje raar. Dan moeten rechtse partijen ook een elite zijn.'

Man 1: 'Ik denk niet dat de linkse partijen voor de elite staat. Ik denk dat de linkse partijen ook juist voor de lagere klassen zich hard maken. Ik vind het nogal vreemd dat hij de linkse partijen als de elite afschildert.'

Man 2: 'De elite is een kleine selecte groep mensen die naar hun idee boven de rest staat en dat heb ik eigenlijk totaal niet bij linkse partijen. Misschien juist eerder bij een VVD of zo die voor de economie en vooral voor de rijkere mensen zijn. Dan zou ik eerder hun de elite vinden dan PvdA, GroenLinks en dat soort dingen.'

Man 1: 'Hij [Geert Wilders] noemde de PvdA op Twitter nog de Partij van de Arabieren en volgens mij zijn de Arabieren niet echt de elite in zijn ogen, dus hij spreekt zichzelf een beetje tegen. Hij kronkelt een beetje hoe het hem uitkomt.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.2)

In een andere linkse focusgroep (1.5) wordt gezegd dat Geert Wilders de elite uitlegt als een groep die nog in dingen blijft geloven die andere mensen al een tijdje hebben opgegeven, zoals de multiculturele samenleving. Het hele bestaan van de linkse elite is enigszins twijfelachtig vrijwel alle informanten, maar sommige linkse stemmers spreken wel van een afstand tussen de linkse partijen en hun achterban. Linkse stemmers herkennen dit door Wilders geschetste beeld meer dan zijn eigen achterban. Zo wordt in een PvdA/GroenLinks focusgroep (1.10) gezegd dat de linkse partijen beter moeten communiceren. Vooral veel duidelijker, zodat ook mensen die lager opgeleid zijn beter begrijpen wat de linkse partijen willen. Als ze snappen wat de linkse partijen willen dan zal er ook eerder op worden gestemd. In dit verband wordt in een andere linkse focusgroep (6.6) gezegd dat links duidelijk moet maken voor wie ze staan. Dat is in het verleden namelijk de ene keer de student, de andere keer de leraar en dan weer de arbeider geweest. Ook sommige PVV-stemmers spreken over de afstand tussen de burger en de gevestigde politiek. Zij zeggen daarover:

Man 1: 'Als iets niet goed gaat of niet zoals het volk het wil dan heeft de gevestigde politiek mijns inziens al gefaald.'

Man 2: 'Ik denk wel bij mezelf van: kom eens uit die ivoren toren en ga eens lekker zelf een keer om 11 uur in Rotterdam uit. Ga zelf eens een keer hier 's avonds kijken, want je ziet altijd alleen maar mooie praatjes met verkiezingen en dan komen ze altijd uit die ivoren toren en dan gaan ze allemaal steden bezoeken maar in de rest van de dingetjes zie je ze maar bizar weinig of het zijn allemaal openingen.'

Man 3: 'En naar de stad dan gaan ze, waar gaan ze dan heen, naar één of andere hiphopgroep of één of ander islamitisch buurtcentrum waar alles onwijs mooi is.'

Man 2: 'Ja waar alles opgeleukt en opgefrist is.'

Man 3: 'Ja en alles hartstikke goed en zo.'

Man 1: 'Maar als ze dan eens even Krooswijk inlopen dan hebben ze wel gelijk een hele andere mening.'

Man 2: 'En niet met tachtig journalisten en alles met een rode loper die is uitgerold en alles is schoongemaakt. Nee gewoon een keer onverwachts gaan zoals het is.'

Focusgroep PVV, (3.6)

Naast de kloof tussen linkse partijen en de kiezer is een grote zwakte van 'links' dat er volgens sommige informanten een gebrek aan een echte leider is. In linkse focusgroepen wordt vrijwel niet gesproken over Job Cohen. Wellicht dat ze die behoefte niet hebben, omdat Job Cohen momenteel niet al te populair is. Van PVV-stemmers krijgt Job Cohen behoorlijk wat kritiek te verduren. Al wordt ook aangegeven dat het eigenlijk niet om de 'poppetjes' zou moeten draaien. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: 'Nou als je ziet hoe hij [zichzelf in] bepaalde debatten presenteert en ook gewoon ja, Partij van de Arbeid, ik weet niet of dat invloed zou hebben op mij of ik daar iets positiefs van kan vinden.'

Man 2: 'Ik vind niet dat je puur moet kijken naar iemands kwaliteit. Anders krijg je meer zoiets als in Amerika, puur van hoe kan je het vertellen en daar heb je ook echt dat mensen helemaal opgemaakt worden en perfect moeten overkomen en dat is echt waar ze daar stemmen mee trekken.'

Man 3: 'Dat is waar maar hij is wel de leider van de partij en als je dan kijkt naar hoe hij praat en wat hij te vertellen heeft.'

(...)

Man 2: 'Daar hebben ze heel erg op ingespeeld, zijn gemis met debatteren, dan was hij drie seconden te laat en dan zeiden ze: 'hij weet het niet'.'

Man 3: 'Heb je dat fragment gezien, Job de Hakkelaar? Dan was hij echt een minuut bezig om uit zijn woorden te komen. Een volle minuut uh ah uh.'

Man 1: 'Dan schaffen we de tweede JSF af uh aan. Nee je moet natuurlijk wel een persoon hebben die een beetje helder overkomt die meteen weet wat hij zegt en niet iemand die zijn eigen verhaal niet eens goed weet. Als stemmer denk je dan ook: 'ik kan beter niet op hem stemmen want dan kan zijn partij ook slecht zijn'.'

Man 3: 'Als hij zelf niet kan zeggen wat hij vindt hoe zou hij het dan ooit uit moeten voeren?'

Man 2: 'Ja zo komt het wel over en dat heeft hem waarschijnlijk genekt.'

Man 3: 'Terecht.'

Focusgroep PVV, (4.6)

De linkse stemmers geven aan dat links een leidersprobleem heeft. Ze spreken nauwelijks over Job Cohen. Jolande Sap wordt in geen enkele focusgroep genoemd. Bij linkse stemmers lijkt het erop dat ze niet trots zijn op Job Cohen. PVV-stemmers zijn ronduit negatief over hem. Hij krijgt vooral kritiek op zijn presentatievaardigheden. Sommige linkse stemmers vinden dat de linkse partijen in de aanloop naar de verkiezingen meer op een lijn zouden moeten zitten, zodat ze makkelijker een blok kunnen vormen tegen 'rechts' en de kiezer zo meer duidelijkheid geven. Iedereen lijkt het erover eens te zijn dat de linkse partijen last hebben van een kloof met de burger. De informanten omschrijven de kloof niet als een scheiding tussen burgers en een linkse politieke elite, want de elite is eerder een maatschappelijke klasse dan een groep politici.

4.8 Toekomst van de PVV en vergelijking met de LPF

Waar er bij links sprake lijkt te zijn van een leiderschapsprobleem is dat bij de PVV in ieder geval niet zo. Geert Wilders 'is' de PVV wordt er in een linkse focusgroep (1.2) gezegd. De

PVV heeft nu succes, maar sommige linkse stemmers denken dat dat tijdelijk is omdat het zal afzakken. In een linkse focusgroep wordt besproken:

Vrouw 1: 'Nee, omdat hij gewoon ook niet met oplossingen komt, dus uiteindelijk valt hij toch door de mand. Hij kan wel mooie praatjes hebben maar als hij niets gedaan krijgt. Dat zien mensen ook wel, dus nee, ik ben niet bang voor hem.'

Man 1: 'Ja toen in het begin vond ik het wel heel erg opvallend hoe gemakkelijk hij zoveel mensen meekreeg en dat zou je niet verwachten dat zo'n iemand met zulke radicale ideeën zo snel zoveel stemmen krijgt, maar ja inderdaad wat je zegt, hij valt nu snel door de mand doordat hij niet echt met plannen komt en omdat hij natuurlijk niet in de regering is gekomen.'

Man 2: 'Ik denk over een paar jaar dan is het weer voorbij en ik heb het idee, dan is iedereen hem weer vergeten. Al weet ik dat niet maar.'

Man 2: 'Dan is in ieder geval het nieuwe eraf inderdaad.'

Vrouw 1: 'Ja dat is nu al.'

Man 2: 'Maar dat heb je bijvoorbeeld met Obama had je dat ook. In het begin was het echt van nu wordt alles anders en nu gaat alles veranderen en na een half jaartje was iedereen weer van: 'oh, ja ok'. Datzelfde is hier ook. In het begin is iemand heel populair en op een gegeven moment dan zwakt dat toch weer af en ik denk dat dat hetzelfde gaat bij Geert Wilders.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.5)

PVV-stemmers hebben wel vertrouwen in de toekomst van de PVV maar willen wel graag dat de PVV zijn organisatiestructuur aanpast. Er moet nog een persoonlijkheid komen naast Geert Wilders. In alle focusgroepen worden vrijwel nooit namen genoemd van PVV'ers. Dion Graus en Hero Brinkman komen een keer voorbij, maar dat is het. Nu moet hier wel de kanttekening bij worden geplaatst dat het waarschijnlijk is dat men ook van andere partijen maar weinig namen kent. PVV-stemmers bespreken hierover:

Man 1: 'Ik zou graag zien dat de PVV wat democratischer wordt dus ik stem zeker niet alleen op Geert Wilders. Kijk Geert Wilders is onderdeel van de PVV maar ik stem op de PVV.'

Man 2: 'Ik mis ook eigenlijk nog iemand naast Geert Wilders die ik aansprekend vind. Geen Hero Brinkman.'

Man 1: 'Nee alsjeblieft niet.'

Man 2: 'Of Dion Graus of hoe heet die vrouw die spreekt mij ook nog niet genoeg aan. Ik mis nog wel iemand, je hebt doorgaans binnen een partij nog wel een aantal mensen die je aan kunt wijzen die je aanspreken en dat is wel.'

Man 1: 'Meestal zijn het toch de mensen die vaak aan het woord komen of de partijleiders die je kent. Tenminste ik zou nu niet van de PvdA even vijf mensen kunnen noemen.'

Man 2: 'Nee Geert Wilders, dat bedoelde ik, er is ook eigenlijk niemand die.'

Man 3: 'Als hij weg zou vallen dan krijg je LPF gebeuren. Dan gaat iedereen zeggen dat hij de beste is, of weet ik wat, en dan is het klaar.'

Man 1: 'En daarom moet ook die partij democratischer worden, want dan komen er ook gewoon veel meer goede politici en dan heb je dus ook een tweede of een derde man erbij die wat bekender wordt en die mensen ook herkennen en dan ja, dan is het wel beter.'

Man 2: 'Ja het is wel, nog een keer over die korte bestaansgeschiedenis. Hij heeft natuurlijk wel de kar getrokken vanaf het begin dus het is ook niet zo gek dat er nog, dat hij eigenlijk de enige is die nog [de echte leider is].'

Focusgroep PVV, (3.9)

In een andere PVV focusgroep wordt gezegd dat het tijd is voor een jeugdbeweging om zeker te zijn van goede opvolging. Veel PVV-stemmers zijn namelijk bang dat Geert Wilders iets overkomt. De vergelijking met Pim Fortuyn wordt dan ook al snel gemaakt. Over de toekomst van de PVV zeggen de PVV-stemmers:

Man 1: 'Weet je, soms ben ik wel bang dat hij een kogel door zijn kop krijgt.'

Man 2: 'Ja.'

Man 3: 'Maar dat zou zijn eigen standpunten ontzettend verduidelijken.'

Man 2: 'Ja maar dan is er niemand meer om dat standpunt verder te.'

Man 1: 'Dan heb je, of iedereen houdt zijn mond, of er komt gewoon een volgende persoon die nog erger is, denk ik.'

Man 3: 'Als er dan nog iemand komt denk ik dat die ontzettend veel stemmen vangt, want dat is echt het ultieme voorbeeld dat hij gelijk zou hebben.'

Man 2: 'Ja dat is waar, maar dan krijg je weer hetzelfde probleem als met Fortuyn, dan valt de eerste man weg en verder er is eigenlijk niemand die de plaats kan vullen.'

Man 3: 'De partij zal dan inderdaad afsterven.'

Man 2: 'Ja ik vind wel dat Wilders dat probleem op zou moeten lossen door de jeugdbeweging van wat Brinkman wou doen en ook gewoon de partijleden wat meer macht geven maar hij probeert het allemaal bij zichzelf te houden. Dat snap ik ook wel, want hij heeft het al een keer geprobeerd met een aantal van die mensen en die hebben het vertrouwen redelijk beschaamd. Ik snap het wel, maar ik zeg: het zou wel beter zijn als hij in elk geval een vervanger zou hebben, zeg maar.'

Man 1: 'Ja.'

Man 2: 'Ja, want die dag komt er dat hij de kogel krijgt.'

Focusgroep PVV, (4.9)

Ondanks dat de informanten nog jong waren toen de LPF onder leiding van Pim Fortuyn het Nederlandse politieke landschap opschudde vinden met name de PVV-stemmers dat Geert Wilders met zijn PVV een soort opvolger van Fortuyn is. De informanten hebben moeite om te beargumenteren waarom zij dit vinden. PVV-stemmers zeggen over deze opvolging:

Man 1: 'Nou ja, Pim Fortuyn vroeger nog ook.'

Man 2: 'Ja maar ja, dat is helaas niet zo geweest, zo geworden. Dan staat er iemand op. Ik had liever, als hij nog zou leven dan had ik Pim Fortuyn gekozen.'

Man 1: 'Ja is toch ook wel anders. Pim Fortuyn had nog wel meer belangrijke standpunten.'

Man 3: 'Ja.'

Man 1: 'Dat was niet echt zo specifiek de islam en bij Geert Wilders is dat wel.'

Man 2: 'En bij Geert Wilders is het de islam en hij zei gewoon: 'de grens moet dicht'. Dat is wel een groot verschil ja. Geert Wilders is meer islam en bij Pim Fortuyn was het gewoon iedereen.'

Man 1: 'Bij Pim Fortuyn, volgens mij had niemand er echt een hekel aan. Ja één iemand. Als je kijkt naar Geert Wilders wat die allemaal.'

Man 2: 'Nou ja, ik weet niet of dat één iemand is geweest. Ik denk dat er wel meer achter zit dan dat wij denken.'

Man 1: 'Volgens mij was dat niet zo erg als dat je nu bij Geert Wilders hebt bijvoorbeeld. Dat was toch onverwacht dat hij neergeschoten werd. Hij had totaal geen beveiliging en als je kijkt naar Geert Wilders dan lopen er 10 bodyguards omheen.'

Man 2: 'Ja maar dat is natuurlijk ook weer een leermoment geworden.'

Focusgroep PVV, (5.4)

Ook bij linkse stemmers leeft het idee dat het moeilijk zal zijn voor de PVV om zonder Geert Wilders door te gaan. Linkse stemmers zeggen:

Vrouw 1: 'Ik denk dat het ook wel komt omdat de PVV niets is zonder Geert Wilders. Ik denk dat er weinig PVV overblijft. Zelfde als bij Pim Fortuyn. Als dat bij GroenLinks of bij de PvdA gebeurt dan is dat nog steeds heel erg, maar de partij is zo stabiel dat die gewoon overgenomen wordt door iemand anders dus daardoor is het effect minder groot. De gevolgen zijn minder groot.'

Man 1: 'Sowieso speelt Geert Wilders ook al continu in op de emoties van mensen en bij de PvdA en GroenLinks is [het] meer een weloverwogen keuze en minder emotioneel dat je daar voor kiest en dat zal ook wel meespelen.'

Vrouw 2: 'Het is trouwens wel afwachten op het moment dat iemand Wilders een keer door zijn hoofd schiet. Ja dat kan echt elk moment gebeuren.'

Vrouw 3: 'Hij heeft al zoveel doodsbedreigingen op zijn adres gehad.'

Vrouw 2: 'Er hoeft er echt maar één te zijn, maar voor hetzelfde geld gaat hij nog jaren mee hoor, maar ik kijk niet raar op ja.'

Man 1: 'Wat dat betreft, dat je ook zegt: 'ik kijk er niet van op'. Het wordt al bijna normaal en dat is echt erg. Pim Fortuyn ja, en toen Theo.'

Vrouw 3: 'Toen stonden we er allemaal nog van te kijken van: hoe kan dit in Nederland, weet je wel.'

Vrouw 2: 'Dat heeft het ook aangewakkerd natuurlijk. Daar heeft Geert zijn succes ook aan te danken, denk ik.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (1.12)

Een probleem van de PVV is dat ze er nu langzamerhand niet onderuit komen om dingen te doen waar ze zelf tegen zijn. Dat zien zowel de linkse stemmers als de PVV-stemmers. Voor veel PVV-stemmers is het moeilijk om dan toch positief te blijven over de PVV. Er zijn dan ook geen PVV-stemmers die vol overtuiging roepen dat Geert Wilders nooit de kant van de gevestigde orde op zal gaan. De vrees onder sommige PVV-stemmers is dat dit toch gaat gebeuren. Door PVV-stemmers wordt gezegd:

Man 1: 'Dat [of PVV tot de elite of gevestigde orde gaat horen] zal in de loop van de jaren blijken of dat wel of niet zo is.'

Man 2: 'Ja dat kun je pas over een aantal jaren zeggen of zij zich ook zo manifesteren of niet.'

Man 3: 'Als je zo ageert tegen die mensen die dat al gedaan hebben en je doet dat over twee, drie jaar bijvoorbeeld zelf, dan kan je de donder op zeggen dat dat gevolgen gaat hebben voor die politieke partij, tenminste voor mij wel. Ik bedoel, als jij nu fel daartegen bent en je gaat het over drie jaar zelf doen dan ga ik ook twee keer nadenken van: hmmm ah, daar moet ik het ook niet van hebben.'

Man 2: 'De kans is best groot dat door de jacht naar zetels dat uiteindelijk de PVV heel dicht tegen die elite aan komt te zitten hoor. Dat denk ik, je kan nog zoveel idealen en standpunten hebben maar als jij je zetels daarmee niet wint ja, dat heb je nu toch ook al een beetje gezien dat ze punten inleveren hier en daar om meer zetels te veroveren om meer zeggenschap te krijgen dat zal in de loop der jaren alleen maar sterker worden, denk ik, waardoor ze toch dicht tegen die zogenaamde elite aan komen te zitten en misschien ook wel moeten om te blijven bestaan, denk ik.'

Man 3: 'Direct na de verkiezingen toch al met de AOW leeftijd. Kijk voor mij persoonlijk was dat niet echt een punt waarom ik op hun heb gestemd, kijk 21, ik zit nog lang niet in de buurt daarvan en iedereen moet meer betalen dus dat zit er wel logischerwijs aan te komen maar ja, hij heeft het wel beloofd en direct na de verkiezingen is hij gelijk gedraaid, ja niet handig. Ik bedoel er zijn ook heel veel ouderen die op de PVV stemmen voor de ouderenzorg en ook het standpunt van de AOW en dat ze zich niet veilig voelen ja. Als je dan al gelijk op zo'n belangrijk punt draait, ja voor mij had het geen invloed op mijn beslissing. Ik had niet naderhand zoiets van: hè verdorie had ik nou maar niet op de PVV gestemd maar ja voor veel mensen zal dat waarschijnlijk wel zo zijn geweest, dat ze na de verkiezingen gelijk zoiets hadden van: 'daar gaat mijn stem'.'

Focusgroep PVV, (3.4)

Een kenmerk van een populistische leider is dat hij of zij een afkeer heeft van traditionele partijstructuren. Bij Geert Wilders is dit ook het geval. Als het aan de PVV-stemmers ligt moet dit veranderen om de toekomst van de PVV te garanderen. Dat Wilders de afgelopen jaren de touwtjes strak in handen heeft gehouden en alle beslissingen heeft genomen is volgens de PVV-stemmers geen probleem, want interne problemen ontstaan snel bij een nieuwe partij. Dat is ook bij de PVV gebleken. LPF-toestanden liggen op de loer. PVV-

stemmers achten de kans redelijk groot dat Geert Wilders hetzelfde gaat overkomen als Pim Fortuyn. Met een jongerenpartij of de mogelijkheid lid te worden van de partij kunnen nieuwe leiders intern worden opgeleid. De PVV kan dan in de toekomst mee gaan regeren. Sommige linkse stemmers denken dat het succes van de PVV tijdelijk. De PVV kan moeilijk voorkomen dat ze dingen moeten doen waar ze zelf al jaren tegen ageren. Wanneer dat gebeurt is het voor veel PVV-stemmers moeilijk om positief over de PVV te blijven. Sommige linkse stemmers denken dat de PVV uiteindelijk ook net als de gevestigde orde wordt. PVV-stemmers hopen van niet, maar in de afgelopen jaren hebben ze er soms wel tekenen van gezien.

4.9 De Nederlandse compromissencultuur

Het opgeven van het standpunt van de AOW leeftijd, een dag na de verkiezingen, is voor veel PVV-stemmers een gevoelig punt. Geert Wilders brak daarmee een belofte naar de kiezer. Om toch positief te kunnen blijven over de PVV wordt de verklaring door PVV-stemmers gezocht in het Nederlandse politieke systeem. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: 'Ja dat wel, maar ja dat is ook weer een beetje een partij als de VVD hè, dat is ook eigenlijk een beetje voor de rijke mensen eigenlijk. Zorgen dat die het goed hebben dus dat is wel lastig als die eigenlijk [nu als grootste partij] de leiding hebben. Maar ja, de PVV gaat er dan wel een beetje tegenin, maar die kunnen ook niet tegen alles ingaan want dat is natuurlijk ook weer een beetje achterkamertjespolitiek van: 'als jullie dit doorlaten dan krijgen jullie dit'.'

Man 2: 'Daar ben ik het niet mee eens. Ik vind de PVV altijd wel eerlijker dan andere partijen.'

Man 1: 'Dat is niet helemaal waar. De PVV heeft ook al een paar keer gehad van: 'dit standpunt houden we aan' en uiteindelijk draaien ze.'

Man 2: 'Ja maar nee, luister, er moet altijd water bij de wijn komen.'

Man 1: 'Ja altijd.'

Man 2: 'Je kunt niet 100 procent blijven staan zonder compromissen te sluiten, maar ze zijn er wel altijd eerlijk over geweest. Het is wel altijd van: 'luister, we hebben dat opgegeven om dat te doen'. Het is niet zo van ja maar even.'

Man 1: 'Ja maar dat is vaak achteraf en dan is het alweer te laat.'

Man 3: 'Ja maar als hij iets zegt dan meent hij het ook dan blijft hij wel bij zijn standpunt.'

Man 2: 'Ja maar ook weer niet altijd want hij heeft de AOW tot 67 toch weer door laten gaan.'

Man 1: 'Terwijl hij eigenlijk 65 wilde aanhouden.'

Focusgroep PVV, (5.3)

In een andere PVV focusgroep wordt ook gesproken over het water bij de wijn doen in de Nederlandse politiek. PVV-stemmers zien dat dit onvermijdelijk is, maar ze vinden het wel jammer. Zij zeggen:

Man 1: ‘Nee eigenlijk niet. Eerst toen hij net op het grote toneel verscheen eigenlijk was het echt net als Pim Fortuyn met zijn eigen standpunten en het zal hem worst wezen wat de rest zegt, maar nu zie je sowieso dat als je in een coalitie terecht komt, dan moet je zelf ook toegeven, anders kan je niet regeren en dan ja sloeg hij in één keer heel erg om voor mijn gevoel. Meer van een extremist naar een populist zeg maar, dus alles waar hij stemmen mee zou kunnen vangen, ook al correspondeerde het totaal niet met elkaar, daar was hij voor. Ik vind het, ik vond het een goede leider omdat hij gewoon zijn eigen standpunten had en zich niet zo liet meeslepen met de rest maar dat ja, dat blijkt nu toch weer heel erg tegen te vallen. Was ook wel te verwachten natuurlijk. Ja dat vind ik gewoon jammer eigenlijk.’

Man 2: ‘Dat is altijd in de Nederlandse politiek.’

Man 1: ‘Ja dat is gewoon zo.’

Man 2: ‘Maar ja van de andere kant kan je ook niet verwachten dat hij alles krijgt uit zijn partijboekje zeg maar dat die andere partijen niets meer terugwillen. Voor wat, hoort wat.’

Man 1: ‘Ja dat is zo.’

Man 2: ‘Ik vind het jammer dat hij deze dingen doet, maar ik snap wel dat hij concessies doet.’

Man 1: ‘Maar dat doet hij nadat de mensen op hem gestemd hebben vanwege bepaalde redenen. Die laat hij daardoor een soort van in de steek.’

Man 2: ‘Ja dat is waar, maar dat heb je met de VVD, PvdA, GroenLinks dat heb je met alle partijen. Altijd water bij de wijn.’

Focusgroep PVV, (4.3)

Ook linkse stemmers begrijpen dat de PVV concessies moet doen. Een logisch verschil met PVV-stemmers is dat zij niet benadrukken dat dat jammer is. Hij moet wel, omdat anders niemand met hem samen wil werken. Zij zeggen:

Man 1: ‘De PVV toen met zijn breekpunten en na een dag liet hij dat al vallen, dat van 65, dan denk ik ook van: dan is het geen breekpunt.’

Vrouw 1: ‘Als je zijn programma echt goed door gaat kijken naar de dingen die echt uitvoerbaar zijn en waar hij nu echt belang aan hecht dan denk ik niet dat dat zo heel veel afwijkt van andere partijen dan komt het toch wel heel dicht bij bijvoorbeeld de VVD op sommige punten ja.’

Vrouw 2: ‘Nou ja, hij moet nou toch gaan regeren, zeg maar, dus hij moet wel.’

Vrouw 1: ‘Hij beseft wel dat hij op deze manier nooit ergens binnenkomt.’

Vrouw 2: ‘Ja dus dat denk ik. Als hij nou weer zo gaat doen, dan wil niemand met hem samenwerken en dan kan hij het helemaal wel schudden. Nu heeft hij tenminste nog iets om aan vast te houden dus dat denk ik.’

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (1.5)

Sommige PVV-stemmers staan sceptisch tegenover de rol van de PVV als gedoogpartner en de concessies die daarvoor moesten worden gedaan. Zij vragen zich af of de PVV niet te veel heeft moeten inleveren voor de invloed die ze nu hebben. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: ‘Toen die tijd dacht ik: hij kon niet anders want anders had hij geen zeggenschap, want niemand wilde sowieso direct met hem regeren en ook al helemaal niet omdat dat een breekpunt was, maar nu heb ik zoiets van: ja weet je, je hebt nu ook niet veel te vertellen als gedoogpartij. Mensen zeggen wel van ja de PVV houdt de coalitie in zijn greep. Ik heb er niet veel van gezien. Ik weet niet, misschien dat jullie iets gemerkt hebben? Dat de PVV dingen heeft doorgedrukt.’

Man 2: ‘Het wordt voor veel PVV-stemmers afwachten, dat wanneer ze eenmaal niet meer van de zijlijn staan te schreeuwen, bij wijze van spreken, en echt in de coalitie, dan moet ik het nog zien hoe zij standhouden en standhouden met hun eigen punten.’

Man 3: ‘Ik denk dat het onderdeel is van het politieke systeem. Hoe dat gecreëerd wordt.’

Man 2: ‘Ja en we moeten ook niet vergeten, voor veel mensen is het een gevoelskwestie, die zien dat aan en denken we worden genaaid. Vergeten waarschijnlijk dat het nog steeds politiek is en ja ik moet het nog zien eerlijk gezegd.’

Focusgroep PVV, (3.5)

Het is afwachten of de achterban de PVV trouw blijft wanneer vaker beloftes worden gebroken en wanneer de PVV meer op de gevestigde orde zou gaan lijken. PVV-stemmers vinden het jammer wanneer Geert Wilders beloftes niet nakomt, maar zolang ze het op de Nederlandse compromissencultuur kunnen schuiven dan kunnen ze er nog mee leven. Veel PVV-stemmers snappen dat er water bij de wijn moet worden gedaan, maar als het dan gebeurt dan is het moeilijk om de PVV te blijven verdedigen. Linkse stemmers snappen ook dat het onvermijdelijk is dat compromissen moeten worden gesloten en voor hen is dit een bewijs dat Geert Wilders niet waar kan maken wat hij zegt. Zowel de linkse als de PVV-stemmers zien dus hetzelfde, namelijk dat Geert Wilders compromissen sluit en dat dat tegen zijn eigen woorden ingaat. De verklaringen daarvoor zijn verschillend. De PVV-stemmers houden het bij de politieke cultuur, terwijl de linkse stemmers het ook afschuiven op Wilders zelf.

4.10 Betrouwbaarheid van politici

Het is niet zo dat de concessies van de PVV om tot een gedoogakkoord te komen direct leiden tot de conclusie dat Geert Wilders onbetrouwbaar is. Onder vrijwel alle informanten leeft het gevoel dat politiek nu eenmaal zo in elkaar zit. Neemt niet weg dat er wel degelijk onbetrouwbare politici zijn volgens de informanten. Tussen linkse stemmers en PVV-

stemmers zit maar weinig verschil in hoe zij aankijken tegen eigenschappen van politici. Wat dat betreft verschilt het niveau van cynisme niet bijzonder veel. In een focusgroep (2.3) wordt door een linkse stemmer gezegd dat ze er ‘allemaal een beetje zitten om hun eigen partij groot te maken’. De linkse stemmer geeft als voorbeeld dat de leiders van het CDA er alles aan hebben gedaan om het gedoogkabinet er doorheen te krijgen. Politici doen voor een groot gedeelte wat hun het beste uitkomt. Onder PVV-stemmers zijn dezelfde soort geluiden te horen. Ook wordt aangegeven dat de burger daar moeilijk zicht op heeft. Dat is wellicht de reden waarom de informanten zelden heel stellig spreken over onderwerpen als betrouwbaarheid en zakken vullen. In een PVV focusgroep wordt het volgende besproken:

Man 1: ‘Ik denk dat er sowieso politici zijn die niet helemaal eerlijk zijn en die ook niet vies aankijken tegen het zakken vullen. Alleen ik denk ook niet dat wij het goed te zien krijgen. Ik bedoel, draaiers zie je natuurlijk heel gemakkelijk in debatten, dat zie je meteen en dat heeft de PVV zelf ook gedaan met het AOW standpunt, dat zie je meteen, dat is nooit mooi maar echt graaiers, bijvoorbeeld als je de verhalen hebt gehoord, wat Maxime Verhagen heeft gedaan met die onderhandelingen om een coalitie te krijgen, ja dat vind ik ook niet netjes.’

Man 2: ‘Maar we hebben natuurlijk de vraag: wat is eerlijk en wat is oneerlijk? Ik denk dat we ook te weinig inzicht hebben in het hele politieke spelletje en dat voor ons dingen heel oneerlijk en eerlijk overkomen maar dat het waarschijnlijk al jaren zo gaat en politiek ook zo in elkaar steekt, helaas.’

Man 1: ‘(...) Wij stemmen op partijen, zij vertegenwoordigen ons dat zij in naam van ons iets mogen zeggen en dan vind ik dus als wij iets eerlijk of oneerlijk vinden, volgens onze normen en waarden, zou dat daar [binnen de politiek] precies hetzelfde moeten zijn, dat vind ik. Dat is misschien niet altijd zo, dat weet ik ook wel, maar zo zou het wel moeten zijn.’

Man 2: ‘Ik ga er toch altijd van uit dat ze er een bepaald doel mee hebben en het is soms een beetje een vies spelletje, maar ja.’

Man 1: ‘Net zoals, ben ik toch die naam kwijt van die meneer van het CDA, die er uit is gestapt in de onderhandelingen, die eerst nog naast Geert Wilders [zat]. Waren ze aan het onderhandelen en wat is het een week later of zo stapt hij het CDA uit en later werd bekend dat dat onder druk van meneer Verhagen is gebeurd want het CDA moest en zou.’

Man 3: ‘Die minister van Volksgezondheid.’

Man 1: ‘Ja meneer Ab Klink ja. Nou is ook niet netjes. Ik bedoel, als meneer Klink niet met de PVV samen wil werken heeft hij ook het recht om dat te zeggen en dan moet niet zijn mond gesnoerd worden door hoe heet hij nou, jullie begrijpen wel wie ik bedoel, meneer Verhagen.’

Focusgroep PVV, (3.12)

Tussen politici zitten veel verschillen en soms is niet duidelijk of een politicus iets doet, omdat hij onbetrouwbaar is of omdat het bij zijn werk als politicus hoort. Zoals uit het vorige

citaat blijkt, is dat bij het CDA onduidelijk wanneer het gaat over de onderhandelingen voor het gedoogkabinet. Het volgende citaat laat goed zien dat het niet makkelijk is om te beargumenteren of politici te vertrouwen zijn of niet. Linkse stemmers zeggen:

Man 1: 'Of politici te vertrouwen zijn, ja dat vind ik lastig. Wat dat betreft heeft Cohen me ook teleurgesteld sinds het moment dat ik op hem gestemd heb. De laatste verkiezingen [Provinciale Staten] heb ik dan ook niet op de PvdA gestemd. Toen was hij nieuw en hij kwam heel krachtig over, maar het is echt een beetje minder geworden wat dat betreft.'

Man 2: 'Ik denk ook dat politici niet per definitie te vertrouwen of niet te vertrouwen zijn, maar er is gewoon een verschil tussen politici die politicus worden omdat ze echt ergens voor staan en iets voor de maatschappij willen doen en politici die gewoon een goede baan willen. Naar mijn idee is het ook zo dat heel veel mensen die bij de PVV zitten, bijvoorbeeld als je die lijst ziet en die mensen die daar zitten. Ik denk niet dat het allemaal is dat ze het zo verschrikkelijk belangrijk vinden dat het goed gaat met Nederland en ik denk dat ze gewoon een goed salaris willen hebben, dus daar zit een beetje het verschil in. Het is ja, het is aan iedereen voor zich om te beslissen, vind ik, of een politicus betrouwbaar of niet is.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (2.7)

De eigen partij wordt door zowel linkse stemmers als PVV-stemmers niet opgehemeld wat betreft de betrouwbaarheid van politici. Betrouwbare politici worden gewaardeerd, ook buiten de eigen partij. Een PVV-stemmer zegt over Paul Rosenmöller:

Man 1: 'Ik wil nog wel even zeggen dat Paul Rosenmöller van GroenLinks, die is er al een tijdje mee gestopt, dat vond ik ook een betrouwbare en integere politicus. Zo kwam hij in elk geval wel over. (...) Nou niet per se [een complimentje] voor links maar gewoon voor hem en de manier waarop hij zijn standpunten uitdroeg en hij is altijd standvastig gebleven en zelfs als niemand het met hem eens was vond hij het toch nog steeds en wilde hij dat gewoon zeggen en daar heb ik gewoon respect voor. Of ik het nou eens ben met wat hij dan zegt of niet, daar gaat het niet om in dit geval.'

Focusgroep PVV, (4.11)

Wat betreft het doorschuiven van baantjes en het verdienen van geld wordt geconstateerd dat het voorkomt, maar ook hier is sprake van een soort acceptatie. Uiteraard zijn informanten het er niet mee eens, maar ze hebben het gevoel dat er niets aan te doen is. Het komt overal voor en sommigen zeggen dat ze hetzelfde zouden doen. Sommige linkse stemmers zeggen dat het onterecht is dat Geert Wilders het aan de linkse partijen toeschuift, want het komt overal voor. Linkse stemmers zeggen:

Vrouw 1: 'Ik vind juist bijvoorbeeld dat de SP daar heel erg tegen is en dat is echt links, dus ik vind dat een beetje vreemd. (...) Ik vind dat ook de hele maatschappij steekt zo wel in elkaar en of dat nu per se links en zijn elitegroep is. Ik denk zelfs: wij komen nog weleens aan een baantje ergens omdat we iemand kennen.'

Vrouw 2: 'Dat gebeurt overal. Het is gewoon een netwerk.'

Vrouw 1: 'Ja.'

Vrouw 2: 'Ja dat zal overal gebeuren, ook bij hem.'

Vrouw 1: 'Maar op wat voor schaal dat dan is en of dat dan alleen aan de elite ligt, zoals hij [Geert Wilders] het brengt, weet ik niet.'

Vrouw 2: 'Gewoon om negatief erover te doen zeg maar.'

Vrouw 3: 'Ik denk dat als je begint met de politiek, dat als je er in stapt, dat je dan nog best idealistisch bent. (...) Ja kijk, als je later weer onderzoek doet naar bepaalde partijleden en bepaalde mensen zul je vast wel zien dat ze iets verkeerd hebben gedaan. Dat is menselijk. Je kan niet verwachten dat iedereen perfect is.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (6.4)

Onder PVV-stemmers is eenzelfde stemming waar te nemen. Ook zij vinden dat het eigenlijk niet goed is dat er baantjesjagers en zakkenvullers zijn, maar dat het wel een menselijke eigenschap is om voor het geld te gaan. Sommige PVV-stemmers geven aan dat ook Geert Wilders niet heilig is. In een focusgroep wordt door PVV-stemmers over bijbaantjes gesproken:

Man 1: 'Dat komt vooral door die bijbaantjes, volgens mij, want sommigen hebben er 10 bijbaantjes bij. Ik vind eigenlijk dat dat ook niet moet kunnen. Ik vind, je moet je wel richten op wat je doet en niet daar gaan zitten en in die commissie en dat bestuur, want dat is gewoon graaien. Ik bedoel.'

Man 2: 'Ja maar dan moet ik wel heel eerlijk zeggen: jij mag ook vier baantjes nemen als je wilt.'

Man 1: 'Ja maar goed, als je tien bijbanen hebt, hoe kun je dan overal echt tijd voor hebben?'

Man 2: 'Dat is wat anders ja.'

Man 1: 'Dat is ook weer zoiets.'

Man 2: 'Ja nou als het om geld gaat wordt iedereen heel erg gevaarlijk en iedereen moet gewoon zoveel geld verdienen als dat hij kan verdienen. Dat is ook weer geen goede mentaliteit, maar ik zou ook geen nee zeggen tegen drie extra commissies waar ik in één keer twee keer zoveel salaris krijg.'

Man 1: 'Tegen geld zegt niemand nee.'

Man 2: 'Kijk luister, daar doe je toch niks tegen.'

Man 3: 'Maar als linkse partij ga je meer voor gelijkheid en voor de armen en als je dan veel verdient, vind ik dat toch wel iets anders dan als je zelf ook voor de rijken bent en dan zelf ook veel verdient ja.'

Man 1: 'Ik geloof, Geert Wilders zegt ook van: 'geen bijbanen', maar nou was toen laatst volgens mij ook toevallig uitgekomen dat hij nog een bedrijfje ernaast had, dus ja dan denk ik ook van: je zegt het tegen anderen maar ondertussen houd je er zelf ook iets op na zonder het te melden.'

Man 2: 'Ja daarom zeg ik al. Dat is dan inderdaad, iedereen verdient extra bij en als ze het kunnen doen dan doen ze het, iedereen. Of dat je nou Jezus zelf bent. Iedereen die doet dat gewoon.'

Focusgroep PVV, (5.6)

In de voorgaande citaten wordt politici direct of indirect verweten dat ze soms op eigen houtje opereren met hun eigen belang voorop. Als dat zo is, dan is het de vraag of politici wel luisteren naar het volk. Ook hier is de houding van veel informanten bij beide groepen hetzelfde. Informanten proberen zich erover uit te spreken, maar ze hebben weinig ideeën over hoe het in de praktijk zit. In een focusgroep (1.6) zegt een linkse stemmer dat je natuurlijk niet naar iedereen kan luisteren. Je kunt het nu eenmaal niet iedereen naar de zin maken. Een linkse stemmer zegt dat het misschien beter is om niet naar iedereen te luisteren, want dan stel je mensen toch teleur. In een andere linkse focusgroep wordt besproken dat politici op zich wel luisteren, maar dat het niet mogelijk is iedereen tevreden te stellen waardoor het lijkt alsof er niet wordt geluisterd. Linkse stemmers zeggen:

Vrouw 1: 'Er wordt zeker geluisterd, ja geluisterd wordt er wel, denk ik. Ik denk ook dat je anders ook niet zoveel zou kunnen en het is ook nodig om mensen achter je te krijgen, maar of ze daar ook echt iets mee doen.'

Vrouw 2: 'Ja geluisterd wordt er wel.'

Vrouw 1: 'Het zijn vaak ideaalbeelden denk ik.'

Vrouw 2: 'Het is niet vaak dat ze mensen dan ook tevreden stellen daarmee, studiefinanciering en zo, dan heb ik het gevoel dat er naar de studenten niet echt is geluisterd maar ja je hebt altijd wel iemand die je benadeelt denk ik.'

Focusgroep PvdA/GroenLinks, (6.9)

Het volgende citaat laat zien dat PVV-stemmers niet veel verschillen met linkse stemmers wat betreft betrouwbaarheid en luisteren. Beiden vinden dat het niet mogelijk is om iedereen zijn zin te geven. PVV-stemmers zeggen:

Man 1: 'Ze proberen het, maar luisteren niet altijd. Altijd hun eigen hachje, dat is individueel denk ik. Dat is met alles zo.'

Man 2: 'Zeker als ze op het pluche zitten.'

Man 1: 'Je kan het niet iedereen 100 procent naar zijn ideaal maken dat kan gewoon niet, dus het is altijd een afweging van.'

Man 2: 'Ja, er worden altijd wel compromissen gesloten, dat klopt, maar ik denk wel dat er sommige partijen inderdaad echt zijn die gewoon doen, tenminste proberen te doen, wat hun achterban ook wil. Ik denk dat je dat ook vooral bij de SP ziet, bij de PVV, nou is de SP helemaal niet mijn partij maar volgens mij zie je dat daar wel gewoon duidelijk dat het gewoon gaat zoals de algemene SP stemmer het wil.'

Man 3: 'Het is ook maar hoe je het ziet, hoe je naar de mensen luisteren ziet. Als dat betekent dat een partij elke dag de wijken intrekt en langs de deuren gaat of de statistieken erbij pakt. Ik heb het gevoel dat de mensen denken dat als een politieke partij luistert dan komen ze echt naar ons toe dan gaan ze echt met ons aan de koffie zitten en naar ons persoonlijke verhaal luisteren, maar ik denk niet dat dat altijd mogelijk is.'

Man 2: 'Nee natuurlijk niet.'

Man 3: 'Ik denk dat in de basis partijen echt wel naar het volk luisteren en daar hun standpunten op formuleren. Ik denk het wel.'

Focusgroep PVV, (3.13)

Het is voor de informanten heel moeilijk om een beeld te schetsen van de betrouwbaarheid van politici. Er zijn volgens hen zeker onbetrouwbare politici en er zijn politici die voor het geld gaan. Zowel linkse stemmers als PVV-stemmers leggen zich daar over het algemeen bij neer en sommigen geven aan dat ze het zelf ook zouden doen. Vaak is niet duidelijk of iets onbetrouwbaar is of bij het werk van een politicus hoort. Wanneer een politicus wordt verweten dat hij of zij er alles aan doet om zijn eigen partij groot te maken dan kan dit als iets negatiefs worden gezien, maar aan de andere kant is dit ook de taak van de politicus en vaak ook in het belang van de achterban. Vooral PVV-stemmers geven aan dat partijen en politici goed moeten beseffen dat ze het volk vertegenwoordigen en dat ze dus zoveel mogelijk moeten doen wat het volk wil. Als het beeld is dat een politicus dat doet dan wordt dit gewaardeerd, ook als het een politicus van een andere partij is. Er zijn geen informanten die alleen hun eigen partij ophemelen.

5. Conclusie en discussie

5.1 Inleiding

Dit onderzoek startte vanuit het idee dat cynisme een grote rol speelt bij hoe burgers politiek ervaren en dat burgers daar niet vaak bij stilstaan. In dit onderzoek is specifiek gekeken naar hoe jongeren reageren op mediabeelden, waarin cynisme voorkomt, en hoe ze deze beelden interpreteren. Jongeren moeten zich nog politiek vormen en dat doen ze voor een deel op basis van mediabeelden. Bestaand onderzoek laat twee verschillende visies zien met betrekking tot de invloed van mediabeelden op gevoelens van cynisme. De ene visie zegt dat mediabeelden zouden zorgen voor toename van cynisme. Een andere visie is dat mediabeelden zorgen voor meer politieke kennis en op die manier zorgen voor een afname van cynisme. De verschillende visies ontstaan door verschil in gekozen onderzoeksmethodes, waarbij vooral de context onderbelicht is gebleven. Om dit op te lossen luidde de conclusie dat receptieonderzoek nodig is om meer duidelijkheid te krijgen.

Het zijn vooral de rechts-populistische partijen die cynisch zijn. Cynisme komt tot uiting door negatief te doen over politici en het bestaande politieke systeem. De PVV valt de gevestigde partijen aan en dan vooral de linkse partijen. De PvdA en GroenLinks zijn in de ogen van de PVV de linkse elite. De media zijn voor de PVV belangrijk om dit discours en daarmee het cynisme te verspreiden. Het is niet zo dat iedereen zich herkent in het door de PVV geschetste beeld en daarom is gekeken naar de overeenkomsten en verschillen in interpretatie tussen PVV-stemmers en PvdA/GroenLinks-stemmers. Aan de basis van dit onderzoek ligt de volgende onderzoeksvraag:

Hoe geven jongeren betekenis aan mediabeelden waarin cynisch over politiek wordt gesproken?

5.2 Samenvatting resultaten

Uit de analyse blijkt dat de verschillen tussen PVV-stemmers en linkse stemmers het grootst zijn wanneer wordt gesproken over eigen ervaringen en het vertrouwen in de media. Op basis van alleen deze twee thema's zou kunnen worden verwacht dat de jongeren verschillen in hoe ze tegen de politiek aankijken. Wat betreft de media hebben PVV-stemmers over het algemeen meer sympathie voor de kritische journalist dan de linkse stemmer. De linkse stemmers zien graag wat meer respect voor een politicus. Het lijkt erop dat PVV-stemmers meer houden van de confrontatie en brutale journalistiek. PVV-stemmers vinden het

belangrijk dat politici stevig worden ondervraagd en verantwoording afleggen aan het volk, maar ze vinden het niet nodig dat Geert Wilders meer uitleg geeft. Dit klinkt tegenstrijdig, maar veel PVV-stemmers beargumenteren dat Geert Wilders van verschillende media nooit de mogelijkheid krijgt zijn verhaal te vertellen. Linkse stemmers verwijten het vooral Geert Wilders zelf dat hij ervoor kiest de media te mijden. Hij wil volgens hen bewust eenrichtingsverkeer houden om niet onderuit gehaald te worden.

Uit de gesprekken blijkt dat eigen ervaringen vooral bij PVV-stemmers een belangrijke rol spelen bij hun stemkeuze. PVV-stemmers geven aan dat ze Nederland negatief hebben zien veranderen en dat de gevestigde politiek het zover heeft laten komen. Sommige linkse stemmers snappen dat negatieve ervaringen met buitenlanders ervoor kunnen zorgen dat iemand bij de PVV uitkomt. Linkse stemmers denken wel dat linkse partijen ook oplossingen hebben. Het lijkt erop dat voor PVV-stemmers de slechte ervaringen met buitenlanders de belangrijkste reden voor hun stem op de PVV is. Het cynisme tegenover het functioneren van de politiek, en het oplossen van de problemen met buitenlanders, komt dan op de tweede plaats.

Op basis van het voorgaande luidt de conclusie dat het haast niet anders kan dan dat PVV-stemmers veel cynischer naar politiek kijken dan linkse stemmers. Wanneer echter verder wordt gekeken, en vooral naar politiek in het algemeen, dan valt op dat de overeenkomsten aanzienlijk groter zijn. Over het algemeen heeft niemand een beeld van hoe de politiek precies werkt en of politici nu eigenlijk te vertrouwen zijn. Dit zorgt ervoor dat vrijwel iedereen een zelfde soort onverschilligheid vertoont met als gevolg dat er veel overeenkomsten zijn in hoe beide groepen tegen politiek aankijken. Er zijn ook nog verschillen, maar dat heeft simpelweg te maken met het feit dat de één PVV-stemmer is en de ander een linkse stemmer. Dat een PVV-stemmer positiever is over Geert Wilders en de achterban van de PVV dan een linkse stemmer is geen verrassing.

De persoonlijkheid van Geert Wilders is voor informanten moeilijk te omschrijven, omdat dit voor de kiezer verborgen blijft. PVV-stemmers zijn duidelijk positiever, maar ze beargumenteren dat verder niet. Het lijkt aannemelijk dat iemand automatisch positiever is wanneer hij of zij spreekt over iemand die tot de eigen groep behoort. Over de belangrijkste eigenschap van de politicus Geert Wilders zijn zowel voor- als tegenstanders het eens, namelijk dat hij duidelijk is. Alleen Mark Rutte komt daarbij in de buurt. Wilders spreekt eenvoudige taal en maakt handig gebruik van beeldspraak. Linkse stemmers benadrukken dat het taalgebruik inhoudelijk niets voorstelt en niet bij zijn functie past. PVV-stemmers zijn

positief over wat Wilders zegt maar ze zien soms ook dat hij alleen zegt wat het volk wil horen. Het taalgebruik van Wilders is soms alleen bedoeld om ophef te veroorzaken.

Informanten vinden dan ook dat Geert Wilders een populist is door zijn taalgebruik, het zaaien van angst en het aanvallen van de gevestigde orde. Geert Wilders is geen moderne Robin Hood die de samenleving komt redden. PVV-stemmers vinden wel dat Wilders terecht de problemen benoemd en dat het jammer is dat anderen dat zien als het zaaien van angst. Sommige linkse stemmers erkennen dat Wilders wel iets toevoegt, omdat er wel degelijk een problematiek is die aangepakt moet worden. Er zijn uiteraard ook genoeg punten, zoals criminaliteit en geldverspilling, waar een linkse stemmer net als een PVV-stemmer ook een hekel aan heeft. De overeenkomsten tussen beide groepen lijken dan ook groter dan de verschillen. Het enige verschil is dat de linkse stemmer voor andere oplossingen kiest dan de PVV-stemmer.

Deze oplossingen worden volgens linkse stemmers niet goed uitgelegd aan de burger, omdat 'links' een leiderschapsprobleem heeft. Linkse stemmers spreken nauwelijks over Job Cohen en al helemaal niet over Jolande Sap. Bij linkse stemmers lijkt het erop dat ze niet trots zijn op Job Cohen. PVV-stemmers zijn ronduit negatief over hem. Sommige linkse stemmers vinden dat de linkse partijen meer op een lijn zouden moeten zitten, zodat ze makkelijker een blok kunnen vormen tegen 'rechts' en de kiezer zo meer duidelijkheid geven. Wilders is volgens veel linkse stemmers duidelijker voor laag opgeleiden. Hij komt op voor de 'gewone mens', al blijkt dat voor iedereen een lastig begrip. Iedereen lijkt het erover eens te zijn dat de linkse partijen in ieder geval last hebben van een kloof met de burger. Geert Wilders omschrijft de kloof als een scheiding tussen burgers en een linkse politieke elite. Zowel PVV-stemmers als linkse stemmers herkennen dit beeld niet, want de elite is eerder een maatschappelijke klasse dan een groep politici.

Als het aan de PVV-stemmers ligt moet de partijstructuur van de PVV veranderen om de toekomst van de PVV te garanderen. LPF-toestanden liggen op de loer. PVV-stemmers achten de kans redelijk groot dat Geert Wilders hetzelfde gaat overkomen als Pim Fortuyn. Met een jongerenpartij of de mogelijkheid lid te worden van de partij kunnen nieuwe leiders intern worden opgeleid. Sommige linkse stemmers denken dat het succes van de PVV tijdelijk is. De PVV kan moeilijk voorkomen dat ze dingen moeten doen waar ze zelf al jaren tegen ageren. Sommige linkse stemmers denken dat de PVV uiteindelijk ook net als de gevestigde orde wordt. PVV-stemmers hopen van niet, maar in de afgelopen jaren hebben ze er soms wel tekenen van gezien.

PVV-stemmers vinden het jammer wanneer Geert Wilders beloftes niet nakomt, maar zolang ze het op de Nederlandse compromissencultuur kunnen schuiven dan kunnen ze er nog mee leven. Veel PVV-stemmers snappen dat er water bij de wijn moet worden gedaan, maar als het dan gebeurt dan is het moeilijk om de PVV te blijven verdedigen. Linkse stemmers snappen ook dat het onvermijdelijk is dat compromissen moeten worden gesloten en voor hen is dit een bewijs dat Geert Wilders niet waar kan maken wat hij zegt. Zowel de linkse als de PVV-stemmers zien dus hetzelfde, namelijk dat Geert Wilders compromissen sluit en dat dat tegen zijn eigen woorden ingaat. De verklaringen daarvoor zijn verschillend. De PVV-stemmers houden het bij de politieke cultuur, terwijl de linkse stemmers het ook afschuiven op Wilders zelf.

Dat Geert Wilders beloftes heeft gebroken leidt niet automatisch tot de uitspraak dat hij onbetrouwbaar is. Er zijn volgens de informanten zeker onbetrouwbare politici en er zijn politici die voor het geld gaan, maar het is voor de informanten heel moeilijk om daar een beeld van te vormen. Zowel linkse stemmers als PVV-stemmers leggen zich er over het algemeen bij neer en sommigen geven aan dat ze het zelf ook zouden doen. Vaak is niet duidelijk of iets een teken van onbetrouwbaarheid is of bij de taak van een politicus hoort. Vooral PVV-stemmers geven aan dat politici moeten doen wat het volk wil. Als het beeld is dat een politicus dat doet dan wordt dit gewaardeerd, ook als het een politicus van een andere partij is.

De gesprekken, die volgen na het bekijken van mediafragmenten waarin cynisme voorkomt, tonen vooral aan dat PVV-stemmers en linkse stemmers vaak dezelfde houding hebben tegenover de politiek. Deze houding kan eerder worden omschreven als onverschillig dan als cynisch. Het vertrouwen straalt er niet van af, maar door informanten wordt niet gezegd dat de politiek door en door slecht is. Informanten verschillen dus wat betreft de invloed van eigen ervaringen en hun houding tegenover de media, maar dit resulteert niet in verschillende houdingen tegenover politiek.

5.3 Discussie

Het is moeilijk om aan te geven in welke mate de jongeren cynisch zijn tegenover politiek. Eisinger (2000) stelt dat een cynicus iemand is die geen vertrouwen heeft in of respect voor de goedheid van anderen en hun acties. Daar voldoen de jongeren niet aan en in die zin zijn ze dus niet cynisch. Ook aan de definitie van politiek cynisme, die in dit onderzoek wordt gehanteerd, voldoen de jongeren niet. Deze luidde dat “politiek cynisme een houding is van

een individu die bestaat uit de overtuiging dat politici, politieke instituties en/of het politieke systeem als een geheel, incompetent en inherent slecht zijn” (Schyns, Nuus & Dekker, 2004, p. 3). Jongeren dragen dat niet uit. Aan de andere kant is het ook niet zo dat de jongeren vol vertrouwen zijn. De jongeren hebben voor zichzelf geen duidelijk beeld van de vermeende elite, baantjesjagers en zakkenvullers. De uitspraken laten zien dat het vast en zeker bestaat, maar onder de jongeren is sprake van een soort acceptatie. De mentaliteit van veel jongeren is te omschrijven als: ‘je hebt er geen zicht op en er is toch niets aan te doen’. Die mentaliteit kan wel als cynisch worden gezien.

Voor politici zou het idee van Dekker (2006) om de opstelling en houding van politici te verbeteren dan ook niet slecht zijn. De burger zal altijd politieke teleurstellingen te verwerken krijgen. Dat zal ook niet veranderen, omdat nu eenmaal niet alles uitgevoerd kan worden. Met een andere houding van politici kan de burger de nadelen van politiek eerder accepteren. Als burgers cynisch zijn dan is de hoop op verbetering volgens Dekker (2006) afwezig. Jongeren geven aan dat ze niets aan de nadelen van politiek kunnen doen, maar ze nemen geen afstand van de politiek. Als ze dat wel zouden doen dan zijn ze volgens Bhavnani (1991) vervreemd van politiek, maar daar is geen sprake van. De jongeren zijn weliswaar over het algemeen niet zo geïnteresseerd in politiek, maar vinden het wel belangrijk om te stemmen en ook na te denken over die stem.

Volgens Aalberts (2004) is het bij onderzoek naar cynisme belangrijk om rekening te houden met de context. Veel onderzoek doet dat niet, maar dit onderzoek laat goed zien dat context belangrijk is. Dekker en Schyns (2006) zeggen dat eigen ervaringen een sterke invloed op attitudes richting politiek hebben. Dat is in dit onderzoek ook zeker het geval. Het idee van Swyngedouw (2001) dat burgers een ‘politieke kaart’ vormen op basis van ervaringen uit het dagelijkse leven sluit daar goed bij aan. Met het vormen van een ‘politieke kaart’ plaatsen burgers de politiek in een context. In de focusgroepen is terug te zien dat wordt gereageerd op de inhoud van de mediafragmenten, maar al snel worden daar eigen ervaringen, denkbeelden, voorbeelden en gevoelens aan toegevoegd.

Swyngedouw (2001) stelt dat een stem op een populistische partij een combinatie is van ideologische motieven en ontevredenheid over de politieke elite. Dit klopt voor een groot deel, maar de ontevredenheid van de PVV-stemmers richt zich voornamelijk tegen de gevestigde orde. Het beeld dat Geert Wilders schetst van de linkse elite herkennen de jongeren niet. De elite is meer een klasse in de samenleving. Zij herkennen niet dat er te veel macht bij de elite zou liggen. Vooral PVV-stemmers herkennen zich wel in omschrijving dat

‘het volk’ de oorspronkelijke bevolking is (Fennema, geciteerd in Slegers, 2007). Als ‘zij’ aangeven dat ze last hebben van buitenlanders dan is dat volgens PVV-stemmers de ‘general will’ (Mudde, 2004) van ‘het volk’. Vooral PVV-stemmers vinden dat politici beleid moeten voeren, zoals ‘het volk’ het wil.

Jongeren herkennen zich in het beeld van Vossen (2010) dat de retoriek van Wilders populistisch is. Deze retoriek levert Wilders veel aandacht op. Ook herkennen de jongeren dat Geert Wilders vooral een nationaal-populist is (Slegers, 2007). Dat Geert Wilders zich verzet tegen de islamisering is namelijk veel duidelijker te zien voor de jongeren dan dat hij het opneemt tegen de gevestigde orde. Jongeren herkennen dat de PVV geen democratische partijstructuur heeft (Vossen, 2004). PVV-stemmers zien daar graag verandering in komen. Het is namelijk nodig dat er ook goede opvolging komt. Het is de vraag in hoeverre de PVV in de toekomst tot de gevestigde orde gaat behoren. Veel jongeren zien dat de PVV nu ook dingen moet doen waar ze tegen ageren. Het opgeven van het AOW-standpunt is daar een voorbeeld van. Door veel jongeren wordt wel gezegd dat het politieke systeem in Nederland nu eenmaal zo werkt. Het is noodzakelijk om compromissen te sluiten en dan worden helaas ook vaak beloftes gebroken. Het gevoel van de jongeren kan worden omschreven als een soort ‘cynisch realisme’.

Jongeren herkennen zich in de veranderingen in het medialandschap. Media zijn, zoals Schulz, Zeh en Quiring (2005) stellen, sensationeler geworden doordat het medialandschap commerciëler is geworden. De wens om het nieuws als eerste te brengen leidt volgens jongeren tot slordige berichtgeving, die later weer moet worden hersteld. Naar de literatuur vertaald, kan worden gesteld dat jongeren ook zien dat er vaker sprake is van ‘infotainment’ (Norris, 2000) en van een meer interpretatieve stijl (Brants & Van Praag, 2006). Voor populistische leiders is het voordelig wanneer media sensationeler zijn ingesteld, omdat het voor hen belangrijk is om zich een beetje ongewoon te gedragen of uit te drukken (Bos, Van der Brug & De Vreese, 2010). Jongeren herkennen dan ook dat Geert Wilders handig gebruik maakt van de media. Jongeren zien ook dat de relatie tussen Geert Wilders en verschillende media gebaseerd is op achterdocht en wantrouwen, zoals Brants, De Vreese en Möller (2010) de relatie tussen politiek en media omschrijven.

Dit onderzoek ondersteunt al met al de bevindingen van Cappella en Jamieson (1997) en Norris (2000) niet. Cappella en Jamieson (1997) stellen dat men over het algemeen cynischer wordt van berichtgeving over politiek. Norris (2000) stelt dat berichtgeving zorgt voor meer politieke kennis, wat vervolgens juist leidt tot vermindering van cynisme. Zij zitten

er echter allemaal naast. In hun onderzoeken hebben zij alleen oog voor de invloed van berichtgeving en daardoor missen zij wat er eigenlijk aan de hand is. Als jongeren de kans krijgen om hun verhaal te vertellen dan wordt duidelijk dat jongeren al een bepaald beeld in hun hoofd hebben en dat beeld komt steeds weer terug. Dit betekent dat de resultaten een circulair karakter hebben, want men zegt dingen die men elders heeft gehoord en reproduceert dat steeds weer. Het maakt daarom ook niet uit welke mediabeelden jongeren te zien krijgen. De vele overeenkomsten tussen de groepen laten zien dat het voor de houding tegenover politiek niet van invloed is of iemand positief of negatief is over de media. Ondanks dat de groepen ongeveer hetzelfde denken over politiek hebben ze toch een verschillende partijkeuze. Dit komt doordat de beelden, die jongeren in hun hoofd hebben gevormd, inhoudelijk heel verschillend zijn. Mediabeelden worden door jongeren dan ook anders uitgelegd, namelijk vooral in het voordeel van de 'eigen' partij, maar wel met veel overeenkomsten in hoe men over politiek denkt.

5.4 Aanbevelingen

Een probleem van dit onderzoek is dat de focusgroepen weinig inzicht gaven in het mediagebruik van jongeren. Het bleek voor veel jongeren moeilijk om aan te geven wat voor media ze zoal gebruiken. Daarnaast gelden verschillende interpretaties van woorden als vaak en veel. Jongeren hebben meer nadentijd en gerichte vragen nodig om een goed beeld te schetsen van hun mediagebruik. Het zou daarom beter zijn om aan de vragenlijst een gedeelte over het mediagebruik toe te voegen. Het zou mooi zijn als dit een vragenlijst is uit bestaand onderzoek, zoals bij de stellingen over politieke interesse het geval was. Op die manier is het mogelijk de informanten te vergelijken met andere jongeren.

Tijdens de focusgroepen is verder gebleken dat cynisme een vrij moeilijk onderwerp voor jongeren is om iets over te zeggen. Dit komt niet als een verrassing. Als cynische attitudes ontstaan dan gebeurt dit onbewust. Kiezers staan niet bewust stil bij wat bijvoorbeeld het discours van Geert Wilders doet met gevoelens van cynisme. Veel informanten hebben geen ontwikkelde mening over zakkenvullers, linkse elite en populistische retoriek en kunnen er daarom weinig over zeggen. Ze herkennen het moeilijk, omdat het waarschijnlijk moeilijk te zien is of omdat ze überhaupt weinig van politiek zien. Gevolg hiervan was dat de onderzoeker vaker vervolgvragen heeft moeten stellen dan eigenlijk wenselijk is.

De fragmenten hebben niet geleid tot onophoudelijke discussies tussen informanten. Het probleem met twee fragmenten was dat die fragmenten duidelijk een vorm van gelijk of

ongelijk bevatte. Informanten wilden het graag hebben over wie nu gelijk had in hun ogen, maar dat was niet te achterhalen en deed ook niet ter zake. Het afvragen of Maxime Verhagen wel of geen ambtenaren voor de CDA-campagne heeft ingezet was niet relevant. Indirect heeft dit wellicht wel geleid tot uitspraken over de betrouwbaarheid van politici, maar daar was soms wel een vraag van de onderzoeker voor nodig. Het bleek dat mensen met meer politieke kennis en interesse veel meer te vertellen hadden. Zij hebben waarschijnlijk meer politiek zelfvertrouwen en weten beter hoe de politiek werkt. Cynisme is geen onderwerp waar mensen die niets van politiek weten makkelijk over praten.

Voor vervolgonderzoek is het interessant om dit onderzoek met een andere samenstelling van de focusgroepen uit te voeren. Wanneer de focusgroepen zouden bestaan uit een combinatie van PVV-stemmers en PvdA/GroenLinks dan levert dit wellicht andere resultaten op. Discussies worden heftiger en men zal elkaars mening minder versterken dan wanneer focusgroepen bestaan uit informanten met dezelfde partijvoorkeur. Ook focusgroepen met SP-stemmers zouden kunnen leiden tot nieuwe inzichten. Onderzocht kan worden in hoeverre SP-stemmers dezelfde betekenis geven aan cynisme als PVV-stemmers. De SP en PVV staan erom bekend dat ze het politieke systeem op dezelfde manier benaderen. Wanneer ook de achterban van beide partijen hetzelfde denken over de benadering van de gevestigde politiek dan zou dat het besproken hoefijzermodel (paragraaf 2.1) ondersteunen.

Ook kan onderzoek worden gedaan naar de invloed van maatschappelijke gebeurtenissen. Het is bijvoorbeeld interessant wat de invloed is van de terroristische aanslagen in Noorwegen op de retoriek van de PVV. Deze aanslagen zijn duidelijk gericht tegen de socialistische partijen en de multiculturele samenleving. Iets wat Geert Wilders met zijn retoriek ook doet. De aanslagen kunnen nooit de schuld zijn van Wilders, maar linkse partijen zullen maar al te graag willen benadrukken dat de cynische toon van Wilders zorgt voor een bepaald klimaat. Bij de aanslagen in Noorwegen komt de kogel voor het eerst duidelijk van rechts en linkse partijen zullen dat gaan inzetten tegen de PVV. Geert Wilders zal niet snel afwijken van retoriek als ‘de PvdA is de Partij van de Arabieren’, ‘Eurabië’ en ‘haatpaleizen’, maar links zal vanaf nu waarschijnlijk meer benadrukken dat de retoriek van Geert Wilders een klimaat creëert waarin idioten ontstaan. Dat is een verwijt waar Geert Wilders links ook ooit van heeft beschuldigd. Het is afwachten hoe de retoriek van Wilders zich naar aanleiding van dit soort gebeurtenissen ontwikkeld en welke betekenis daar vervolgens aan wordt gegeven.

Literatuur

- Aalberts, C. (2004). *Politieke betrokkenheid en politieke sensitiviteit onder jongeren*. Paper voor 'Politicologenetmaal, Workshop Kwaliteit van het leven en politieke attitudes: methodologische vraagstukken en empirische analyses', Antwerpen 27-28 mei.
- Aarts, K., & Thomassen, J. (2000). Belangstelling voor politiek en politiek zelfvertrouwen. In: J. Thomassen, K. Aarts & H. Van der Kolk (Eds.), *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998: kiezers en de smalle marges van de politiek* (pp. 35-55). Den Haag: SDU.
- Aarts, K., & Thomassen, J. (2008). Dutch voters and the changing party space 1989-2006. *Acta Politica*, 43, 203-234.
- Abts, K. (2006). Politieke steun/ongenoegen gedeconstrueerd: politieke tevredenheid, politiek vertrouwen en politieke verbondenheid. *Tijdschrift voor sociologie*, 1, 54-83.
- Adriaansen, M.L., Van Praag, P., & De Vreese, C.H. (2010). Substance matters: how news content can reduce political cynicism. *International Journal of Public Opinion Research*, 22(4), 433-457.
- Agger, R.E., Goldstein, M.M., & Pearl, S.A. (1961). Political cynicism: measurement and meaning. *The Journal of Politics*, 23(3), 477-506.
- Algemene politieke beschouwingen. (2008, 17 september). Geert Wilders spreekt [Video file]. Verkregen op 15 februari 2011 via <http://www.youtube.com/watch?v=qtIEh2hqBFs>.
- Becker, M., Van Stokkom, B., Van Tongeren, P., & Wils, J.P. (2007). *Lexicon van de ethiek*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Bhavnani, K. (1991). *Talking politics: a psychological framing for views from youth in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boeije, H. (2002). A purposeful approach to the constant comparative method in the analysis of qualitative interviews. *Quality and Quantity*, 36, 391-409.
- Bos, L., Van der Brug, W., & De Vreese, C. (2010). Media Coverage of Right-Wing Populist Leaders. *Communications, The European Journal of Communication Research* 35(2), 141-163.
- Brants, K., & Van Praag, P. (2006). Signs of media logic. Half a century of political communication in the Netherlands. *Javnost - The Public*, 13(1), 25-40.
- Brants, K., De Vreese, C.H., Möller, J., & Van Praag, P. (2010). The real spiral of cynicism? Symbiosis and mistrust between politicians and journalists. *The International Journal of Press/Politics*, 15(1), 25-40.

- Broom, A., Hand, K., & Tovey, P. (2009). The role of gender, environment and individual biography in shaping qualitative interview data. *International Journal of Social Research Methodology*, 12(1), 51-65.
- Cappella, J.N., & Jamieson, K.H. (1997). *Spiral of Cynicism: The Press and the Public Good*. New York: Oxford University Press.
- Cynisme. (n.d.). In: *Encie.nl, definities en betekenissen*. Verkregen op 2 mei 2011 via <http://www.encie.nl/definitie/Cynisme>.
- Dahlgren, P. (1988). What's the meaning of this? Viewers' plural sense-making of TV news. *Media, Culture and Society*, 10, 285-301.
- Dekker, H., & Schyns, P. (2006). Politiek cynisme onder jongeren en de bronnen daarvan. In: P. Dekker, *Politiek cynisme*. (pp. 60-82). Driebergen: Stichting Synthesis.
- Dekker, P. (2006). Cynisme als politiek probleem. In: P. Dekker, *Politiek cynisme*. (pp. 11-17). Driebergen: Stichting Synthesis.
- De Vreese, C.H., & Elenbaas, M. (2008). Media in the game of politics: effects of strategic metacoverage on political cynicism. *The International Journal of Press/Politics*, 13(3), 285-309.
- Donner, P.H. (2004). *Pers en media moeten eigen verantwoordelijkheid onder ogen zien*. Lezing voor 'De Nederlandse Vereniging van Journalisten', Amsterdam 5 mei.
- Eisenhardt, K.M. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review*, 14(4), 532-550.
- Eisinger, R.M. (2000). Questioning cynicism. *Society*, 37(5), 55-60.
- Hagen, I. (1994). The ambivalences of TV news viewing. Between ideals and everyday practices. *European Journal of Communication*, 9, 193-220.
- Halsema, F. (2011). *Leonardolezing: Politiek in de jaren nul*. Lezing ter afsluiting van de 'Leonardoleerstoel Tilburg University', Tilburg 27 mei. Verkregen op 28 mei 2011 via <http://www.femkehalsema.nl/2011/05/27/politiek-in-de-jaren-nul/>.
- Jensen, K.B. (1986). *Making sense of the news: towards a theory and an empirical model of reception for the study of mass communication*. Denemarken: Aarhus University Press.
- Jensen, K.B. (1990). The politics of polysemy. Television news, everyday consciousness and political action. *Media, Culture and Society*, 12, 57-77.
- JOP Jeugdonderzoeksplatform (2007). *Technisch verslag JOP-monitor 1*. Verkregen via <http://www.jeugdonderzoeksplatform.be/publicaties/TechnVerslagJOPmonitor1.pdf>.

- Gläser, B., & Strauss, A.L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Golder, M. (2003). Explaining variation in the success of extreme right parties in Western Europe. *Comparative political studies*, 36(4), 432-466.
- Graber, D. (2004). Mediated politics and citizenship in the twenty-first century. *Annual Review of Psychology*, 55, 545-571.
- Lang, K., & Lang, G.E. (1956). Political participation and the television perspective. *Social Problems*, 4(2), 107-116.
- Lubbers, M., Gijsberts, M., & Scheepers, P. (2002). Extreme right-wing voting in Western Europe. *The European Journal of Political Research*, 41, 345-378.
- Lucardie, A.P.M. (2007). Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme? Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland. In: *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2007* (pp. 176-190).
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 542-563.
- Newton, K. (1999). Mass media effects: mobilization or media malaise? *British Journal of Political Science*, 29(4), 577-599.
- Norris, P. (2000). *A virtuous circle. Political communications in postindustrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oesch, D. (2008). Explaining workers' support for right-wing populist parties in Western Europe: evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International political science review*, 29(3), 349-373.
- Partij voor de Vrijheid. (2011). *Verkiezingsprogramma PVV 2010-2015. De agenda van hoop en optimisme*. Verkregen op 25 april 2011 via <http://www.pvv.nl>.
- Pels, D. (2003). *De geest van Pim*. Amsterdam: Anthos.
- PowNews. (2011, 2 maart). Verhagen in het nauw [Video file]. Verkregen op 5 maart 2011 via <http://www.youtube.com/watch?v=faJ5RfU-ZFI>.
- Robinson, M.J. (1976). Public affairs television and the growth of political malaise: the case of "The selling of the Pentagon". *The American Political Science Review*, 70(2), 409-432.
- Rondom 10. (2009, 4 april). Gaat Geert regeren? [Video file]. Verkregen op 15 februari 2011 via <http://www.youtube.com/watch?v=jwXVk85xVOQ>.
- Schulz, W., Zeh, R., & Quiring, O. (2005). Voters in a changing media environment. A data-based retrospective on consequences of media change in Germany. *European Journal of Communication*, 20(1), 55-88.

- Schyns, P., Koop, C., & Rijckhoff, S.A.M. (2008). *Cynical citizens: measurement, characteristics and consequences of political cynicism in the Netherlands*. Paper voor '30th Annual Scientific Meeting of ISPP', Portland 4-7 juli.
- Schyns, P., Nuus, M., & Dekker, H. (2004). *A conceptual and empirical evaluation of political cynicism*. Paper voor 'Politicologenetmaal', Antwerpen 27-28 mei.
- Schyns, P., & Van Dorp, F. (2006). Cynisme van regenton tot opblaasbaar parlement. In: P. Dekker, *Politiek cynisme*. (pp. 18-34). Driebergen: Stichting Synthesis.
- Semetko, H.A. (1998). Media and politics in the Netherlands. Introduction: poulders, pillars and understanding Dutch democracy. *Political Communication*, 15, 139-147.
- Sleegers, F. (2007). *In debat over Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
Verkregen via de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Stromback, J., & Shehata, A. (2010). Media malaise or a virtuous circle? Exploring the causal relationships between news media exposure, political news attention and political interest. *European Journal of Political research*, 49, 575-597.
- Swyngedouw, M. (2001). The subjective cognitive and affective map of extreme right voters: Using open-ended questions in exit polls. *Electoral Studies*, 20, 217-241.
- Tsfati, Y., & Cappella, J.N. (2003). Do people watch what they do not trust? Exploring the association between news media skepticism and exposure. *Communication Research*, 30(5), 504-529.
- Van der Brug, W., Fennema, M., & Tillie, J. (2000). Anti-immigrant parties in Europe: ideological or protest vote? *European Journal of Political Research*, 37, 77-102.
- Van der Brug, W., Fennema, M., & Tillie, J. (2005). Why some anti-immigrant parties fail and others succeed: a two-step model of aggregate electoral support. *Comparative Political Studies*, 38(5), 537-573.
- Van der Brug, W., & Mughan, A. (2007). Charisma, leader effects and support for right-wing populist parties. *Party Politics*, 13(1), 29-51.
- Van Zoonen, L. (2004). Imagining the fan democracy. *European Journal of Communication*, 19(1), 39-52.
- Vossen, K. (2004). De andere jaren zestig. De opkomst van de Boerenpartij. *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, 245-266.
- Vossen, K. (2010). Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders compared. *Perspectives on European Politics and society*, 11(1), 22-38.